

DEO II

INICIJATIVE ZA STIMULISANJE LOKALNOG EKONOMSKOG RAZVOJA

2.1 Privredni razvoj

2.1.1 Bitne karakteristike prethodnog razvoja

Ključno privredno a time i socijalno-ekonomsko obeležje grada Niša i posebno mesto na «industrijskoj mapi» Srbije daju elektronska, mašinska i industrija obojenih metala, zatim duvanska, tekstilna i drvena industrija.

O bitnim karakteristikama prethodnog privrednog razvoja može se suditi na osnovu pregleda iz 2003. godine, a čiji izvor je Regionalna privredna komora Niš.

Na području Grada 2003. godine poslovalo je ukupno 4.914 preduzeća različitog oblika svojine: 162 društvena preduzeća, 168 mešovitih preduzeća, 6 državnih, 67 zadružnih i 4.511 privatnih preduzeća (videti tabelu).

Ilustracija 38: Struktura privrede Niša: Matrica veličina/ oblik svojine

Oblik svojine	Društvena	Mešovita	Državna	Zadružna	Privatna
veličina					
velika	12	22	2	/	7
srednja	25	41	2	2	25
mala	129	105	2	65	4.479
UKUPNO:	162	168	6	67	4.511

Prema delatnostima koje obavljaju, najveći broj preduzeća obavlja trgovinsku delatnost (30,9% od ukupnog broja) i industrijsku delatnost (29,2% od ukupnog broja). Veliki broj privrednika se opredeljuje za trgovinsku delatnost jer je za obavljanje ove delatnosti potreban najniži iznos početnog kapitala, a obrt kapitala je znatno brži nego u proizvodnim delatnostima.

I pored toga što je najveći broj malih preduzeća, još uvek velika preduzeća raspolažu najvećim procentom kapitala i zapošljavaju najveći procenat radne snage, što se može videti iz sledećeg pregleda:

Ilustracija 39: Distribucija radne snage i kapitala po preduzećima različite veličine

Red.br.	Preduzeća	Radna snaga (%)	Kapital (%)
1.	Velika	51,2%	77,9%
2.	Srednja	23,0%	14,0%
3.	Mala	25,8%	8,1%

Pored preduzeća, na teritoriji Grada registrovano je i oko 5.400 radnji, uglavnom za obavljanje trgovinske delatnosti (oko 50%).

Od ukupno 24 grana industrijske delatnosti, za koje se prati ostvarenje fizičkog obima proizvodnje, u strukturi ostvarene industrijske proizvodnje u februaru mesecu 2003. godine najveće učešće imaju sledeće delatnosti: proizvodnja i prerada duvana (41,4%); proizvodnja elektromašina i aparata (18,0%); proizvodnja tekstilnih prediva i tkanina (5,4%); proizvodnja gotovih tekstilnih proizvoda (5,3%) itd.

Najniže učešće u ukupnoj proizvodnji imaju sledeće delatnosti: proizvodnja finalnih proizvoda od drveta (0,1%); proizvodnja građevinskog materijala (0,2%); sakupljanje i prerada industrijskih otpadaka (0,2%); proizvodnja kamena, šljunka i peska (0,3%) itd.

Proizvodnja prehrambenih proizvoda u februaru ove godine u ukupnoj proizvodnji učestvuje sa 3,9 %.

Najveća ograničenja razvoja lokalne privrede su, pre svega, strukturalna neravnoteža (još uvek nedovoljno razvijen sektor malih i srednjih preduzeća), nizak nivo privredne aktivnosti, problemi dugovanja, nedostatak tržišnosti, nerazvijenost privatnog sektora, preduzetništva, menadžmenta i marketinških veština, netransparentnost pravnih i regulatornih okvira, kao i visok stepen nezaposlenosti i socijalnih tenzija.

Početna tačka svih strukturnih reformi je proces svojinske transformacije. Međutim, ovim procesom ne zaokružuje se proces sveobuhvatne transformacije privrede Niša. Naime, očigledni glavni problemi vezani su za pitanje prikrivenih viškova radne snage u velikim preduzeća, kao i za veliki broj radnih mesta koje treba ukinuti u procesu restrukturiranja.

Očigledno je da privreda Niša susreće se sa brojnim hendikepima koji treba da budu pretvoreni u prednost. Prosperitet može biti napravljen samo ukoliko se napravi otklon od dosadašnjeg načina ekonomskog ponašanja. Otuda mogućnosti za razvoj treba pronalaziti u postojećim i novim resursima, ali i nekonvencionalnom načinu strategijskog razmišljanja.

2.1.2 Mogućnosti i preporuke za budući privredni razvoj

Budući privredni razvoj grada Niša zavisi od mozaičnog uticaja različitih faktora. U pitanju su sledeći faktori:

- širi politički kontekst,
- lokalni institucionalni okvir,
- menadžerska sposobnost u okviru lokalnih preduzeća i
- stimulisanje preduzetničke inicijative.

Niš se nalazi u zemlji koja je danas u fazi izrade studije izvodljivosti kao prvoj fazi pridruživanja Evropskoj Uniji. Procene govore da se završetak Studije izvodljivosti očekuje krajem 2005. godine. Usvajanje Studije i potpisivanje Ugovora o stabilizaciji i pridruživanju trebalo bi da se obavi početkom 2006. godine. Procena je da će ukupno institucionalno usaglašavanje trajati do 2012. godine. Sam proces usaglašavanja biće imperativ kako za nacionalni tako i za lokalni nivo. Niš je, u tom smislu, krenuo putem novih rešenja koja su na snazi u EU u domenu zaštite životne sredine i održivog lokalnog razvoja, promene vlasničke strukture važnih kompanija, registracije privatnog vlasništva, primene standarda kvaliteta, poboljšanja efikasnosti rada lokalne uprave, usklađivanja lokalnog zakonodavstva i planiranja prostornog razvoja.

Uticaj lokalnih vlasti na lokalni privredni razvoj jeste veoma značajan. Naime, lokalne vlasti mogu uspostaviti neposredniji odnos sa građanima, lakše ih motivisati i pokrenuti kreiranje privatno-javnih aranžmana i partnerstava, te tako stvarati okruženje atraktivno za investicije i nove projekte. Neposredno učešće građana u ostvarivanju lokalne samouprave na teritoriji Grada nije zadovoljavajuće, a veća participacija građana je preduslov uspešnosti rada. Prisutna je praksa povremenog i privremenog građanskog reagovanja samo u slučajevima hitnih i najtežih problema. Reformisanje gradske uprave i modernizacija upravljanja moraju polaziti od partnerskih odnosa gradske i centralne vlasti, profesionalne i stručne obuke i uvođenja savremenih modela organizacije uprave.

Gradska uprava može imati značajnog, direktnog ili indirektnog, uticaja na brojna pitanja od značaja za budući privredni razvoj kao što su: definisanje i sprovođenje strategije poljoprivredne proizvodnje, realizacija komunalnih projekata (vodovod, telefonija, lokalni putevi i sl.), prostorno planiranje grada, programi iz oblasti turizma, inicijative za saradnju sa velikim javnim i drugim preduzećima na zajedničkim projektima i problemima, podrška

kulturnim i turističkim manifestacijama, razvoj istraživačkih, naučnih i obrazovnih institucija, saradnja sa sličnim evropskim gradovima radi razmene iskustava u domenu održivog razvoja i mnoga druga relevantna pitanja.

Sposobnost menadžmenta lokalnih preduzeća ne treba dovoditi u pitanje. Uglavnom je reč o ljudima bogatog radnog iskustva i ogromnog znanja koji su veoma lojalni preduzećima u kojima rade. Međutim, sa promenama tehnologije do kojih će neminovno doći javiće se potreba za njihovim usavršavanjem i sticanjem novih tehničkih znanja.

Najproblematičnija pretpostavka budućeg privrednog razvoja Grada je vezana za smanjenje broja nezaposlenih kroz kreiranje i komercijalizaciju preduzetničkih inicijativa. Postoji nekoliko značajnih barijera koje treba ukloniti da bi došlo do brže komercijalizacije preduzetničkih ideja. Prvo, treba što pre usvojiti novi GUP (Generalni Urbanistički Plan planirano za 2006.) Niša da bi se definisala područja u kojima bi se osnivale nove fabrike, tržišni centri i slično. Drugo, problem legalizacije i registracije vlasništva nije do kraja rešen. Treće, ne postoji jedinstvena baza podataka svih preduzetnika. Konačno, veliki problem jeste nizak nivo obrazovanja preduzetnika u nekim oblastima (pisanje biznis plana, pravne norme, istraživanje tržišta, korišćenje računara i slično).

Osim navedenih faktora, na budući privredni razvoj veliki uticaj će imati budući tok privatizacije preduzeća u Nišu, broj i dubina tehnoloških prodora, visina i struktura domaćih i stranih investicija, mogućnost revitalizacije postojećih velikih sistema i mogućnosti plasmana proizvoda u inostranstvo. O ovome će biti više reči u narednim tačkama.

2.1.2.1 Vlasnička struktura, organizaciona struktura i akcionarsko upravljanje

Na teritoriji Grada Niša posluje 102 društvenih preduzeća (od toga su 22 preduzeća sa sedištem iz bivših jugoslovenskih republika) i 104 mešovitih preduzeća sa većinskim društvenim kapitalom (MIN i EI).

Postupak privatizacije na teritoriji Grada Niša pokrenut je za 73 društvena preduzeća. Metodom javne aukcije će se privatizovati 71 preduzeće (52 redovnom aukcijom i 19 ubrzanom) a metodom javnog tendera 2 preduzeća. U postupku restrukturiranja su DP "Niteks", MIN "Holding" i EI "Holding". Početkom 2005. godine inicijativa za privatizaciju pokrenuta je i za DP "Kvalitet" AD.

Na teritoriji Grada Niša je privatizovano 31 društvenih preduzeća, od toga metodom javnog tendera 4, a metodom javne aukcije 27 preduzeća.

U 2002. godini prodana su 3 preduzeća. Metodom javnog tendera privatizovano je DP "Žitopek", a metodom javne aukcije privatizovana su dva preduzeća: DP "Tehnišservis" i DP "IMD"- eksport.

U 2003. godini je prodato 18 preduzeća. Metodom javnog tendera prodana su 3 preduzeća i to: DP "Nisal", DP "DIN" i DP "Srbijaturist", dok je metodom javne aukcije je prodato 15 preduzeća i to: DP "Nišmarket", DP "Preduzeće za puteve", DP "Geoinženjering", DP "Investprojekt", DP "Natom", DP "Belvit", DP "Seme", DP "Geoprojekt", MIN "Skretnice", DP "Autoremont", DP "Putnik", DP "Tehnopromet", DP "Biljur", DP "22. decembar" i DP "Jugotehnika".

U toku 2004. godine metodom javne aukcije privatizovana je pet preduzeća i to: DP "Žitopromet", DP "Metalotehna trejd", DP "Javor", DP "Niška mlekarar" i EI "Opek".

U 2005. godini metodom javne aukcije privatizovana su četiri preduzeća i to: DP "Feroxs", DP "Geodetski biro", DP "Robne kuće", EI "Elektroprodukt" i DP "Pomoravlje".

Preduzeća koja su proces svojinske transformacije završila u 2001. godini, u skladu sa odredbama Zakona o svojinskoj transformaciji su: DP "Elektrotehna", DP "Mehanizacija", DP "Niprom", DP "Pivara" i DP "Nišauto".

Preduzeća sa sedištem u bivšim republikama biće privatizovana po posebnom programu Vlade Republike Srbije.

Zaključno sa 31.12.2004. godine u Budžet Grada Niša od strane Ministarstva finansija Republike Srbije uplaćeno je ukupno 1.289.510.524,76 dinara, na ime sredstava dobijenih od privatizovanih preduzeća sa teritorije Grada Niša.

O efikasnosti privatnog sektora privrede dovoljno govore naredni podaci dati u pregledu najuspešnijih preduzeća po završnim računima predatim za 2003. godinu. Iz ovog pregleda vidljivo je da je najveći broj najuspešnijih preduzeća niške privrede došao iz privatnog sektora, registrovan kao društvo sa ograničenom odgovornošću. Međutim apsolutno najveći dobitak ostvaren je u preduzećima koja su registrovana kao akcionarska društva (skoro sva privatizovana).

1. **AD "Fabrika duvana"** Niš bavi se proizvodnjom duvanskih proizvoda. Zahvata ukupnu površinu od 154.929,00 m², zapošljava 2.393 radnika. Poslovnu 2003. godinu završila je sa dobitkom od 153.756.000,00 dinara.
2. **D.o.o. "Ruža impeks"** Niš, bavi se proizvodnjom komunikacionih uređaja. Zapošljava 3 radnika. Poslovnu 2003. godinu završila je sa dobitkom od 4.208.000,00 dinara.
3. **D.o.o. "Twinel"** bavi se proizvodnjom elektronskih komponenata. Po godišnjem izveštaju za 2003. godinu ostvaren je ukupan prihod od 122.659.000,00 dinara, a dobitak je 10.648.000,00 dinara.
4. **D.o.o. "Ingel"** - bavi se proizvodnjom televizijskih i radio prijemnika. Zapošljava 5 radnika.
5. **D.o.o. "Metalplast"** bavi se proizvodnjom ambalaže od plastičnih masa. Zapošljava 25 radnika. Poslovnu godinu 2003. godinu završilo je sa dobitkom od 323.000,00 dinara.
6. **D.o.o. "Centromatik"** bavi se proizvodnjom ambalaže od plastičnih masa. U preduzeću je zaposleno 20 radnika. Prema podacima iz finansijskog izveštaja za 2003. godinu ostvaren je prihod od 16.498.000,00 dinara, a dobitak je 1.562.000,00 dinara.
7. **AD "Pakom"** preduzeće za proizvodnju i promet, bavi se proizvodnjom računskih mašina i druge opreme za obradu podataka. Broj zaposlenih je 76 radnika. Prema podacima iz finansijskog izveštaja za 2003. godinu ostvaren je prihod od 1.836.239.000,00 dinara, i dobitak 23.804.000,00 dinara.
8. **D.o.o. "Mak internacional"** trgovinsko preduzeće za promet čvrstim, tečnim i gasovitim gorivima. Za obavljanje poslovne delatnosti preduzeća aktivno je uposleno 125 radnika. Prema podacima iz finansijskog izveštaja za 2003. godinu, ukupan prihod ostvaren je u visini od 449.383.000,00 dinara, a dobitak je 9.944.000,00 dinara.
9. **Do.o. "Tami trade"** proizvodno preduzeće za proizvodnju standardnih metalnih proizvoda u Medoševcu. Delatnost preduzeća odvija se aktivnim angažovanjem 37 radnika. Prema podacima iz finansijskog izveštaja za 2003. godinu, ukupan prihod ostvaren je u visini od 61.218.000,00 dinara i dobitak od 7.995.000,00 dinara.
10. **D.o.o. "Ultrakomerc"** bavi se proizvodnjom električnih motora, generatora i transformatora. Zapošljava 2 radnika. Poslovnu 2003. godinu završilo je sa dobitkom od 4.353.000,00 dinara.
11. **AD "Nissal"** bavi se preradom aluminijuma i proizvodnjom aluminijumskih konstrukcija. U preduzeću je zaposleno 1.016 radnika. Prema podacima iz finansijskog izveštaja za 2003. godinu, ukupan prihod ostvaren je u visini od 694.595.000,00 dinara, ali je iskazan gubitak od 102.527.000,00 dinara. Gubitak je iskazan prvi put posle višegodišnjeg uspešnog poslovanja preduzeća.
12. **AD "Žitopek"** bavi se proizvodnjom hleba i peciva i zapošljava 659 radnika. Poslovnu 2003. godinu završilo je sa dobitkom od 7.753.000,00 dinara.

13. **D.o.o "Simimpeks"** bavi se proizvodnjom mesa i mesnim prerađevinama kao i trgovinom proizvoda od mesa. Raspolaze poslovnim prostorom u Nišu ali i farmom za uzgoj goveda i fabrikom mesa i mesnih prerađevina u Beloj Palanci kao i prodavnicom mesa u Nišu. U ovom preduzeću zaposleno je ukupno 140 radnika. Prema podacima iz finansijskog izveštaja za 2003. godinu, ukupan prihod ostvaren je u visini od 397.521.000,00 dinara i dobitak od 9.473.000,00 dinara.
14. **AD "Pivara"** preduzeće za proizvodnju pića i sokova. U preduzeću je zaposleno 288 radnika. Prema podacima iz finansijskog izveštaja za 2003. godinu, ukupan prihod ostvaren je u visini od 425.844.000,00 dinara, i dobitak od 36.761.000,00 dinara.
15. **D.o.o "Frigonais"** bavi se preradom i konzerviranjem voća i povrća. Broj zaposlenih je 82 lica. Prema podacima iz finansijskog izveštaja za 2003. godinu, ukupan prihod ostvaren je u visini od 210.928.000,00 dinara, i dobitak od 35.470.000,00 dinara.
16. **D.o.o "Povi-kom"** bavi se proizvodnjom začina i drugih dodataka hrane. U preduzeću je zaposleno 13 radnika. Poslovni rezultati za 2003. godinu su sledeći: prihodi 64.987.000,00 dinara i dobitak je 331.000,00 dinara.
17. **D.o.o "Labane - VV"** bavi se proizvodnjom mlinarskih proizvoda. U preduzeću je zaposleno 26 radnika. Poslovni rezultati za 2003. godinu su sledeći: prihodi 11.419.000,00 dinara i dobitak je 81.000,00 dinara.
18. **AD "Vitbel"** bavi se proizvodnjom zrnastim proizvodima i hranom za životinje. Zapošljava 1 radnika. Poslovnu godinu završilo je sa dobitkom od 28.158.000,00 dinara.
19. **AD "Kvalitet"** proizvodno i trgovinsko preduzeće za spoljnu i unutrašnju trgovinu, bavi se proizvodnjom tekstila i izradom konfekcije od tekstila. Posедуje 5 prodavnica, kancelarijski prostor i magacinski prostor na kome je aktivno uposleno 176 radnika.
20. **D.o.o. "Sport komerc"** proizvodno i trgovinsko preduzeće bavi se trgovinom na veliko drvetom i građevinskim materijalom. Zapošljava ukupno 42 radnika. Prema podacima iz godišnjeg obračuna za 2003. godinu, ukupan prihod ostvaren je u visini od 630.533.000,00 dinara, a ostvaren dobitak iznosi 9.923.000,00 dinara.
21. **D.o.o. "Beer – comerce"** trgovinsko preduzeće eksport – import, bavi se trgovinom na veliko alkoholnim i drugim pićima. U preduzeću je zapošljeno 50 radnika. Prema podacima iz godišnjeg obračuna za 2003. godinu, ukupan prihod ostvaren je u visini od 507.214.000,00 dinara, a ostvaren dobitak iznosi 291.000,00 dinara.
22. **D.o.o "Vulić i Vulić"** trgovinsko preduzeće na veliko i malo mešovitom robom. U preduzeću je zaposleno 75 radnika. Prema podacima iz godišnjeg obračuna za 2003. godinu, ukupan prihod ostvaren je u visini od 546.545.000,00 dinara, a ostvaren dobitak iznosi 10.045.000,00 dinara.
23. **D.o.o "Blinker co"** preduzeće za proizvodnju, trgovinu i usluge, bavi se proizvodnjom i trgovinom opreme i pribora za sport, lov i ribolov. U preduzeću je zapošljeno 27 radnika. Prema podacima iz godišnjeg obračuna za 2003. godinu, ukupan prihod ostvaren je u visini od 18.588.000,00 dinara, a ostvaren dobitak iznosi 4.686.000,00 dinara.
24. **D.o.o "Nana"** trgovinsko preduzeće na veliko i malo koje se bavi prometom robe veoma širokog asortimana mešovite robe. Zapošljava 358 radnika.
25. **D.o.o. "Impeks promet"** trgovinsko preduzeće na veliko i malo, bavi se prometom najrazličitijih proizvoda među kojima u najvećem obimu: hranom, pićima, duvanskim proizvodima (u specijalizovanim prodavnicama). U preduzeću je zaposleno 610 radnika. Prema podacima iz godišnjeg obračuna za 2003. godinu, ukupan prihod ostvaren je u visini od 2.744.177.000,00 dinara, a ostvaren dobitak iznosi 292.000,00 dinara.
26. **D.o.o "Aura"** bavi se proizvodnjom parfema i toaletnih papira. Zapošljava 77 radnika. Poslovnu 2003. godinu završilo je sa dobitkom od 3.966.000,00 dinara.
27. **D.o.o. "Lovopromet"** bavi se trgovinom na veliko hranom, uključujući ribu, ljuskare i mekušce. Zapošljava 10 radnika. Poslovnu 2003. godinu završilo je sa dobitkom od 3.627.000,00 dinara.
28. **D.o.o "Platerm"** ima za delatnost posredovanje u prodaji mašina, industrijske opreme, brodova i aviona. Zapošljava 5 radnika. Poslovnu 2003. godinu završilo je sa dobitkom od 3.719.000,00 dinara.

29. **D.o.o "Promont – komerc"** ima za delatnost trgovinu na veliko električnim aparatima za domaćinstvo, radio i televizijskim uređajima. Zapošljava 15 radnika. Poslovnu 2003. godinu završilo je sa dobitkom od 3.411.000,00 dinara.
30. **D.o.o "Milošćić"** bavi se trgovinom na veliko. Zapošljava ukupno 75 radnika. Poslovnu 2003. godinu završilo je sa dobitkom od 4.149.000,00 dinara.
31. **D.o.o "Jugo-impeks"** bavi se reciklažom metalnih otpadaka i ostataka. Zapošljava 10 radnika. Poslovnu 2003. godinu završilo je sa dobitkom od 6.337.000,00 dinara.
32. **D.o.o. "Menta"** bavi se uslugama u drumskom saobraćaju. Zapošljava 3 radnika.
33. **D.o.o. "Ristić – promet"** bavi se ostalom trgovinom na veliko i repromaterijalom za plastiku. Zapošljava 4 radnika. Poslovnu 2003. godinu završilo je sa dobitkom od 1.432.000,00 dinara.
34. **D.o.o. "G.I.I.R"** ima za delatnost inženjering poslove. Zapošljava 12 radnika. Poslovnu 2003. godinu završilo je sa dobitkom od 7.211.000,00 dinara.
35. **D.o.o. "Alpina – jug"** bavi se trgovinom na malo obućom i predmetima od kože. Zapošljava 5 radnika. Poslovnu 2003. godinu završilo je sa dobitkom od 6.111,00 dinara.
36. **D.o.o "VBH Naisus"** bavi se ostalom trgovinom na veliko. Zauzima površinu od 195 m². Zapošljava 12 radnika. Poslovnu 2003. godinu završilo je sa dobitkom od 84.000,00 dinara.
37. **OD "Uranak"** ima za delatnost ostalu trgovinu na malo. Zapošljava 18 radnika. Poslovnu 2003. godinu završilo je sa dobitkom od 909.000,00 dinara.
38. **D.o.o. "MD – projekt"** ima za delatnost projektovanje građevinskih i drugih objekata. Zapošljava 6 radnika. Poslovnu 2003. godinu završilo je sa dobitkom od 295.000,00 dinara.
39. **D.o.o. "Autoeuro"** ima za delatnost prodaju delova i pribora za motorna vozila. Zapošljava 15 radnika. Poslovnu 2003. godinu završilo je sa dobitkom od 2.746.000,00 dinara.
40. **D.o.o. "Živ ti ja ži'mi ti"** ima sa delatnost ostalu trgovinu na veliko građevinskim materijalom. Zapošljava 15 radnika. Poslovnu 2003. godinu završilo je sa dobitkom od 235.000,00 dinara.
41. **D.o.o. "Agromarket"** ima sa delatnost ostalu trgovinu na veliko, električno ručni alat. Zapošljava 3 radnika. Poslovnu 2003. godinu završilo je sa dobitkom od 1.554.000,00 dinara.
42. **D.o.o. "Ineks morava"** . Delatnost je rušenje objekta, zemljani radovi. Zapošljava 7 radnika. Poslovnu 2003. godinu završilo je sa dobitkom od 19.969.000,00 dinara
43. **D.o.o. "Drvopromet"** Delatnost je proizvodnja ostalih proizvoda od drveta. Zapošljava 16 radnika. Poslovnu 2003. godinu završilo je sa dobitkom od 125.000,00 dinara.
44. **D.o.o. "Eurodrip"** bavi se ostalom trgovinom na veliko. Zapošljava 8 radnika. Poslovnu 2003. godinu završilo je sa dobitkom od 1.747.000,00 dinara.
45. **AD "Preduzeće za puteve Niš"** bavi se izgradnjom saobraćajnica, aerodromskih pista i sportskih terena. Zapošljava 503 radnika. Poslovnu 2003. godinu završilo je sa dobitkom od 40.061.000,00 dinara.
46. **AD "Nišekspress"** bavi se prevozom putnika u gradskom saobraćaju. Objekti zahvataju površinu od 11.360 m², a površina građevinskog zemljišta iznosi 66.220 m² . Zapošljava 2.894 radnika.

Statistički podaci predstavljeni prethodnom prikazom govore o najuspešnijim preduzećima prema završnim računima. Ipak, o konkurentnosti jednog preduzeća ne može se suditi samo na osnovu prikazanog prihoda i dobitka, već i, pre svega, na osnovu kvaliteta drugih veličina koji reflektuju mogućnosti rasta preduzeća u budućnosti. Projekcije budućeg rasta prodaje, stope poslovnog dobitka, stope investicija u osnovna i obrtna sredstva, kao i cene kapitala ključni su pokretači vrednosti preduzeća u budućnosti.

Što se korporativnog upravljanja tiče, preduzeća u Nišu, kao uostalom i većina domaćih preduzeća, ne rade dovoljno na unapređenju prakse korporativnog upravljanja. Javlja se

veliki broj propusta kada je reč o transparentnosti i objavljivanju bitnih poslovnih informacija, poštovanju prava manjinskih akcionara, razumevanju interesa bitnih stejkholdera i načinu funkcionisanja upravnog odbora. Zbog navedenih propusta javlja se potreba za unapređenjem prakse korporativnog upravljanja. Uži set prioriteta na kojima treba raditi u bliskoj budućnosti su: efikasnija primena zakonskih rešenja, rad na kulturi korporativnog upravljanja kod svih bitnih interesnih grupa, zaštita interesa manjinskih akcionara, otvoreniji tok informacija od vrha preduzeća ka zainteresovanim stejkholderima i preciznije definisanje nadležnosti i odgovornosti članova upravnog, nadzornog i izvršnog odbora, kao i nezavisnih revizora.

2.1.2.2 Tehnološki prodori i značajne investicije

Konkurentnost jedne države i lokalne ekonomije direktno je uslovljena ostvarenim tehnološkim prodorima i investicijama. Tehnološki prodori posledica su ulaganja u znanje. Investicije su pozitivan odgovor investitora na povoljne izazove koji se javljaju u okruženju. Proizlazi da je uslov za jačanje konkurentnosti ulaganje u znanje i stvaranje povoljnog okruženja za investiranje.

Grad Niš, Uprava za privredu, održivi razvoj i zaštitu životne redine priprema projekat pod nazivom Međunarodna investiciono-donatorska konferencija. Osnovna korist od projekta je promocija domaćih privrednih subjekata i grada, kao i uspostavljanje kontakata sa stranim investitorima.

Grad Niš je razvojno orijentisan grad u svakom, pa i ekonomskom pogledu. Ekonomski razvoj ostvaruje se putem investicija. Investicije se mogu odvijati u različitim vidovima. Najobuhvatnije su svakako «greenfield» investicije. U gradu Nišu postoji nekoliko dobrih prilika za investiranje u statusu greenfield. U nastavku se daje njihov pregled.

1. Donje Međurovo

Naziv lokacije	Radna zona "Donje Međurovo"
Predviđene aktivnosti	Proizvodne, zanatske i skladišne aktivnosti
Ukupna površina lokacije (m ²)	140.000 (državno)
Ukupna površina lokacije predviđena za servise(m ²)	2.250
Ukupna površina lokacije za proizvodne aktivnosti(m ²)	97.828 35 Lokacija svaka površine od 2.700m ²
Ukupna površina lokacije predviđena za druge namene(m ²)	28.092 (ulice, parking mesta) 11.030 parkovska površina
Stepen urbanističkog uređenja lokacije	Primarna
Povezanost sa glavnim transportnim putevima	Železnica, autoput, zapadno od starog autoputa Beograd-Skopje, Istočno od pruge Niš-Skopje
Dostupnost lokacije	Odmah
Potreban period za sticanje prava korišćenja lokacije	90 dana od podnošenja zahteva

2. Radna zona "Sever" proizvodni i skladišni kompleks na putu za aerodrom u Nišu

Naziv lokacije	Radna zona "Sever"
Predviđene aktivnosti	Proizvodne i skladišne aktivnosti
Ukupna površina lokacije (m ²)	"Sever" N°1 5.170 "Sever" N°2 4.760 "Sever" N°3 5.850 "Sever" N°4 5.170 "Sever" N°5 3.690 (državno i privatno zemljište)
Ukupna površina lokacije za proizvodne aktivnosti(%)	40-60
Stepen urbanističkog uređenja lokacije	Primarna
Povezanost sa glavnim transportnim putevima	Železnica, autoput, aerodrom
Dostupnost lokacije	Odmah
Potreban period za sticanje prava korišćenja lokacije	360 dana od podnošenja zahteva

3. Radna zona "Sever" kompleks malih i srednjih preduzeća

Naziv lokacije	Radna zona "Sever"
Predviđene aktivnosti	Proizvodne i skladišne aktivnosti
Ukupna površina lokacije (m ²)	"Sever" N°6 1.228 "Sever" N°7 1.231 "Sever" N°8 1.231 "Sever" N°9 1.231 "Sever" N°10 1.220 "Sever" N°11 1.249 "sever" N°12 1.249 (državno zemljište)
Ukupna površina lokacije za proizvodne aktivnosti(%)	40-60
Stepen urbanističkog uređenja lokacije	Primarna
Povezanost sa glavnim transportnim putevima	Železnica, autoput, aerodrom
Dostupnost lokacije	Odmah
Potreban period za sticanje prava korišćenja lokacije	90 dana od podnošenja zahteva

4. Radna zona "12. februar"

Naziv lokacije	Radna zona "12. februar"
Predviđene aktivnosti	Višenamenska hala-mega market

Ukupna površina lokacije (m ²)	104.000 (privatno zemljište)
Ukupna površina za višenamensku halu (m ²)	50.000
Ukupna površina za parking (m ²)	16.500
Ukupna površina za druge namene (m ²)	33.500
Stepen urbanističkog uređenja lokacije	primarna
Povezanost sa glavnim transportnim putevima	Veza sa železnicom i autoputem
Dostupnost lokacije	odmah
Potreban period za sticanje prava korišćenja lokacije	360 dana od podnošenja zahteva

5. Niš-Zapad

Naziv lokacije	Niš-Zapad
Predviđene aktivnosti	Višenamenska hala-mega market
Ukupna površina lokacije (m ²)	58.600 (državno i privatno zemljište)
Ukupna površina lokacije predviđena za mega market(m ²)	Višenamenska hala Mega market A 8.280 m ² Višenamenska hala Mega market B 8.280 m ²
Ukupna površina lokacije za parking (m ²)	Mega market A 510 parking mesta Mega market B 447 parking mesta
Stepen urbanističkog uređenja lokacije	primarna
Povezanost sa glavnim transportnim putevima	Veza sa autoputem Beograd-Skoplje
Dostupnost lokacije	Odmah
Potreban period za sticanje prava korišćenja lokacije	360 dana od podnošenja zahteva

6. Toponički put-Komrenska petlja

Naziv lokacije	Toponički put-Komrenska petlja
----------------	--------------------------------

Predviđene aktivnosti	Mega market
Ukupna površina lokacije (m ²)	139.800 (privatno zemljište)
Ukupna površina za mega market (m ²)	21.600
Ukupna površina za parking mesta (m ²)	76.900
Stepen urbanističkog uređenja lokacije	primarna
Povezanost sa glavnim transportnim putevima	Veza sa autoputem Beograd-Skoplje
Dostupnost lokacije	odmah
Potreban period za sticanje prava korišćenja lokacije	360 dana od podnošenja zahteva

7. Kej Živote Došića

Naziv lokacije	Kej Živote Došića
Predviđene aktivnosti	Hotelski kapacitet
Ukupna površina lokacije (m ²)	3.573 (državno zemljište)
Ukupna površina za hotel (m ²)	1.780
Stepen urbanističkog uređenja lokacije	primarna
Povezanost sa glavnim transportnim putevima	Centar grada
Dostupnost lokacije	odmah
Potreban period za sticanje prava korišćenja lokacije	90 dana od podnošenja zahteva

8. Niška Banja

Naziv lokacije	Niška Banja
Predviđene aktivnosti	Zanatske i industrijske aktivnosti
Ukupna površina lokacije (m ²)	227.758 (državno zemljište)
Površina za višenamenske hale (m ²)	Investitor može da konkretizuje površine
Stepen urbanističkog uređenja lokacije	primarna
Povezanost sa glavnim transportnim putevima	Veza sa autoputem Niš-Sofija, železnička pruga Niš-Sofija

Dostupnost lokacije	odmah
Potreban period za sticanje prava korišćenja lokacije	180 dana od podnošenja zahteva

9. Javni park "Čair"

Naziv lokacije	Javni park "Čair"
Predviđene aktivnosti	Klizalište
Ukupna površina lokacije (m ²)	3.937 (državno zemljište)
Ukupna površina (m ²)	52,50 x 75,00
Stepen urbanističkog uređenja lokacije	Potpuna urbanizacija
Povezanost sa glavnim transportnim putevima	Lokacija je u centru grada
Dostupnost lokacije	Odmah
Potreban period za sticanje prava korišćenja lokacije	90 dana od podnošenja zahteva

10. Industrijska zona "Sever" na putu prema aerodromu-desna strana

Naziv lokacije	Industrijska zona "Sever" na putu prema aerodromu-desna strana
Predviđene aktivnosti	Industrijske i komercijalne aktivnosti
Ukupna površina lokacije (m ²)	39.573 (državno zemljište)
Ukupna površina za proizvodne i komercijalne aktivnosti (m ²)	Investitor može konkretizovati aktivnosti za površinu
Stepen urbanističkog uređenja lokacije	Primarna
Povezanost sa glavnim transportnim putevima	Železnica, autoput, aerodrom
Dostupnost lokacije	Odmah
Potreban period za sticanje prava korišćenja lokacije	90 dana od podnošenja zahteva

11. Ul. Sretna Mladenovića

Naziv lokacije	Ul. Sretna Mladenovića
Predviđene aktivnosti	Sportske aktivnosti (hala sportova)
Ukupna površina za sportske aktivnosti (m ²)	16.248 (državno i privatno zemljište)
Stepen urbanističkog uređenja lokacije	Primarna

Povezanost sa glavnim transportnim putevima	Lokacija je smeštena u centru grada
Dostupnost lokacije	Odmah
Potreban period za sticanje prava korišćenja lokacije	360 dana od podnošenja zahteva

Osim prilike da se potencijalnim investitorima ponudi prostor za greenfield investicije, Niš, kao lokalna zajednica koja je strategijski orijentisana u pogledu ekonomskog razvoja treba da razmatra i druge mogućnosti za investiranje kojima se obezbeđuje konkurentnost lokalne privrede.

Investiranje u stalnu imovinu trebalo bi da obezbedi materijalne i druge napore za razvojne aktivnosti, odnosno, da se povećaju kapaciteti i produktivnost, obezbedi modernizacija i porast proizvodnje i dohotka, a time i zadovoljavanje ličnih i zajedničkih potreba na višoj osnovi.

U strategiji razvoja lokalne ekonomije posebno mesto treba obezbediti za kreiranje novih programa, razvoj tehnologije proizvoda, procesa i materijala. Ovo naročito ako se ima u vidu da je tehnologija osnova konkurentnosti u današnjem vremenu. U tom kontekstu osnivanje tehnoloških parkova, formiranje industrijskih zona i biznis inkubator centara može da predstavlja vrlo povoljno okruženje za brojne tehnološke prodore.

U vezi sa ovim strategijskim pitanjem javlja se još i jedno vrlo značajno pitanje. Reč je o potrebi da se obezbede ljudski resursi koji će predstavljati osoblje i pokretačku snagu ovakvih institucija. Niš ima kvalitetan tehničko-tehnološki kadar koji je u ranijem periodu i predstavljao pokretača razvoja njegove privrede.

Veliki deo ovog kadra u Nišu je nalazio svoju priliku za razvoj u Ei Niš. Ei Niš je predstavljao pokretačku snagu razvoja lokalne privrede i sistem u kome je veliki broj zaposlenih obezbeđivao zadovoljenje svojih ličnih interesa u pogledu stabilnosti zaposlenja i visokih ličnih dohodaka.

Ei Niš obuhvata 73 preduzeća, od kojih je proizvodno orijentisano 47, a uslužno i prodajno orijentisano 26. Ceo sistem proteže se na prostoru od 310.000 m². Zaposleno je trenutno oko 3.000 radnika.

U Ei postoji institut za istraživanje i razvoj. Istraživačko-razvojne laboratorije zastupljene u 11 preduzeća. Rezultati postignuti u ovim podsystemima Ei Niš, treba da obezbede mogućnost za razvoj celokupnog sistema.

Inače, proizvodni program Ei Niša u kome treba tražiti potencijal ponude obuhvata:

- Audio i video uređaje
- Uređaje za domaćinstvo
- Sisteme i opremu za merenje, praćenje i kontrolu
- Elektronske, mehaničke i elektromehaničke uređaje

Najznačajniji partneri Ei Niš su svetski poznati i priznati proizvođači slične ili iste opreme, kao i komponenti:

- SIEMENS
- PHILIPS
- ALCATEL
- BULL
- HELLIGE

- SAGEM

Proizvodni program Ei Niš namerava da plasira na sledeća tržišta koja su po svojim karakteristikama potencijalna platforma njegovog razvoja:

- Balkanski region
- Indija
- Srednji Istok
- Rusija i zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza
- Evropska Unija

Ei Niš u realizaciji nameravanih tehnoloških prodora poseduje određene snage, ali i slabosti. Kao ključne snage ovog preduzeća navode se:

- Postojeća proizvodna infrastruktura
- Visoko kvalifikovana i obučena radna snaga
- Niski troškovi radne snage
- Pogodna geografska lociranost

Međutim, Ei Niš u realizaciji svojih strategških opredeljenja sreće se i sa određenim slabostima. Najozbiljnije su sledeće:

- Nedostatak obrtnog kapitala
- Delimično zastarela oprema
- Neki elementi infrastrukture zahtevaju značajan remont

Strateški pravci razvoja ovog velikog sistema mogli bi se sumirati u nekoliko tačaka. To su:

- Otvaranje za saradnju sa domaćim i stranim partnerima
- Svojinjska transformacija i finansijsko prestrukturiranje
- Strukturiranje novih proizvodnih divizija i posebnih pogona

Osim Ei Niš, u gradu Nišu postoje i druga preduzeća u kojima se očekuju značajni tehnološki prodori. Međutim, pregled njihovog razvoja i strateških opredeljenja ovde izostaje iz objektivnih razloga, od kojih je jedan i karakter poslovne tajne ovih informacija.

2.1.2.3 Mogućnosti za smanjenje uvoza sirovina i opcije zamene, proizvodnja polugotovih proizvoda

Učešće niškog regiona u ukupnom izvozu Republike Srbije je 7,28%, u ukupnom uvozu 3,44%, dok je u strukturi razmene i dalje dominantna industrija, zatim slede trgovina, turizam, ugostiteljstvo i zanatstvo.

Privreda grada Niša ima sve karakteristike lokalnih privreda Republike Srbije. Ovo se između ostalog odnosi i na njenu visoku zavisnost od uvoza. Generalno, privreda Niša je neto uvoznik. Ovakvu konstataciju potkrepljuju i sledeći podaci. Napominjemo da se trendovi podataka iz 2003. nastavljaju i do danas.

Za period januar-septembar 2003. god. na teritoriji grada Niša ostvaren je ukupan obim spoljnotrgovinske razmene u iznosu od 169.413.829 \$, od čega je vrednost izvoza 32.809.599 \$, a obim uvoza 136.604.238 \$. U ovom periodu ostvaren je spoljnotrgovinski deficit u iznosu od 103.794.647 \$. Pokrivenost uvoza izvozom iznosi 24,01 %.

Najznačajnije zemlje partneri u izvozu bile su: Holandija, Francuska, Velika Britanija, Nemačka i Italija. Najveći izvoznici su preduzeća iz oblasti: mašinske industrije, industrije obojenih metala, duvanske industrije, proizvodnje hrane i proizvodnje elektro-uređaja. Najveći izvoznici su sledeća preduzeća: MIN-Niš, DIN, Frigonais, Jumis i drugi.

Najznačajnije zemlje partneri u uvozu u istom periodu bile su: Nemačka, Italija, Kina, Francuska, Holandija i Bugarska. Najveći uvoznici su: preduzeća iz oblasti duvanske i mašinske industrije, proizvodnja gotovih tekstilnih proizvoda i elektronska industrija. Najveći uvoznici su sledeća preduzeća: DIN, Pakom, El Štampana kola, MIN Niš i drugi.

U strukturi razmene i dalje dominira industrija koja u ukupnom obimu učestvuje sa 88% u izvozu i sa 74% u uvozu, zatim sledi trgovina sa 5% učešća u izvozu i 19% u uvozu, dok je učešće svih ostalih delatnosti u izvozu 7% i 7% u uvozu.

U periodu 2001 - 2004. pod uticajem značajne liberalizacije i preferencijalnog statusa u razmeni sa najznačajnijim trgovinskim partnerima u Republici Srbiji ostvaren je progresivan rast spoljnotrgovinske aktivnosti. Znatno dinamičniji rast uvoza od izvoza u ovom periodu uticao je na formiranje deficita koji u 2004. dostiže vrednost od 7.438,2 mil. USD. Ipak, deficit robne razmene nije bitnije uticao na ukupnu bilansnu poziciju Srbije prema inostranstvu jer je najvećim delom finansiran prilivom od usluga i tekućih transfera.

Smanjenje deficita u ovoj razmeni Srbije sa svetom podrazumeva jasnu strategiju smanjenja uvoza sirovina. Posebnu stavku u uvozu čini energija. Danas, u periodu maksimalne tražnje za električnom energijom Srbija oko ¼ svojih potreba obezbeđuje iz uvoza. Danas obnovljivi energetske izvori učestvuju sa simboličnih 1,6% u proizvodnji energije u Srbiji.

Ekonomski prosperitet se ne može zamisliti bez energije. Proizvodnja energije na bazi obnovljivih energetskih izvora je bitna karika za povezivanje energetske strategije, strategije konkurentnosti i održivog razvoja. Glavni vidovi ove energije su hidroenergija, geotermalna energija, energija biomase, energije sunca, energije vetra i energije drveta.

Niš može i treba da da svoj doprinos u smanjenju uvozne zavisnosti Republike za energentima. Naime, Niš se nalazi u regionu u kojima postoje značajne mogućnosti za korišćenje energije vetra koji spada u obnovljive izvore energije. Početna saznanja o ovim potencijalima upućuju nas na dublja istraživanja. Ozbiljan pristup ovom problemu podrazumeva izradu studije izvodljivosti. Ulaganja u studiju izvodljivosti kreću se u rasponu od 30-60 hiljada €. Inicijalna ulaganja su značajno veća od troškova eksploatacije. Na troškovnu superiornost eksploatacije obnovljivih izvora energije utiču i izbegnuti troškovi zbog otklanjanja negativnih posledica destrukcije okoline (po principu "zagađivač plaća"). Pomoć države u ovom delu mogla bi se manifestovati kroz plaćanje studije izvodljivosti i garantovanje nominalne vrednosti akcija korporacija nastalih realizacijom ovog programa.

Iako identifikovanje ovih izvora energije spada u strateška pitanja privrednog sistema Republike, vrlo značajan doprinos u promovisanju njihovog potencijala i pronalaženju investitora mogu da imaju organi lokalne samouprave, ali i faktori poput Regionalne privredne komore Niša.

2.1.2.4 Ravnoteža malih i srednjih preduzeća

Za uspešno funkcionisanje svake privrede bitno je da u njenoj strukturi postoji uravnotežen odnos između malih, srednjih i velikih preduzeća jer se ovako posmatrana preduzeća sa svojim karakteristikama i performansama međusobno dopunjuju. Strukturni poremećaji izazvani smanjivanjem učešća određene vrste preduzeća u privredi se bitno, pa čak i drastično odražavaju na njenu efikasnost i ekonomski rast. Ako u privrednoj strukturi dođe do smanjenja broja malih preduzeća, onda u privredi nema dovoljno preko potrebne

fleksibilnosti i adaptibilnosti. Takođe, ako u privredi nema velikih preduzeća, nosilaca tehnološkog razvoja i izvozno sposobnih projekata, onda se ne može očekivati značajan ekonomski rast u kratkom i srednjem roku.

U 2004. godini u Nišu bilo je aktivno 2.327 MSP (99,1% u ukupnom broju preduzeća) sa ukupno 23.825 zaposlenih ili 57,7% od ukupnog broja zaposlenih. U Nišu ne postoji skladan odnos između velikih preduzeća, s jedne strane, i malih i srednjih preduzeća, s druge strane. Iako je ogroman procenat preduzeća iz MSP sektora, ipak ovaj sektro zapšlja nešto iznad polovine ukupno zaposlenih. Ovakav nesklad je posledica višedecenijske kapitalne industrijalizacije samog grada i lociranja velikih infrastrukturnih sistema na užem koncentrisanom geografskom području. Takav proces je u velikoj meri zapostavio razvoj malih i srednjih preduzeća jer je negirao razvoj sektora poljoprivrede, sektora usluga ili sektora male privrede (male fabrike, radionice, zanatske radnje). Stanovništvo se masovno zapošljavalo u velike sisteme i od ranog perioda školovanja bilo usmeravano na profile obrazovanja koji su bili traženi od strane tih sistema. Danas se javlja problem nedovoljnog korišćenja kapaciteta u velikim sistemima i problem tzv. "tehnoloških viškova radne snage". Pošto je sektor malih i srednjih preduzeća nedovoljno razvijen javljaju se teškoće u apsorbovanju velikih viškova radne snage u kratkom roku.

Veliki problem Niša jeste i neadekvatna struktura preduzeća u okviru sektora malih i srednjih preduzeća. Naime, devedesetih godina dolazi do naglog rasta sive ekonomije pre svega u području trgovine. Veliki broj trgovačkih radnji je u međuvremenu legalizovano i njihovo poslovanje je ušlo u formalne ekonomske tokove. Drugim rečima, dok su trgovinske radnje zastupljene i u većem broju nego što su realno potrebne, još uvek ne postoje mali proizvodni kapaciteti koji bi dodavali vrednost u proizvodnom procesu.

2.1.2.5 Održivi razvoj na gradskom nivou

Implementacija strategije održivog razvoja grada Niša treba da ima za rezultat::

Održivi i ekološki bezbedan socio-ekonomski i postorni razvoj građanskog društva kroz dugoročnu orijentaciju na sopstvene i obnovljive resurse.¹

Ovaj cilj se može ostvariti ako se kroz izradu Strategije utvrdi i uskladi više strateških i dugoročnih ciljeva koji zajedno predstavljaju realnu osnovu održivog razvoja grada Niša, kao što su:

- održivi ekonomski razvoj koji se bazira na turizmu, proizvodnji hrane i radu lokalne privrede zasnovanom na principu: **profit i zaštita životne sredine**,
- dugoročna orijentacija na održivom korišćenju sopstvenih resursa,
- razvoj i izrada kapaciteta civilnog društva i lokalne uprave,
- integracije u regionalne inicijative i promene Zapadnog Balkana i dr.

Niš raspolaže sa značajnim resursima na osnovu kojih se može ostvariti stabilan održivi razvoj. Strategija razvoja se bazira na sledećim resursima:

Prirodni resursi koje sačinjavaju:

- povoljan geografski položaj sa povoljnom hidrološkom situacijom,
- prostor površine 597 km²,
- geotermalne vode u nalazištima Niška Banja, Kravlje, Miljkovac i Ostrovica,
- mineralne vode u području Jelašnice,
- karstne vode za proizvodnju vode za piće u području Suve Planine,

¹ Održivi razvoja grada Niša – prilog za izradu strategije

- plodno poljoprivredno zemljište pogodno za ratarstvo, voćarstvo, vinogradarstvo, lekovito bilje, duvan, autohtone vrste,
- prirodne vrednosti planinskog masiva Suve Planine, Jelašničke I Sićevačke klisure,
- endemične i reliktno biljne vrste,
- obnovljivi izvori energije (voda, vetar, sunce, biomasa) i
- zadovoljavajući stanišni uslovi za razvoj lovstva.

Spomenični i arheološki resursi na području Niša čine:

- arheološki kompleks Medijana kao carsko imanje i rezidencija Konstantina I iz 4. veka,
- Niška tvrđava iz rimskog, ranovizantijskog i srednjovekovnog perioda, sa palatama i vojnim utvrđenjima,
- Niška Banja kao lečilište, sa odgovarajućim objektima za kaptiranje mineralne vode još iz rimskog perioda.

Privredni resursi grada Niša su:

- industrijski kapaciteti postojećih preduzeća u Nišu, koja zahtevaju restrukturiranje,
- saobraćajni kapaciteti i položaj Niša na raskrsnici putnih i železničkih koridora, kao i postojanje aerodroma u Nišu,
- turistički kapaciteti koji zahtevaju revitalizaciju i proširenje,
- energetske kapacitete posebno sistemi za korišćenje termalnih voda.

Ljudski resursi grada Niša su značajni i predstavljaju ih:

- izgrađena infrastruktura lokalne uprave uz odgovarajuće reforme,
- gradska javna preduzeća i institucije socijalne i zdravstvene zaštite,
- institucije kulture i sporta,
- civilni sektor sa nevladinim organizacijama, udruženjima građana i sl.,
- Univerzitet u Nišu sa jakim stručnim i naučnim potencijalom itd.

Izradom strategije i njenim sprovođenjem definišaće se konkretni zadaci, usmerenja, mere, prioriteti i aktivnosti. Najvažniji rezultati koji se očekuju su:

- usmeravanje ka formiranju malih i srednjih preduzeća u oblasti industrije, zanatstva i trgovine, posebno ka izvozno orjentisanim programima,
- razvoj turističkih aktivnosti baziranih na prirodnim resursima i retkostima grada kao npr:
 - banjski i zdravstveni turizam koji se zasniva na termalnim i mineralnim vodama,
 - geo i bioturizam vezan za prirodne retkosti područja (Sićevačka klisura, Suva Planina, biodiverzitet i sl.),
 - tranzitni turizam koji proističe iz raskrsnica puteva i pruga (koridor 10),
 - edukativni turizam kao posledica postojanja značajnih kulturno-istorijskih i prirodnih resursa,
 - kongresni turizam sa bazom u značajnom naučnom i obrazovnom centru Niš,
- proizvodnja zdrave hrane i vode za piće koja ima oslonac u postojanju prirodnih resursa. Grad Niš ima uslova da postane jedan od vodećih centara u regionu Zapadnog Balkana i to:
 - proizvodnja zdrave hrane biljnog i životinjskog porekla,
 - proizvodnja ranog povrća zahvaljujući pogodnom zemljištu i termalnim vodama,
 - proizvodnja zdrave flaširane vode za piće iz karstnih izvora "evianskog" tipa,
 - proizvodnja lekovitog bilja itd.

- poboljšanje kvaliteta životne sredine kroz primenu principa održivog razvoja u svim segmentima, a posebno kroz upravljanje otpadom, vodom i vazduhom kao značajnim resursima,
- razvoj kapaciteta za korišćenje obnovljivih izvora energije (voda, vetar, sunce, biomasa), kao podrška privatizaciji u energetici, formiranju malih i srednjih preduzeća, poboljšanju energetske bilansa regiona i zaštiti životne sredine,
- unapređenje kvaliteta usluga zdravstvene i socijalne zaštite i posebno povećanje kvaliteta života u starosti, uz odgovarajući razvoj zdravstvene infrastrukture,
- jačanje lokalne zajednice i civilnog društva i uspostavljanja partnerskih odnosa između gradske uprave i svih sektora civilnog društva.

Jedan od rezultata promocije principa održivosti u gradu Nišu je i **Koncept lokalnog ekonomskog razvoja gradske opštine Mediana**. Reč je o opštini koja razume neophodnost donošenja dokumenata koja se direktno naslanja na strategiju održivog razvoja.

2.1.2.6 Revitalizacija i ekspanzija proizvodnje za postojećih kompanija

Što se tiče velikih proizvodnih sistema, svi su dosta teško podneli poslednju deceniju prošlog veka kada su u velikoj meri tehnološki zaostali, izgubili u određenoj meri kontakt sa ranijim tržištima i nagomilali viškove radnika (zbog smanjenog stepena iskorišćenosti kapaciteta). Iako je veći broj ovih kompanija elegantno smanjio broj radnika sprovođenjem socijalnog programa i otplatom otpremnina ove kompanije još uvek imaju značajan broj radnika koji se vode kao tehnološki viškovi. Osnovni recept izlaska iz krize jeste određivanje „prave veličine“ (kapitala, aktive i zaposlenih), sustizanje konkurenata ulaskom u novi tehnološki ciklus (potrebna značajna sredstva), finansijska konsolidacija, strategijsko refokusiranje i značajna organizaciona promena koja podrazumeva reinžinjering poslovnih procesa.

Bez obzira na pojedinačne pokušaje uvođenja novih proizvodnih programa, pronalazak novih i/ili oživljavanje postojećih tržišnih segmenata na kojima nastupaju preduzeća niške privrede, ipak je generalna ocena da se privreda Niša nalazi u fazi stagnacije ili još preciznije fazi blagog i kontinuiranog pada.

Za izlazak iz ovakve situacije neophodna je sveobuhvatna strategija razvoja lokalne ekonomije, koja će polaziti od danas važećeg pristupa strategijskom menadžmentu. Reč je o «pristupu zasnovanom na resursima».

Najvažniji resursi na kojima će se graditi strategija razvoja lokalne ekonomije su: prirodni, privredni i ljudski resursi. Poseban značaj u ovoj strukturi imaju ljudski resursi. Osnovni razlog za ovakvu bitnost ove vrste resursa jeste činjenica da najrazvijenije ekonomije i gradovi sveta svoj razvoj temelje na znanju, pre svega. U tom smislu, posebna pažnja mora se usmeriti na strategiju unapređenja znanja ljudskih resursa. Ljudski resursi jedini su aktivni i mobilizirajući resurs u odnosu na ostale. Razvoj informacionih sistema koji daju podršku objedinjavanju, čuvanju i širenju novih znanja pretpostavka je da se od pojedinačno neupotrebljivih znanja stvara ekonomski značajan humani kapital.

2.1.3 Mogućnosti za proširenje izvoza

Sagledavajući privrednu strukturu Niša, sposobnost njenih preduzeća dodavanju nove vrednosti i deviznom prilivu, resurse kojima opština raspolaže, uticaj na povećanje zaposlenosti, podsticanje regionalnog razvoja moguće je identifikovati nekoliko privrednih sektora od interesa za grad.

Elektronska industrija i proizvodnja električnih mašina

U narednom periodu uloga elektronske industrije i proizvodnje električnih mašina treba da se ogleda u njenom doprinosu opštem razvoju i modernizaciji kao i povećanju izvoza. Razvojna uloga zasnovana je na solidnom kvalitetu domaćeg kadra, tekućoj cenovnoj konkurentnosti, postojećem izvozu u oblasti električnih mašina, uverenju da će se izgraditi nacionalna, a samim tim i lokalna informaciona infrastruktura. Uslov za ostvarenje njene uloge je osavremenjavanje proizvodnje transferom stranih tehnologija, direktnim stranim investicijama ili domaćim razvojem. Neka preduzeća u okviru elektronske industrije su pronašla strateškog partnera i dokapitalizovala se dok najveći deo ima problem u velikim obavezama, tehnički zastareloj opremi, predimenzioniranim kapacitetima i sl.

Industrija tekstila i odeće

Razvojna uloga industrije tekstila i odeće je ponovno dostizanje pozicije koju je ova grana imala u izvozu tekstila i odeće (pre svega frotirskog programa). Ovaj, trenutno ugrožen ali jedan od najvitalnijih sektora ima potencijal da se razvija po značajnoj stopi rasta.

Osnove razvoja su:

- (a) značajni instalisani kapaciteti,
- (b) veliki interes bivših i novih partnera za saradnju,
- (c) "preseljavanje" tekstilne industrije Zapadne Evrope u zemlje Balkana i otuda realne šanse da Grad sa svojom privredom učestvuje u novonastaloj podeli rada u ovom sektoru,
- (d) cenovnoj konkurentnosti proizvoda i mogućnosti da se dostigne i necenovna konkurentnost,
- (e) kvalitetna radna snaga obučena prema standardima tržišta Evrope,
- (f) zapošljavanje velikog broja radnika uz relativno jednostavno obučavanje za veliki broj poslova i
- (g) stimulativni ambijent koji treba da omogući privatizacija.

S obzirom na osnove razvoja ova grana svoje mesto mora tražiti na:

- tržištu svojih ranijih zapadno evropskih partnera u početku verovatno u okviru "lohn" (doradnih) poslova,
- nekada veoma pristupačna i rasprostranjena tržišta istočnih zemalja kroz klasičan izvoz,
- nova tržišta na Bliskom Istoku i nekim afričkim zemljama i
- domaćem danas minimiziranom tržištu za koje se očekuje da će biti revitalizovano.

Značajne rezultate ova grana može ostvariti razvojem domaćih robnih marki visokog kvaliteta i dizajna u cilju izvoza najzahtevnije odeće za visoke cenovne klase i eventualno viši deo srednje klase.

Omogućavanje bržeg razvoja može se ostvariti preko ubrzane privatizacije, sistemom dokapitalizacije u cilju podizanja tehnološkog nivoa proizvodnje. To se prvenstveno odnosi na najdinamičnije i najrezistentnije firme koje imaju tržište (delovi odevne industrije, trikotaža, tepisi), i firme koje uz relativno mala ulaganja mogu da prihvate nove, za Evropu privlačne programe. Kao rezultat napora da se postigne veća konkurentnost osnovan je "Impuls", tekstilni klaster, prvi klaster na teritoriji Nišavskog okruga. Klaster je u uhdavanju i o njemu će biti više reči u narednim tačkama strategije.

Industrija kože

Razvojna uloga kožarske industrije je trajno maksimiranje njenog doprinosa povećanju izvoznih kapaciteta i smanjenju trgovinskog deficita. Prema prognozama ovaj sektor

rešenjem svojih problema (dugova, tehnologije, kadrova, menadžmenta) mogao bi da izveze bez izvoznih stimulacija i do 30 posto svoje proizvodnje.

Osnove razvoja ovog sektora su bazirane na:

- (a) rasprostranjenosti i kvalitetu domaćih sirovih koža svih vrsta,
- (b) rastućoj tražnji proizvoda od kože na svetskom tržištu,
- (c) relativno dobrom stanju postojećih proizvodnih potencijala,
- (d) postojećoj ukupnoj konkurentnosti ovog sektora i mogućnosti njenog daljeg jačanja,
- (e) stvaranju novog ekonomskog ambijenta sa pratećim institucijama, politikama i merama.

Razvojna strategija ove grane može se ostvariti:

- zaštitom domaće sirove kože kao strateške sirovine pojačanom kontrolom prometa i ekonomskom destimulacijom izvoza iste,
- modernizacijom i revitalizacijom postojećih kapaciteta sa povećanjem energetske efikasnosti,
- integralnim povezivanjem i stvaranjem proizvodnih klastera (klanična industrija-prerada kože-proizvodnja predmeta od kože),
- edukacijom i obrazovanjem zaposlenih na bazi savremenih koncepata.

Saobraćaj

Saobraćajna delatnost obuhvata razne vrste saobraćaja, kao što su vazdušni, drumski, železnički, logistiku i intermodalni transport, telekomunikacioni saobraćaj i poštanski saobraćaj.

Razvojna uloga vazdušnog saobraćaja je u permanentnom doprinosu povećanja izvoznih kapaciteta i smanjenju trgovinskog deficita. Izgradnjom Niškog aerodroma realno su stvorene pretpostavke za ostvarenje uloge ovog saobraćaja pre svega kroz brži transport roba i putnika kao o organizaciju čarter letova i kargo saobraćaja.

Osnove razvoja ovog saobraćaja su:

- (a) rastuća tražnja vazduhoplovnih usluga,
- (b) ostvarena strategija razvoja (infrastruktura, oprema, nove usluge),
- (c) geografski položaj grada i
- (d) kadrovski potencijali.

Izvozna strategija ovog saobraćaja prvenstveno bazira na uslugama kontrole letenja u preletu preko naše zemlje koje se pružaju isključivo inostranim aviokompanijama. Značajan izvozni potencijal predstavljaju, takodje, aerodromske usluge stranim aviokompanijama. Bitni preduslovi za realizaciju izvozno orijentisane strategije razvoja su razvoj *cargo hub-a* kao i tehničke baze za održavanje aviona inostranih aviokompanija.

Glavne strateške akcije usmerene su na tehničko opremanje aerodroma, uključivanje u međunarodna i evropska vazduhoplovna udruženja, uskladjivanje domaćih zakona i standarda sa zakonima i standardima EU, zapošljavanje visoko obrazovanog kadra i razvoj novih servisa.

Drumski i železnički saobraćaj imaju infrastrukturni značaj za razvoj privrede. Osnove njegovog razvoja, kada je u pitanju Niš, su: rastuća tražnja transportnih usluga, evropsko opredeljenje za razvoj koridora 10, geografski položaj Niša koji treba da bude iskorišćen kroz privlačenje tranzitnog saobraćaja i pružanje usluga na saobraćajnicama ovog regiona, razvoj usluga u oblasti servisiranja vozila, osavremenjavanje voznog parka i opreme, sprovođenje adekvatnih mera.

Strateške akcije moraju biti usmerena ka: stimulanju aktivnosti u oblasti bezbednosti, stimulanju organizacionih aktivnosti u oblasti carina, osiguranja, privatizaciji transportnih preduzeća, stimulaciji obnavljanja i destimulaciji korišćenja zastarelih transportnih sredstava, obavezi grada da uradi i sprovodi Master transportni plan, uvođenje savremenih sistema upravljanja saobraćajem idr.

Primena savremenog koncepta logistike i intermodalnog transporta može da utiče na smanjenje učešća logističkih troškova u društvenom proizvodu Grada. Njegov razvoj treba bazirati na rastućoj tražnji za uslugama ove vrste, geografskom položaju, izgradnji robno transportnog centra, razvoju terminala intermodalnog transporta i dr.

Telekomunikacioni saobraćaj segment je razvijenosti infrastrukture grada. Osnove njegovog razvoja su u rastućoj tražnji ovih usluga, raspoloživim ljudskim resursima, relativno dobro razvijenoj mreži. Razvojna strategija telekomunikacionog saobraćaja podrazumeva uskladenost tehnološkog razvoja sa razvijenim zemljama (tj. konvergenciju fiksno/mobilnih telekomunikacija, konvergenciju informacionih tehnologija, izgradnja optičke mreže, uvođenje novih servisa kao tele servisi, servisi prenosa podataka, WAP, GPRS i intenziviranje razvoja interneta).

U narednom periodu glavne strateške akcije moraju biti usmerene na unapređenje i intenziviranje izgradnje fiksne, transportne i komunikacione mreže, mreže za pristup, mobilne mreže, optimizaciju korišćenja postojećih resursa, raznim olakšicama poreske prirode za investicije i inovacije, ali i restrukturiranju obrazovnog i istraživačkog okruženja.

Osnova razvoja poštanskog saobraćaja je u uvođenje novih vrsta usluga u sistem. Glavne strateške akcije moraju biti usmerene na redefinisane oblasti delovanja, rekonstrukciju poslovanja postojeće organizacije, integracija na globalnom nivou, privatizaciji pojedinih servisa idr.

Mašinogradnja

Razvojna uloga mašinogradnje je u:

- (a) povećanju izvoznih kapaciteta i smanjenju trgovinskog deficita,
- (b) konkurentnom snabdevanju domaćim komponentama i sistemima ostalih sektora privrede i industrije prerade metala i formiranju efikasnog lanca snabdevanja finalista za razvoj moderne industrije.

Razvoj mašinogradnje je zasnovan na:

- (a) potrebama domaće privrede za proizvodima i uslugama ovog sektora,
- (b) rastućoj i stalnoj tražnji na svetskom tržištu za proizvodima i uslugama ovog sektora,
- (c) tradiciji, znanju i iskustvu ovog sektora kod nas,
- (d) relativno dobro očuvanim kadrovskim potencijalima, pogotovo sa višim nivoom obrazovanja,
- (e) povezivanju sa strateškim partnerima,
- (f) izvodljivošću ključnih strateških akcija i promena i osiguranju potrebnih institucija, politika i mera i
- (g) uverenju da će se stvoriti i održati proizvodno i izvozno stimulativan ambijent u Srbiji.

Ciljna izvozna tržišta su EU, Republike bivše SFRJ i susedne zemlje, zatim, Rusija i zemlje bivšeg SSSR, Afrika i Azija. Ciljnim tržištima mašinogradnja može ponuditi finalne proizvode mašinogradnje, sisteme i sklopove, mašine opšte namene kao i delove, odnosno usluge održavanja i remonta.

Uslov za ostvarenje izvozne strategije je rekonstrukcija i modernizacija postojećih kapaciteta, restrukturiranje proizvoda i tehnologija, povezivanje sa strateškim partnerima (Fabrika skretnica je jedino iz sastava mašinske industrije našla strateškog partnera putem kojeg, mada i svojim kvalitetom nalazi prodju i na zapadno evropsko tržište), dekompozicija postojećih kapaciteta na manje (firme, preduzeća) koncentracija delova postojećih kapaciteta (firmi) i funkcionalna integracija postojećih kapaciteta (firmi), likvidacija dela postojećih kapaciteta i osnivanje i razvoj novih (malih, srednjih, velikih) kapaciteta. Integracija, reorganizacija i unapredjenje sistema kontrole saobraznosti tehnologija i proizvoda, formiranje centara za harmonizaciju sa međunarodnim tehničkim, ekološkim i drugim propisima i standardima, formiranje centara za unapredjenje kvaliteta i atestnih laboratorija u sektorima u kojima one još uvek ne postoje.

Agroindustrija

Osnovna uloga agroindustrije je osiguranje samodovoljnosti prehrambenim proizvodima i ostvarivanje izvoznog suficita u ovom delu trgovinskog bilansa, uzimajući u obzir nesumnjive strukturne viškove svih strateških poljoprivrednih proizvoda.

Razvojna uloga sektora zasnovana je na:

- (a) prirodnim potencijalima Opštine (količina obradivog zemljišta po stanovniku je iznad evropskog proseka),
- (b) karakteristikama tražnje koja apsorbuje veliki deo porodičnog budžeta,
- (c) dinamici tražnje u svetu,
- (d) postojanju razvijenih preradivačkih kapaciteta koji zahtevaju, uglavnom, samo rekonstrukciju i modernizaciju,
- (e) cenovnoj konkurentnosti za neke proizvode i
- (f) mogućnosti kreiranja jedne razumne agrarne politike i institucija koje bi je sprovodile.

Izvozna strategija mora biti diverzifikovana u zavisnosti od ciljnih tržišta. Bivše republike SFRJ i ostale zemlje jugoistočne Evrope mogu da apsorbuju veći deo strateških poljoprivrednih proizvoda. Isti zaključak se odnosi i na Rusku federaciju. Zemlje Evropske Unije su tržište za izvoz voća i povrća, raznih preradjevina; jagnječeg mesa, lekovitog biljan i sl. Pojedine prekomorske zemlje (SAD, Japan) mogu da budu izvozna tržišta za preradjevine od mesa, visoko kvalitetne sireve, vina sa geografskim poreklom i slično.

Strateške akcije za ostvarenje izvozne strategije su:

- ukрупnjavanje poseda,
- modernizacija kapaciteta u prerađivačkoj industriji uz povezivanje sa dobrim inostranim kompanijama,
- podsticanje proizvodnje tzv. organske hrane za poznatog kupca,
- razvoj aktivnosti istraživanja tržišta i unapredjenje izvoza.

Organsko gajenje kultura predstavlja vid potpuno kontrolisane proizvodnje bez veštačkih inputa. Organski proizvedena hrana smatra se zdravijom od hrane proizvedene na konvencionalan način, a za ovakve proizvode postoji značajno tržište koje poslednjih godina beleži stalan rast. EU uvozi 1/2 svojih potreba za organskom hranom. Cene organskih proizvoda su znatno veće od konvencionalnih, ali su i finansijska ulaganja u organsku proizvodnju znatno veća.

U razvijenim zemljama gde je konvencionalna (intezivna, savremena) poljoprivreda, usled velike primene svih raspoloživih agrohemijskih, već dovela do narušavanja prirodnih ciklusa i značajnog nakupljanja agrohemijskih u zemljištu, uslovi za zasnivanje organske poljoprivrede ne postoje.

Zbog velike potražnje i nemogućnosti proizvodnje usled velike zagađenosti zemljišta i vazduha i narušenih odnosa u prirodi, tj. nepostojanja osnovnih agroekoloških preduslova za ogransku proizvodnju, u razvijenim zemljama se javlja veliki nedostatak proizvoda na tržištu. Zbog toga manje razvijene zemlje u kojima je još očuvan agroekosistem imaju šansu da preko organskih proizvoda povećaju svoj izvoz.

Na teritoriji grada organska poljoprivreda ima odlične preduslove. To podrazumeva nezagađenost poljoprivrednih površina (zbog dosadašnje ekstenzivnosti poljoprivrede) i usitjenosti domaćinstva sa zaokruženim ciklusom biljne i stočarske proizvodnje, bez specijalizacija u proizvodnji. S druge strane, ponuda visoko vredne hrane, može se povezati sa razvojem seoskog turizma.

Gradjevinarstvo

Gradjevinarstvo je specifična oblast privrede čije je poslovanje direktno i indirektno prisutno u svim privrednim delatnostima i na svim prostorima. To je grana sa izuzetnim eksternim efektima kao i nosilac najvećeg dela investicione aktivnosti. Osnove razvoja gradjevinarstva treba sagledati, pre svega, kroz radove u inostranstvu. Ovo je logično ako se zna bitno učešće gradjevinarstva u deviznom prilivu zemlje do 1990. god.

Gradjevinarstvo bi kroz svoje radove u inostranstvu moglo da plasira i proizvode drugih grana kao što su drvna i metaloprerađivačka industrija. Pored toga, poznato je da ono učestvuje u snabdevanju drugih sektora koji mogu biti okosnica privrednog razvoja. Gradjevinarstvo će i u budućem periodu obezbeđivati infrastrukturu koja je neizbežna za razvoj moderne i konkurentne privrede.

Za potrebe održavanja i izgradnje sistema infrastrukture mogu da se dobiju veoma povoljni međunarodni krediti što omogućava otvaranje brojnih gradilišta. Tako se kroz Srbiju sada gradi koridor 10 koji dobrim delom prolazi u neposrednoj blizini Niša. Gradjevinarstvo je dokazalo povoljnost zajedničkog nastupa i mogućnost zatvaranja raznih dugova i potraživanja zemlje. Ono zapošljava i zapošljavaće značajan broj radno sposobne populacije sa prihvatljivom efikasnošću poslovanja. Izvozna strategija građevinarstva računa na povratak na tržišta na kojima se građevinska operativa dokazala: Bliski istok, Afrika i Južna Amerika. Velika je mogućnost nastupa (samostalno ili kao podizvodjač drugih) na ogromnom tržištu Ruske Federacije i tržištu zemalja bivšeg Sovjetskog Saveza.

Prednost građevinarstva u izvoznom nastupu je: poznavanje tržišta, kvalitetna građevinska i montažna operativa, konkurentne cene, nagomilano iskustvo.

Strateške akcije i potrebne promene u ovoj oblasti su:

- rekonstrukcija i modernizacija postojećih kapaciteta,
- dekompozicija postojećih kapaciteta na manje,
- obezbeđenje potrebne finansijske podrške specijalizovane banke,
- uključivanje građevinske operative u modalitete otplate dugova,
- organizovanje racionalnog nastupa u inostranstvu,
- brža vlasnička transformacija,
- tehničko tehnološka transformacija,

- donošenje zakonske regulative koja obavezuje strane kompanije, koje će sigurno dobiti deo poslova u našoj zemlji, da angažuju, u određenom procentu, lokalne firme i domaću opremu i dr.

Industrija građevinskog materijala

Kada je reč o industriji građevinskog materijala Niš svoj interes ispoljava kroz preduzeće za razvoj opekarskih proizvoda. Njegova razvojna uloga i tempo razvoja zasnovani su na: dovoljnosti i kvalitetu domaćih nemetalčnih minerala i raspoloživom kapacitetu. Ključne strateške akcije i promene moraju biti ispoljene kroz osavremenjavanje postojećih kapaciteta, dokazanom kvalitetu i dizajnu koji će obezbediti izvoz.

Hemijska industrija

Ulogu hemijske industrije u privrednom razvoju treba posmatrati kao 1) snabdevača privrednih subjekata domaćim imputima i 2) izvoznika.

U izvozu posebno važnu ulogu mogu imati polimeri, elastomeri, organske hemikalije i pneumatika. Njena razvojna uloga je zasnovana na: izgradjenim primarnim kapacitetima, programskim mogućnostima valorizacije raspoloživih baznih hemikalija kroz razvoj proizvodnje akumulativnijih derivata, postojanju izvoznog tržišta i domaće tražnje, raspoloživim kadrovskim resursima, mogućnošću da se ostvari cenovna konkurentnost, promenama u osiguranju potrebnih institucija, politika i mera.

Svoje mesto na domaćem tržištu hemijska industrija može naći, na primer, snabdevanjem poljoprivrede, građevinarstva itd. Izvozna strategija zasniva se na višim fazama prerade raspoloživih sirovina iz baznog sektora. Uslov za njen nastup na ino tržištu je rekonstrukcija i modernizacija postojećih kapaciteta što podrazumeva parametarsku, energotehnološku i ekološku optimizaciju procesa i postrojenja. Ne treba zanemariti i problem kadrova za 21 vek. Samo koordiniranim razvojem sposobnosti za transfer tehnologije i inženjering usluge može se ostvariti efikasniji tehnološki razvoj i povećanje izvoza usluga.

Trgovina

Tendencije u trgovini mogu se opisati smanjenjem broja malih i povećanjem broja velikih trgovaca. Činjenica je da je broj trgovinskih prodavnica u Nišu posledica samozapošljavanja pod uticajem privatizacije, gubitka radnog mesta, ponekad i želje za samostalnim poslovanjem.

Velika trgovinska preduzeća društvenog sektora (RK Beograd, RK Niš, Angropromet itd.) zapali su u teškoće. Privatna preduzeća (Impeks promet, Nana, Delta sistem) krenuli su u otvaranje supemarketa i cash & carry centara. Ovi objekti se polako raspoređuju u rezidencijalnim područjima grada (na primer Maxi u Duvaništu, supermarket Impex na ulazu u grad sa auto puta). Faktori koji su doveli do ovakvog stanja ili još većeg raslojavanja trgovine mogu se podeliti u dve grupe interne i eksterne.

Grupacija internih faktora može se dekomponovati na:

- faktore koji se tiču bazičnih elemenata poslovanja (osnovni elementi potrebni za obavljanje delatnosti) i
- faktore koji definišu tržišni nastup preduzeća (ponuda, instrumenti marketing mixa, lojalnost potrošača i informacije o njima).

Različiti stavovi po pitanju uticaja ovih faktora imaju trgovinska preduzeća posmatrano po vlasničkom konceptu. Interesantno je međutim da neke faktore koji determinišu "šanse i opasnosti" trgovine (na primer, veličina i rast tržišta, kupovna snaga potrošača, profit grane, poslovna klima) podjednako ocenjuju sva preduzeća nezavisno od njihove veličine. Eksterni faktori su uslovljeni makro politikom zemlje, najavom dolaska stranih trgovinskih firmi.

Projekcija kretanja razvoja trgovine opštine zasnovana je na pretpostavci da će naredni period biti period izrazitog diskontinuiteta u odnosu na postojeće stanje kada je razvoj trgovinske mreže u pitanju.

Ključni pravci transformacije su:

- Veleprodaja mora da teži ukрупnjavanju i racionalizaciji grosističke mreže uz porast prometa i adekvatnom granskom segmentiranju grosističke mreže.
- Transformacija spoljne trgovine zavisiće od tehnološke politike, industrijske politike, spoljnotrgovinske politike, politike stranih direktnih investicija, politike konkurencije, finansijske politike i razvoja bankarskog sektora, politike razvoja uslužnog sektora i dr.
- U maloprodaji dominiraće supermarketi koji će svoju ponudu diferencirati putem robne marke i proizvoda u asortimanu. Značaj malih i srednjih prodavnica opasće mada neće u bliskom periodu u potpunosti biti eliminisan obzirom na nenaviknutost naših potrošača da obavljaju nedeljne kupovine, nemotorizovanost svih stanovnika, mogućnost maloprodaje da obavlja jeftiniju kupovinu u velikoprodajnim objektima tipa "plati i nosi", mogućnost formiranja nabavnih udruženja nezavisnih maloprodavaca, kako bi povećali svoju kupovnu moć, dobili niže cene u nabavci i time bili cenovno konkurentni. Pojava hipermarketa uticaće i na prodaju na zelenoj pijaci koja će se smanjiti ali ne i nestati pre svega zbog potrošačkih navika.
- Porašće značaj elektronske trgovine s obzirom na rast broja internet korisnika i razvoj tržišta platnih kartica. Treba očekivati rast u internet maloprodaji, a porašće značaj interneta i kao sredstva promocije.

Turizam i ugostiteljstvo

Uloga turizma u privrednom razvoju lokalne zajednice je u ekonomskoj valorizaciji brojnih resursa, generatorskoj i integrativnoj funkciji u odnosu na druge delatnosti, deviznom prilivu, socijalnim i demografskim efektima, zaposlenosti. Osnove razvoja ovog sektora su: povoljna geo-turistička pozicija, postojeća resursna osnova, zainteresovanost inostranog i domaćeg kapitala za investiranje u turizam, mogućnost strukturiranja i standardizovanja turističkih proizvoda saglasno raznolikim segmentima tražnje i međunarodnim standardima, cenovna i necenovna konkurentnost proizvoda i usluga na turističkom tržištu, tehnološko, kadrovsko i drugo unapredjenje poslovanja, postojanost tražnje i njena usmerenost ka raspoloživim resursima.

Strateške akcije koje treba sprovesti u narednom periodu u cilju formiranja povoljnog razvojnog miljea su: primena svih raspoloživih stimulativnih i ekonomskih mera koje mogu podstaći veće investiranje u turizam, efikasna operativna zaštita turističkog prostora i resursa, tehnološko i kadrovsko snaženje preduzeća iz ove delatnosti, turistička, ekološka i kulturna edukacija lokalnog stanovništva, izgradnja odgovarajuće infrastrukture i dr.

2.2 Razvoj MSP

2.2.1 Trenutno stanje razvoja MSP

Razvoj MSP i preduzetništva u proteklom periodu zahtevao je izgradnju institucionalne osnove i uklanjanje administrativnih barijera u cilju uspešnog poslovanja malih i srednjih preduzeća i stvaranja konkurentne tržišne privrede.

Privatna svojina nakon privatizacije postaće dominantan oblik vlasništva. Usvajanjem Zakona o privrednim društvima, Zakona o registraciji privrednih subjekata i osnivanjem Agencije za privredne registre, izmenjena su i pojednostavljena zakonska rešenja u sferi registrovanja preduzeća, troškova i trajanja procedure za dobijanje dozvola za rad i drugo.

U periodu 2000-2004. godina, broj registrovanih i aktivnih MSP i radnji u Republici Srbiji beleži dinamiku rasta, a što je karakteristično i za Niš.

U 2004. godini u Nišu bilo je aktivno 2.327 MSP (99,1% u ukupnom broju preduzeća) sa ukupno 23.825 zaposlenih ili 57,7% od ukupnog broja zaposlenih. Upoređujući ova dva pokazatelja sa kretanjima na nivou Republike, zaključuje se da privreda Niša ima sve karakteristike tranzicione privrede koju karakteriše dominacija malih i srednjih preduzeća u privatnom vlasništvu.

Sektor malih preduzeća SO Niš na dan 31.12.2002. godine brojao je 2.251 preduzeće (od čega 2.144 u privrednim delatnostima i 107 u vanprivredi). Sektor srednjih preduzeća pak obuhvatao je 85 preduzeća (od čega 83 u privrednim delatnostima i 2 u vanprivredi).² Mala i srednja preduzeća opštine predstavljala su 25,97% malih i srednjih preduzeća Republike a 3,49% svih preduzeća u Srbiji. Veliki broj preduzeća registrovan je za obavljanje više različitih vrsta delatnosti, tako da stroga klasifikacija po delatnostima nije moguća. Podaci prikazani u ilustraciji 40 rezultat su klasifikacije preduzeća shodno preovladavajućoj delatnosti koju konkretno preduzeće obavlja.

Ilustracija 40: Pregled broja MSP po delatnostima u Opštini Niš

Red. Broj	Naziv delatnosti	Broj preduzeća		
		Mala preduz.	Srednja pred.	Ukupno MSP
1.	Svega	2.251	85	2.336
2.	Privreda	2.144	83	2.227
2.1.	Industrija i rudarstvo	548	40	588
2.3.	Poljoprivreda i ribarstvo	29	2	31
2.4.	Šumarstvo	5	-	5
2.5.	Vodoprivreda	1	-	1
2.6.	Gradjevinarstvo	133	4	137
2.7.	Saobraćaj i veze	47	2	49
2.8.	Trgovina	912	20	932
2.9.	Ugostiteljstvo i turizam	35	2	37
2.10.	Zanatstvo	120	1	121
2.11.	Stambeno-komun. Del.	9	4	13
2.12.	Finansijske i dr. usluge	305	8	313
3.	Neprivreda	107	2	109
3.1.	Obrazovanje i kultura	74	1	75
3.2.	Zdrav. i socijalna zašt.	30	1	31
3.3.	Društveno pol. Zajed.	3	-	3

Izvor: Podaci odeljenja Boniteta Narodne banke Srbije

Najveći broj malih i srednjih preduzeća posluje u oblasti trgovine (39,90%), zatim u oblasti industrije i rudarstva (25,17%) i finansijskih i drugih usluga (13,40%).

Uzimajući u obzir broj malih i srednjih preduzeća i njihov ukupan kadrovski potencijal, u ilustraciji 41 prikazan je pregled prosečnog broja zaposlenih u MSP Opštine Niš.

² Strategija za razvoj malih i srednjih preduzeća Niša

Ilustracija 41: Prosečan broj zaposlenih u MSP Opštine Niš

Red. Broj	Naziv delatnosti	Broj preduzeća		
		Mala preduz.	Srednja pred.	Ukupno MSP
1.	Svega	6,46	177,20	12,67
2.	Privreda	6,28	176,05	12,60
2.1.	Industrija i rudarstvo	10,04	230,43	25,03
2.3.	Poljoprivreda i ribarstvo	5,59	140	14,26
2.4.	Šumarstvo	-	-	-
2.5.	Vodoprivreda	59	-	59
2.6.	Gradjevinarstvo	9,97	212,50	15,88
2.7.	Saobraćaj i veze	5,17	93,50	8,78
2.8.	Trgovina	3,86	75,25	5,39
2.9.	Ugostiteljstvo i turizam	7,86	102,00	12,95
2.10.	Zanatstvo	7,55	20	7,65
2.11.	Stambeno-komun. Del.	26,44	417,00	146,62
2.12.	Finansijske i dr. Usluge	4,03	85,13	6,11
3.	Neprivreda	10,04	225,00	13,98
3.1.	Obrazovanje i kultura	10,09	320,00	14,23
3.2.	Zdrav. i socijalna zašt.	10,57	130,00	14,42
3.3.	Društveno pol. Zajed.	3,00	-	3,00

Izvor: Obračunato na osnovu podataka odeljenja boniteta Narodne banke Srbije

Zainteresovanost za privatni biznis na teritoriji Niša poslednjih godina je na zavidnom nivou. Nelikvidnost društvenih preduzeća, pad životnog standarda i liberalizacija zakonskih propisa doprineli su da se nezaposleni ali i zaposleni opredele za pokretanje sopstvenog biznisa. U proteklom desetogodišnjem periodu broj radnji je u porastu. Tako je 1994. godine broj aktivnih radnji iznosio 3.809 da bi u 2002. godine taj broj iznosio 5.292, a u avgustu 2003. godine 5.600. Broj aktivnih radnji je nešto veći ako se uzmu u obzir i radnje koje imaju poslovno sedište na teritoriji drugih opština, a u Nišu izdvojen prostor. Broj ovih radnji u 2002. god. je bio 585. Radnje opštine u 2002. godini predstavljale su 9,25% radnji Republike Srbije.

Posmatrano po delatnostima najveći broj radnji registrovan je u oblasti trgovine (2.455 ili 43,84%) koja je još uvek najprivlačnija delatnost. Značajan udeo imaju i radnje u oblasti preradivačke industrije (956 ili 17,07%). Što je posebno važno kada se zna da preradivačka industrija zahteva posebno znanje, stručnost, velika ulaganja u opremu, poslovni prostor i sl.. Ne treba zanemariti i broj radnji u oblasti saobraćaja i veza (650 ili 11,61%). Zanemarljivo je učešće radnji u oblasti poljoprivrede, lova i šumarstva.

2.2.2 Prednosti MSP

Za privredno blagostanje jedne zemlje nisu dovoljna, niti presudna samo velika preduzeća. MSP veoma često predstavljaju osnovne nosioce privrednog i društvenog razvoja. Ona obezbeđuju preko potrebnu dozu fleksibilnosti i adaptibilnosti i predstavljaju najvitalniji i ekonomski najefikasniji deo svake privrede. Imajući to u vidu, potrebno je pronaći optimalnu kombinaciju malih, srednjih i velikih preduzeća koja je u stanju da najbolje ispuni privredne i društvene ciljeve jedne zemlje. Mala, srednja i velika preduzeća stoje, kako u međusobno konkurentskim, tako i u komplementarnim odnosima i zajedno daju sinergetske efekte u privredi.

MSP su niosci privrednog rasta i zapošljavanja i bitan faktor unapredjenja ekonomske efikasnosti svake privrede. Njihova konkurentska prednost ogleda se u brzini, fleksibilnosti i

osetljivosti na potrebe potrošača, te na taj način predstavljaju najznačajnije kreatore novih proizvoda, daju najveći doprinos otvaranju novih radnih mesta, najviše doprinose promenama privredne strukture i predstavljaju najfleksibilniji i na potrebe potrošača najosetljiviji deo svake privrede.

Efikasnost MSP dobrim delom je rezultat ekonomije vremena. Nove tehnologije i proizvodi dolaze iz laboratorije na tržište u veoma kratkom vremenskom periodu. Od inovacije do komercijalizacije potreban im je mnogo kraći vremenski period, jer su u najvećem broju slučajeva usmerena na jedan tržišni segment. Zbog blizine tržišta, uglavnom prva dobijaju signale o promenama, što im pruža šansu da prvi deluju.

Ograničenost kapitalom je problem sa kojim se najčešće suočavaju MSP. Ona retko poseduju kapital dovoljan za nabavku kapitalno-intenzivnih mašina, pa otuda gravitiraju ka poslovima sa niskim ulaznim barijerama, koji su radno intenzivni. Na taj način MSP angažuju veći broj radnika po jedinici investiranog društvenog kapitala i daju veliki doprinos povećanju zaposlenosti.

U tržišnoj privredi ima mesta za preduzeća različitih dimenzija koja su u stanju da ponude kupcima proizvode i usluge na efikasan i efikasan način. Postoje brojne delatnosti koje ne zahtevaju masovnu proizvodnju, kao i brojna preduzeća sa masovnom proizvodnjom koja ne mogu uspešno da posluju bez velikog broja MSP. U programskoj orijentaciji MSP mogu imati sopstvene diferencirane programe usmerene na određeno tržište, kao što mogu i učestvovati u proizvodnim programima velikih preduzeća kao kooperanti. Postoje, takozvani, uglovi tržišta koji ni u jednoj privredi nisu adekvatno pokriveni proizvodnim programima velikih preduzeća. To su područja proizvodne i uslužne delatnosti koja su rezervisana za mala preduzeća. Proizvodnja po narudžbi ili usluge po zahtevu, područje su gde prilagodljivost malih preduzeća dolazi posebno do izražaja. Ti uglovi tržišta nisu pretežno teritorijalno određeni, mada ih ima na gotovo svakom regionalnom ili nacionalnom tržištu. Često su to proizvodi koji su deficitarni na nacionalnom tržištu. Naime, teško je definisati tržište malog preduzeća-ono se kreće od lokalnog do međunarodnog u savremenoj svetskoj privredi.

Relativno brojna istraživanja pokazuju i potvrđuju da se putem MSP mnogo bolje mogu iskoristiti lokalne prednosti i upotrebiti sopstveni resursi. U novije vreme, znatno se promenila koncepcija po kojoj su državne institucije i velika preduzeća bili isključivi nosioci regionalnog i lokalnog razvoja sa megaprojektima. Novi pristup lokalnom razvoju i dalje karakteriše uloga države i velikih preduzeća, ali uz mnoštvo raznovrsnih projekata u gradskoj sredini, na seoskim lokalitetima, industrijskim zonama i sa manjim obimom kapitala, a većim brojem MSP.

2.2.3 Inicijative za razvoj MSP

S obzirom na veliki značaj koji imaju MSP u savremenom društveno-ekonomskom razvoju svake zemlje (posebno za zapošljavanje, inovativnost, produktivnost, fleksibilnost, ravnomerniji regionalni razvoj i dr.), činjenicu da je formiranje, uspešno vođenje i razvijanje biznisa težak, složen i rizičan posao koji iziskuje puno znanja, sredstava i napora, a imajući u vidu i to da se mala preduzeća, upravo zbog toga što su mala (sa ograničenim sredstvima, kadrovima i znanjem), u slobodnom delovanju tržišta nalaze u neravnomernom položaju u odnosu na velika preduzeća, sve države razvijenih tržišnih privreda imaju razradjen i razudjen sistem podrške razvoju MSP.

Uloga Vlade u odnosu na razvoj MSP jeste da stvara pozitivan poslovno prijateljski ambijent, prvenstveno kroz zakonodavstvo, afirmaciju i sprovođenje nacionalnog programa podrške i izgradnju infrastrukture za pomoć MSP. Osim delovanja Vlade u cilju stvaranja opštih uslova, rad organa lokalne uprave takodje je od izuzetne važnosti za rad i razvoj MSP. Lokalni organi vlasti mogu doprineti afirmaciji i sprovođenju programa podrške i izgradnje infrastukture za pomoć MSP, te na taj način dati veliki doprinos razvoju MSP.

Jedan od osnovnih ciljeva budućeg ekonomskog razvoja u Srbiji je obezbjeđivanje uslova da MSP postanu okosnica novog ekonomskog sistema. Razvoj postojećih i osnivanje novih MSP znatno treba da doprinesu povećanju društvenog proizvoda, izvoza i zaposlenosti u Srbiji i da omoguće ubrzan društveno-ekonomski razvoj u narednom periodu. U protekloj deceniji kod nas nisu postojale političke, ekonomske i institucionalne pretpostavke za uspostavljanje sistema podsticanja razvoja MSP. Sa promenom odnosa u okruženju, razvojem institucija tržišne privrede, problem insitucionalne infrastrukture za razvoj MSP sve više je dobijao na značaju.

Vlada Republike Srbije odgovorna je za stvaranje stimulatavnog, sigurnog poslovnog okruženja za sve privredne subjekte (uklanjanje pravnih i administrativnih prepreka, razvoj infrastrukture, razvoj tržišta, borba protiv sive ekonomije i sl). U tom cilju, Vlada Republike Srbije na 148. sednici 16. januara 2003. godine, usvojila je Strategiju razvoja malih i srednjih preduzeća i preduzetništva u Republici Srbiji 2003-2008. godine.

Glavni zadatak Strategije je da kreira okvir za stvaranje održivog, međunarodno konkurentnog i izvozno orijentisanog sektora MSP, a dva prioriteta zadatka su:

- povećanje ukupnog broja MSP sa oko 270.000 (2002. g.) na oko 400.000;
- otvaranje preko milion novih radnih mesta u sektoru MSP.

Realizacija strateškog plana pružanja podrške razvoju MSP i preduzetništva pretpostavlja obezbeđenje:

- adekvatnog poslovnog ambijenta i odgovarajuću zakonsku regulativu;
- nefinansijske institucije koje će obezbediti najbolje poslovne usluge kreirane prema zahtevima tržišta, odnosno prilagodjene potrebama postojećih i potencijalnih MSP i preduzetnika;
- finansijske institucije kojima će se pospešiti osnivanje novih i rast aktivnosti postojećih MSP;
- obrazovni sistem koji će omogućiti sticanje savremenih znanja i usvajanje preduzetničke kulture i
- posebni programi kojima će se podići nivo efikasne upotrebe resursa i omogućiti stvaranje novih profitnih celina.

Osim delovanja Vlade Republike Srbije u cilju stvaranja opštih uslova i podrške razvoju MSP, rad organa lokalne uprave od izuzetne je važnosti za rad i razvoj MSP. Organi lokalne samouprave u opštinama i gradovima treba da vrše značajnu ulogu u podsticanju razvoja i zaštiti MSP. Treba da obezbede sve potrebne pretpostavke za osnivanje novih i podsticanje rasta i razvoja postojećih MSP.

Kao mera podrške razvoju MSP je i osnivanje Regionalne agencije za razvoj malih i srednjih preduzeća koja ima zadatak da sektoru MSP pruži veliki broj informativnih i savetodavnih usluga, kao i programe obuke direktno ili posredno preko kvalifikovanih poslovnih konsultanata. Agencija, takodje sprovodi i različite orjentacione i specijalističke obuke za nezaposlene u cilju njihovog osposobljavanja za osnivanja novih MSP. U tom pogledu ova institucija pruža informacije o zakonskoj regulativi i merama ekonomske politike, informacije od značaja za otpočinjanje, organizovanje i vodjenje biznisa i pružanje finansijske pomoći u smislu iznalaženja izvora finansiranja, pomoći u istraživanjima i uvodjenju tehnologije, kao i pomoći u sklapanju ugovora sa velikim preduzećima i državnim organima i drugih specifičnih vrsta pomoći preduzetnicima i MSP.

Fleksibilnost i (ne)efikasnost poslovanja preduzeća ima svoje reperkusije na intenzitet promena i položaj lokalne zajednice i njenog stanovništva. Novi pristup lokalnoj samoupravi podrazumeva da se ona bori za sadašnja preduzeća koja posluju na njenoj teritoriji, ali i za

osnivanje novih, za kapital i znanja, kojima će se osnažiti poreska osnovica zajednice, što će kao krajnji rezultat imati više sredstava za infrastrukturu i društveni standard. Lokalna razvojna politika treba da koristi neka pozitivna iskustva regionalnih politika u razvijenim područjima sveta i deluje tako da:

- Razvija svoju privlačnost za preduzeće, pre svega, ostvarivanjem adekvatne okoline, kako u fizičkom smislu (izgradnjom infrastrukture, lokacija za industrijske i druge zone i sl.), tako i u smislu čoveka-gradjanina. S toga, opština mora da izdvoji određena sredstva i za razvoj sopstvenih "delatnosti", ali i ostvarivanje potencijalnog ekonomskog, socijalnog i kulturnog razvojnog tkiva.
- Lokalna zajednica koja nema sopstvene koncentracije tehnoloških kompleksa, mora inicirati inovacija i uvoditi nove tehnologije u tradicionalne delatnosti i tako postati konkurentnija.
- Ukoliko u lokalnoj ekonomiji prevladaju stare industrije, sa tradicionalnim znanjima i strukturama odlučivanja postoji opasnost da doživi privredni kolaps. Nove komunikacione tehnologije zahtevaju drugačiju preduzetničku okolinu i ljude. U takvoj situaciji razvoj zahteva promociju temeljne strukturne promene, a time i prekvalifikaciju aktivnog stanovništva i privlačenje preduzeća iz novih grana delatnosti. U tom procesu raste značaj "ljudskog kapitala" kao i lokacija preduzeća.
- Pošto konkurencija raste, i sama lokalna samouprava se mora ponašati kao preduzeće u konkurentskoj borbi, što znači da raznim aktivnostima mora potvrdjivati ugled i svoje prednosti. Kombinacijom kulturne politike, politike urbanog razvoja i ekonomske politike, lokalna samouprava ima mogućnost da tržišno valorizacije svoje prednosti i time proceni moguće nove ekonomske šanse.
- Lokalna samouprava vodi celokupnu politiku sopstvenog razvoja, koja ne podrazumeva samo stvaranje novih radnih mesta, već i značajno poboljšanje opšteg standarda ljudi na području lokalne samouprave.
- Država ali i lokalna uprava mora da usmerava deo sredstava u fondove za promociju investicija, koji su namenjeni realizaciji potrebnog restrukturiranja. Veći obim investicija je realna pretpostavka otvaranja novih radnih mesta. Struktura investicija treba da omogući najracionalnije apsorbovanje radne snage. Međutim, pomoć u investicijama se najčešće svodi na razne poreske olakšice i bonuse preduzećima za investicije i nova zapošljavanja. Praksa je pokazala da je naglasak na nematerijalnoj pomoći, na finansiranju informatičke mreže, savetovanjima, stručnom osposobljavanju i daljem obrazovanju, uz dolazak visokostručnih kadrova. Niška opština je započela realizaciju programa izgradnje lokalnog garancijskog fonda koji bi trebao značajno da pomogne preduzetnicima, malim i srednjim preduzećima u dobijanju povoljnih kreditnih aranžmana.

Iz navedenog proizilazi da u cilju realizacije strateških razvojnih programa Grad kao lokalna samouprava mora prvo, da razvija svoje lokalne prednosti i obezbedi izvore rasta i drugo, mora da razvija usmerene i konkretnije strategije podsticanja investicija. Na ovaj način doći će do homogenizacije privrednog prostora i privredne aktivnosti.

Jedna od inicijativa za razvoj ogleđa se u završenom projektu **Podrške razvoju malih i srednjih preduzeća**. Projekat je finansiran iz donacija. Donator u iznosu od 977.129 dinara je SDS/MSP – Švajcarska. Urađena je baza podataka proizvodnih MSP na teritoriji grada. Realizovan je upitnik za samofinansiranje preduzetnika. Urađen je i vodič za osnivanje preduzeća.

Takođe, inicijativa za razvoj MSP dešava se trenutno u projektu **Formiranje Centra za podršku razvoju malih i srednjih preduzeća**. Partneri u projektu su SEENET, Nacionalna služba za zapošljavanje, Regionalna agencija za razvoj malih i srednjih preduzeća i Regionalna privredna komora. Izvor finansiranja su donacije u punom iznosu Italijanskog Ministarstva za spoljne poslove i Okrug Empoli Valdeze. Korist od projekta je podrška razvoju malih i srednjih preduzeća, privrednici grada Niša. Centar će biti u mogućnosti da

pruži seriju korisnih savetodavnih usluga iz različitih oblasti i elaborirane informacije koje će biti prosleđivane korisnicima usluga, malim i srednjim preduzećima. Centar za podršku radiće u okviru Uprave za privredu, održivi razvoj i zaštitu životne sredine u kompletno opremljenom kancelarijskom prostoru i predstavljaće III fazu realizacije Gradskog uslužnog centra. Projekat počinje sa realizacijom 01.10.2005. godine i trajaće 10 meseci.

Osim pomenutih, u toku je projekat **LEDIB – Local Economic Development In Balkan**. Reč je o projektu koji se finansira iz donacije Vlade Kraljevine Danske u iznosu od 155.000.000 DKK. Koristi od projekta je podizanje konkurentnosti preduzeća na tržištu. Horizontalno i vertikalno povezivanje u pojedinim granama privrede koje izabere donator. Klasteri su vid udruživanja koji je dao izuzetne rezultate u svetu. Povezivanjem malih i srednjih preduzeća u svetu su dobijeni novi brendovi i ostvarena je konkurentnost na tržištu. Prihvaćen klaster za tekstilnu industriju a u fazi je obrada klastera za građevinsku industriju. Draft Programme Document prihvaćen je 19.10.2005.

Udruženje Tekstilni klaster **«Impuls»** je samostalna, poslovno stručna, interesna, neprofitabilna, strukovna organizacija. Ovaj klaster neposredno i posredno učestvuje u razvoju delatnosti svojih članova u cilju povećanja njihove dobiti, poboljšanja uslova rada i obezbeđenja pravne, ekonomske i socijalne sigurnosti, podsticaja i inovacije razvoja, obezbeđivanja veće saradnje između članova Udruženja, stvaranja mogućnosti za rast postojećih i otvaranja novih preduzeća i zapošljavanja radnika.

Socijalni kapital klastera «Impuls» čini veći broj subjekata: Opšte udruženje preduzetnika Grada Niša, RPK Odbor za tekstil Niš, Zavod za ispitivanje kvaliteta materijala, Lskovac, Udruženje inženjera tekstila Leskovac, Srednja tekstilna škola Niš, Viša tehnološko tekstilna škola Leskovac, Tehnološki fakultet Leskovac, Fakultet humanih nauka Odsek za dizajn Novi Pazar Odeljenje Niš.

Osim već registrovanog tekstilnog klastera, vrlo visoki izgledi postoje i za formiranje građevinskog klastera.

2.2.4 Finansijska struktura MSP

Analiza strukture kapitala pokazala je da u 2002. god. aktivnosti malih preduzeća u proseku su finansirane sa 40,35% iz sopstvenih izvora, a ostatak iz kratkoročnih kredita ili tekućih obaveza što je samo potvrda loše finansijske strukture malih preduzeća u Opštini Niš.³

Dugoročni krediti kao izvor finansiranja pojavljuju se sporadično. Malo učešće dugoročnih kredita u strukturi izvora finansiranja je posledica nemogućnosti domaćih banaka da obezbede takav kvalitet sredstava tokom poslednjih godina, dok se inostrane banke još uvek narado odlučuju za kreditiranja na dugi rok. Tek je tokom druge polovine 2002. godine otpočelo dugoročno kreditiranje malih preduzeća od strane banaka u većem obimu. U prilog tome, ide i činjenica da od ukupnog dugoročnog kapitala (sopstvenog i pozajmljenog), kojim raspolaže 2251 malo preduzeće Opštine Niš, svega 0,88% čine dugoročni krediti. Takođe, zabrinjava činjenica što najveći deo kratkoročne zaduženosti malih preduzeća potiče iz neizmirenih obaveza prema dobavljačima (prosečno 49,74% od ukupnih kratkoročnih obaveza). Ovakva struktura kratkoročnih izvora je posebno izražena u trgovini i industriji u rudarstvu. Konkretno, 62,42% kratkoročnih obaveza u trgovini činile su obaveze prema dobavljačima, a samo 10,25% obaveze po kratkoročnim kreditima. Kod malih preduzećima industrije i rudarstva udeo obaveza prema dobavljačima u ukupnim kratkoročnim obavezama iznosi 50,00%, dok je udeo kratkoročnih kredita samo 15,25%.

³ Strategija za razvoj malih i srednjih preduzeća Niša

Ukupna imovina srednjih preduzeća, za razliku od malih preduzeća, u proseku je većim delom **finansirana** iz sopstvenih izvora. Naime u strukturi pasive 85 srednjih preduzeća u proseku 54,11% čini sopstveni, a 45,89% pozajmljeni kapital.

Kao i kod malih preduzeća, obaveze srednjih preduzeća sa teritoriji Opštine Niš najvećim delom su kratkoročne (u proseku 80,66%, od čega u privredi 80,49% i u vanprivredi 99,88%). Zbog prirode ulaganja srednjih preduzeća banke i drugi davaoci dugoročnih kredita spremnije su za odobravanje dugoročnih kredita srednjim nego malim preduzećima. Iz tih razloga je učešće dugoročnih kredita kod srednjih preduzeća znatno veće nego kod malih preduzeća.

Slično malim preduzećima i kod srednjih preduzeća Opštine Niš najveći deo kratkoročnih obaveza čine obaveze prema dobavljačima (prosečno 53,34%), a potom obaveze po kratkoročnim kreditima (12,74%).

2.2.5 Novi instrumenti za finansiranje MSP

Obezbeđivanje finansijskih sredstava predstavlja jedan od glavnih problema sektora MSP. Istraživanja pokazuju da vlasnici MSP, a naročito vlasnici sasvim malih (mikro) preduzeća, u nastojanju da obezbede kredite, čak i kada imaju dobre poslovne poduhvate, nailaze na brojne prepreke. Najčešće su to: nedostatak odgovarajućih sredstava obezbeđenja kredita, nepostojanje dokumentacije o poslovnom poduhvatu i preduzeću, odsustvo znanja da se projekat na odgovarajući način predstavi kreditorima, orijentacija kreditora na finansiranje velikih preduzeća i, posledično, nepostojanje metodologije za ocenu malih projekata, što čini postupak ocenjivanja skupim, posebno u odnosu na male pojedinačne iznose kredita. U nastojanju da se reše ovi problemi nastale se brojne institucije koje neposredno učestvuju u finansiranju ovih privrednih subjekata ili posredno olakšavaju njihovo finansiranje. U ovu drugu grupu mogu se uvrstiti: start-up fondovi, garancijski fondovi, kreditne kompanije MSP, fondovi »smelog« kapitala i sl.

Kombinovanje nefinansijskih i finansijskih usluga u partnerskom odnosu institucija za podršku razvoju MSP i banaka jedan je od efikasnih načina da se omogući lakši, i pod povoljnijim uslovima pristup MSP finansijskim sredstvima. Pružaoci usluga podrške obično su u boljem položaju od banaka i investitora da identifikuju potencijalne zajmoprimce i korisnike finansijskih sredstava, procene njihov bonitet, ocene kvalitet poslovnog plana ili zahteve za finansiranje, prate otplatu kredita i održavaju neposredniji odnos sa zajmoprimcem tokom celog perioda otplate kredita. Otuda, partnerski odnos između pružaoca usluga podrške MSP i banaka, odnosno investitor smanjuje transakcione troškove i rizik plasmana sredstava, a preduzećima olakšava pristup kreditnim ili vlasničkim izvorima finansiranja.

Vlada Republike Srbije i nadležna ministarstva preduzeli su brojne aktivnosti da se olakša pristup sektora MSP izvorima kapitala, uključujući Fond za razvoj Republike Srbije i Program samozapošljavanja Republičkog zavoda za tržište rada. Takodje je osnovan i Garancijski fond Republike Srbije sa ciljem da se olakša pristup kreditima za MSP.

Direktna državna intervencija trebalo bi da se usmeri preko reformisanog Fonda za razvoj Republike Srbije na zadovoljenje najurgentnijih potreba za koje postoji slab interes privatnog sektora, poput obezbeđivanje investicionih kredita za početni kapital i kreditiranje privrednih aktivnosti u nedovoljno razvijenim područjima. Principi državne pomoći, instrumenti i kriterijumi dodele sredstava trebalo bi da budu jasno definisani u skladu sa trenutnim potrebama i razvojnim prioritetima, realizacija programa strogo kontrolisana, a rezultati javno dostupni i transparentni. MSP i preduzetnici sa teritorije Opštine mogu da računaju na sredstva Fonda za razvoj Republike Srbije. Medjutim, Fond kredite daje na osnovu akceptnih naloga, prihvaćenog poslovnog plana projekta i garancije poslovnih banaka.

Republički zavod za tržište rada, takodje, je promovisao, shodno svojim mogućnostima, sektor male privrede putem učešća u finansiranju programa zapošljavanja nezaposlenih lica, kao i edukativnim programima za osnivanje i vođenje biznisa. Finansijska sredstva do 120.000 din. odobravana su bespovratno, u skladu sa Zakonom i Pravilnikom, a isplaćivana u jednokratnom iznosu.

Veća dostupnost kredita za sektor MSP ostvariće se i kroz aktivnosti Garancijskog fonda. Osnovna funkcija garanijskog fonda je da preuzme deo rizika finansiranja dajući garancije kreditorima (banke i druge finansijske organizacije) za određeni deo kredita. Dajući garancije, garancijski fond preuzima obavezu da, ukoliko zajmoprimac ne otplaćuje kredit, umesto njega isplati kreditoru garantovani deo kredita. Obezbeđujući garancije kreditorima, garancijski fondovi olakšavaju malim (mikro) i srednjim preduzećima i preduzetnicima, koji ne mogu da obezbede potrebna sredstva obezbeđenja, dobijanje bankarskih kredita. Time garancijski fondovi doprinose povećavanju obima investicija i pospešuju ekonomski razvoj.

2.2.6 Angažovanje posrednika

Kao mera podrške razvoju MSP u Nišu je osnovana Regionalna agencija za razvoj malih i srednjih preduzeća, koja ima zadatak da podstiče razvoj MSP i preduzetništva, aktivno učestvuje u definisanju i sprovođenju strategije regionalnog razvoja u koordinaciji sa organima lokalne samouprave i inicira prilagodjavanje sistemskog, institucionalnog i privrednog okruženja u cilju podsticanja strateškog razvoja MSP. Ostvarivanje datih ciljeva, Regionalna agencija realizovaće kroz:

- Uspostavljanje i stvaranje okruženja, koje će podsticajno delovati na osnivanje novih i razvoj već postojećih MSP. Podsticajne mere osmošljene su Strategijom razvoja malih i srednjih preduzeća i preduzetništva u Republici Srbiji 2003-2006. godine. Nihovom realizacijom moguće je u narednom periodu otvoriti značajan broj radnih mesta u okviru sektora MSP, koji će omogućiti novo zapošljavanje, ali i zapošljavanje dela radnika koji usled restrukturiranja velikih društvenih i javnih preduzeća i smanjenja broja zaposlenih ostanu bez posla. Stvaranje poželjnog okruženja znači, da Regionalna agencija za razvoj MSP mora da bude aktivni učesnik u pronalaženju realnog i dugoročnog potencijala za privredu i razvoj, uspostavljajući interaktivni odnos sa ključnim lokalnim stejkholderima.
- Podsticanje osnivanja, poslovanja i razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća, pružanja pomoći, saveta i informacija, obuka i konsalting usluga. Regionalni centar treba da pruži informacije u različitim oblastima: biznis planiranja, menadžmenta MSP, marketinga, zakonske regulative, potencijalnih strateških domaćih i stranih partnera, Vladinih programa podrške MSP, programa podrške u vidu donacija, transfer tehnologije, izvoriha finansiranja, sajmovima u Srbiji i inostranstvu i informacije u vezi sa usaglašavanjem propisa i metoda rada sa EU. Regionalni centar treba da pruži i poslovne savete i pomoć oko registracije preduzeća i radnje, načina konkurisanja za kredite, izradi biznis planova, zatim kako da razviju svoje poslovanje kroz uspostavljanje saradnje sa sličnim preduzećima u Regionu, Republici i inostranstvu.
- Razvoj kapaciteta za dugoročan i održiv razvoj sektora MSP kroz kreiranje i ostvarenje projekata koji mogu pomoći rastu efikasnosti malih i srednjih preduzeća, konkurenciji na domaćem i stranom tržištu, kvalitetu, internacionalizaciji i implementaciji IT, kao i podizanju svesti, promociji i iniciranju različitih sredstava za poslovnu saradnju i povezivanje MSP sektora sa sličnim, u drugim regionima Srbije i Crne Gore, sa velikim kompanijama i stranim partnerima.

Dakle, Regionalna agencija, u saradnji sa ostalim stejkholderima u Regionu, treba da pomogne malim i srednjim preduzećima u rešavanju problema i podizanju nivoa konkurentnosti i povećanju efikasnosti poslovanja, ali i da obezbedi sve potrebne pretpostavke za povećanje broja novoosnovanih MSP.

Takodje, kao mera podrške razvoju MSP u Nišu je pri Regionalnoj privrednoj komori, formiran Euro info centar refej Niš koji ima za cilj da MSR informiše o brojnim pitanjima, ali i pruži im pomoć i savetodavne usluge.

a) Informativna funkcija se odnosi na sledeća pitanja:

- pravna regulativa prilikom poslovanja sa EU,
- mogućnosti za saradnju i zajednička ulaganja,
- evropske standardizacije, ISO standardi, sistemi menadžment totalnog kvaliteta,
- tržišta EU,
- evropski programi finansiranja.

b) Pomoć koju ovaj centar nudi MSP je u sledećim oblastima:

- ulazak na evropsko tržište,
- učešće na tenderima,
- pokretanje zajedničkih ulaganja,
- pristup međunarodnim bazama podataka,
- širenje imformacija o uspešnom poslovanja,
- lakši pristup MSP programima i inicijativama EU,
- pronalaženje odgovarajućeg partnera za naše kompanije.

c) Savetodavna funkcija Euro info centra refej Niš treba da bude u:

- razvoju projekata i biznis planova,
- pripremi poslovnih ponuda i traženju istih,
- specifičnim zahtevima evropskog tržišta,
- učešća na međunarodnim sajmovima i izložbama,
- uslovima učešća na tenderima i programima finansiranja.

Usluge ovih institucija su uglavnom besplatne, a za neka pitanja se naplaćuje umerena nadoknada.

Da bi se mreža regulatornih tela za podršku malim i srednjim preduzećima na lokalnom nivou kompletirala potrebno je u narednom periodu formirati:

- Lokalni garancijski fond koji bi svojim sredstvima pomogao malim i srednjim preduzećima u povlačenju kreditnih aranžmana i dobijanju garancija, a u manjem iznosu ukoliko se obezbede dovoljna sredstva i u direktnoj podršci projekata razvoja malih i srednjih preduzeća.
- Udruženje penzionisanih direktora koje bi kao dobrovoljna organizacija okupila penzionisane ali i aktivne direktore spremne da svojim profesionalnim iskustvom pomognu postojećim i budućim vlasnicima i menadžerima MSP. Kvalitetom svojih ekspertiza udruženje može motivisati preduzetnike da kasnije sa rastom preduzeća počnu da koriste plaćene usluge konsultanata.
- Klubove preduzetnika kao mesta povezivanja preduzetnika i razmene informacija, mesto na kome se neformalno prenose saveti iskusnijih preduzetnika i drugih privrednih stručnjaka manje iskusnim preduzetnicima i dr.

2.2.7 Tela za nadgledanje MSP

Osnovne institucije i agencije koje su odgovorne za razvoj sektora MSP u Republici Srbiji su:

- Ministarstvo za privredu i privatizaciju
- Republička agencija za razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetništva
- Regionalne agencije, centri i kancelarije za razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetništva

Ministarstvo za privredu i privatizaciju je glavni nosilac aktivnosti stvaranja novog, stimulativnog poslovnog okruženja za sektor MSP u Republici Srbiji i ima najveću odgovornost za razvoj ovog sektora. Ono svoje aktivnosti usmerava na razvoj sektora MSP u celini, poklanjajući podjednaku pažnju razvoju i malih i srednjih preduzeća i privatnih preduzetnika. Ministarstvo za privredu i privatizaciju je odgovorno za definisanje i realizaciju strategije razvoja sektora MSP. U skladu s tim, Ministarstvo intenzivira svoje aktivnosti preko svoja dva sektora: Sektora za razvoj malih i srednjih preduzeća i Sektora za privatno preduzetništvo, preko kojih će koordinirati aktivnosti svih institucija koje imaju ulogu u sprovođenju ove strategije. Sektor za privatno preduzetništvo je odgovoran za privatne preduzetnike i bavi se različitim aktivnostima u oblasti nadzora, regulacije i podrške razvoju privatnih preduzetnika. Sektor za razvoj MSP je odgovoran za MSP i bavi se različitim aktivnostima u oblasti nadzora i analize rada MSP, predlaže mere i instrumente koji će podržati razvoj i privući nove investicije u sektor MSP. Ministarstvo takođe aktivno učestvuje i u sprovođenju regulatorne reforme u oblastima od značaja za sektor MSP koja je usmerena na stvaranje stimulativnog pravnog i administrativnog poslovnog okruženja za sektor MSP.

Republička agencija za razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetništva, osnovana 2001. g. Zakonom o agenciji za razvoj malih i srednjih preduzeća ("Sl. Glasnik RS" broj 65/2001), odgovorna je, između ostalog, za sprovođenje strategije razvoja MSP, informisanje Vlade Republike Srbije u vezi sa pitanjima od značaja za sektor MSP, promociju sektora MSP, podršku regionalnim agencijama i centrima i koordinaciju njihovih aktivnosti.

Prioritetne aktivnosti Republičke agencije za razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetništva su:

- Priprema predloga operativnih programa razvoja sektora MSP u saradnji sa Ministarstvom za privredu i privatizaciju, Ministarstvom trgovine, turizma i usluga, Ministarstvom za nauku, tehnologiju i razvoj i Ministarstvom poljoprivrede i vodoprivrede, u skladu sa strategijskim opredeljenjima ovih ministarstava;
- Priprema predloga operativnih programa podrške uvođenju sistema kvaliteta, podrške inovacijama u MSP, jačanja veza između obrazovnog i naučno-istraživačkog sistema i sektora MSP i poboljšanje položaja MSP na domaćem tržištu, u saradnji i u skladu sa strategijskim opredeljenjima ministarstava nadležnih za ove oblasti;
- Koordinacija i pružanje podrške aktivnostima regionalnih agencija i centara za razvoj MSP;
- Promotivne i PR aktivnosti, kao podrška sektoru MSP; i
- Planiranje i uvođenje informacionih sistema i usluga koje bi pomogle sektoru MSP.

Vlada Republike Srbije, u saradnji sa stranim donatorima, podržava osnivanje mreže regionalnih agencija i centara za razvoj MSP širom Republike Srbije. Regionalne agencije, centri i kancelarije pružaju sektoru MSP veliki broj informativnih i savetodavnih usluga, kao i programa obuke, direktno ili posredno preko kvalifikovanih poslovnih konsultanata. Nekoliko regionalnih agencija i centara ima i lokalne pod-centre.

Regionalne agencije i centri imaju važnu ulogu u razvoju MSP i biće realizatori i katalizatori konkretne podrške vlasnicima i menadžerima malih i srednjih preduzeća i preduzetnicima u početnoj fazi njihovog rada kao i tokom rasta i razvoja.

Prioritet Vlade Republike Srbije je da proširi i ojača ovu mrežu tako da celokupan spektar savetodavnih poslovnih usluga bude dostupan širom Republike Srbije, kao i da poboljšava kvalitet i raznovrsnost usluga koje pružaju regionalne agencije i centri.

2.3 Turizam

2.3.1. Vodeći trendovi u turizmu Niša

Sveobuhvatan razvoj turističke delatnosti podrazumeva integralni pristup u stvaranju uslova za valorizaciju postojećih prirodnih vrednosti i stvorenih materijalnih kapaciteta. Multiplikativni efekti od turizma ogledaju se u podsticanju razvoja komplementarnih sektora - pre svega trgovine, zatim poljoprivrede, saobraćaja, komunalnih i zanatskih usluga, finansijskih institucija.

U neprivrednim oblastima turizam je snažni generator razvoja zdravstva, kulture i sporta. Zahvaljujući turizmu, ove delatnosti mogu znatno proširiti materijalnu bazu, kao i strukturu sadržaja i usluga koje, pored turista, može koristiti i lokalno stanovništvo.

Jedan od najvećih doprinosa realizacije razvoja turizma je mogućnost većeg zapošljavanja lokalnog stanovništva. To je posebno važno ako se uzmu u obzir visoke stope nezaposlenosti na nacionalnom i lokalnom nivou. U tom kontekstu posebno se ističe problem depopulacije prostora i neadekvatne kadrovske i polne strukture zaposlenih.

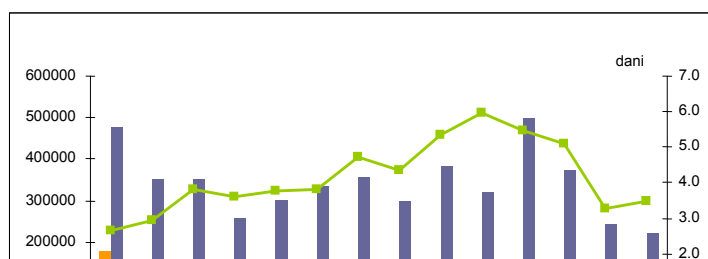
Prioritet u školovanju i zapošljavanju kadrova za potrebe turizma može da doprinese da se na ovaj način trajno i adekvatno reši problem nezaposlenosti.

Iskustva razvijenih i zemalja u razvoju pokazuju da turizam može da doprinese pozitivnom pomeranju na skali ekonomske nerazvijenosti. U savremenim privrednim i društvenim tokovima posebnu pažnju treba posvetiti ulozi i doprinosu malih i srednjih preduzeća iz oblasti turizma i njemu komplementarnih delatnosti, a u funkciji dalje afirmacije zaposlenosti i turizma kao privredne grane.

Turizam kao privredna grana je u prethodnoj deceniji delio sudbinu ukupne društveno-ekonomske stagnacije i recesije. Nedovoljna infrastrukturna opremljenost i investiciona ulaganja, niska privredna aktivnost, sve izraženiji socijalni problemi, nerazvijena i neprilagođena trgovinska mreža, nedovoljna valorizovanost prirodnih, antropogenih, materijalnih i kulturnih vrednosti, neadekvatna privredna struktura (nerazgranata mala privreda), usporili su razvoj nacionalnog turizma kao i turističke aktivnosti u opštinama. Refleksija ovakvih tokova u privredi i društvu odrazila se i na grad Niš.

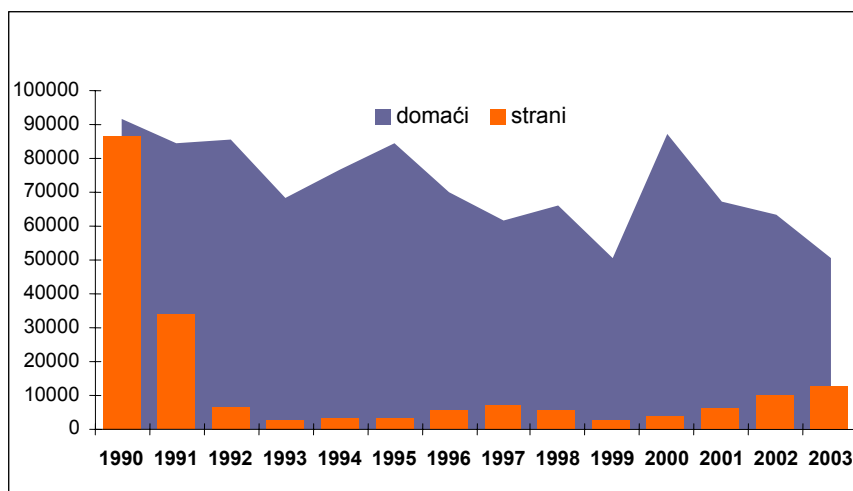
Vremenska serija indikatora broja turista i njihovo prosečno zadržavanje ukazuje na izuzetno fluktuirajući turistički promet tokom 90-tih godina. Naime, **broj turista** se postepeno smanjivao, tako da je u 2003. godini ostvareno svega 35% posete realizovane u 1990. godini.

Ilustracija 42: Dinamika turističkog prometa opštine Niš

Grad Niš je 2003. godine posetilo ukupno 63.079 turista, koji su ostvarili 220.203 noćenja. **Struktura turista** (prema ukupnom i prosečnom broju noćenja) ima sva obeležja republičke turističke posete. Prosečna struktura gostiju u posmatranom periodu ukazuje na dominantno učešće domaćih u odnosu na strane turiste. **Prosečna godišnja poseta** turista iznosila 320.612 domaćih i 53.028 stranih turista, odnosno njihovo prosečno zadržavanje iznosilo je oko 4,2 dana.

Ilustracija 43: Struktura turista po poreklu

Generalno posmatrano, turistički tokovi posle 2000. godine u gradu Nišu beleže blagi pad, tako da je 2003. u odnosu na 2001. godinu turistička poseta u opštini opala za 13,6%. Iako strani turisti beleže pozitivna kretanja na skali broja turista, ono ne može da kompenzira drastično opadanje posete domaćih turista, koji su dominantni tržišni segment u ukupnom turističkom prometu opštine. To je doprinelo da turistički promet u 2003. godini bude manji za 65% od prometa realizovanog 1990. godine.

Ovako niska turistička aktivnost doprinela je skromnim rezultatima poslovanja turističke privrede, što se odrazilo i na simbolično investiranje u turizam (kao ilustracija, u 2003. investirano je više nego simboličnih 0,02% sredstava.)

Ilustracija 44: Osnovni indikatori turističke aktivnosti

<i>indikatori</i>	1990.	<i>% u privredi</i>	2003.	<i>% u privredi</i>
Narodni dohodak (hilj. .€.)	17.384	2,7	10.533	2,9
Zaposlenost	3.080	3,3	1.672	2,8
Osnovna sredstva (hilj. €.)	43.876	25,9	47.459	
Ostvarene investicije (hilj.€)	125		13	0,02
		1990=100		1990=100
Zarade (u €)	432		106	
Promet u ugostiteljstvu (hilj.€)	36.951		5.792	

*1990. zaposleni u društvenom sektoru

Takođe, dok je ND u turizmu u 2003. godini ostvario svega 60,6% vrednosti, a vrednosti zarada, prometa i prosečne potrošnje turista kreću se između 20-50% vrednosti ostvarene 1990. godine, u istom periodu broj zaposlenih se skoro prepolovio i vrednost osnovnih sredstava (8% veća).

Međutim, treba napomenuti da turizam indirektno doprinosi formiranju ukupnog dohotka opštine kroz razvoj drugih oblasti, a pre svega, trgovine, saobraćaja, građevinarstva i poljoprivrede.

U sektoru turizma posluju 24 preduzeća (1 društveno, 17 privatnih i 6 mešovutih preduzeća), koja zapošljavaju 41.321 radnika koja participiraju sa 1% u ukupnom broju preduzeća lokalne privrede, sa 2,1% u ukupnoj zaposlenosti, 4,2% u stalnoj imovini, 4,9% u kapitalu, 0,4% u ukupnom prihodu opštine, sa 0,4% učestvuje u ukupnoj dobiti i 2,1% u ukupnom gubitku opštinske ekonomije.

Ključne poruke kretanja turističkog prometa:

- pad posete domaćih turista i pozitivna kretanja posete stranih turista;
- turistički tokovi zavise od posete domaćih turista;
- broj noćenja turista iznosi svega 35% noćenja ostvarenog 1990. godine;
- iznadprosečna vanpansionska potrošnja;
- prosečno zadržavanje turista je opalo;
- prosečan broj noćenja turista opštine (2003.) je na nivou okruga (4,0)

Ilustracija 45: Turistički promet

	1990.	2000.	<i>Indeks 2000/1990</i>	2001.	<i>Indeks 2001/1990</i>	2003.	<i>Indeks 2003/1990</i>
Broj turista							
Ukupno	178.683	91.081	51,0	72.994	40,9	63.079	35,3
<i>Domaći turisti</i>	91.931	87.329	99,1	66.965	72,8	50.512	54,9
%	51,4	95,9		91,7		80,1	

<i>Strani turisti</i>	86.752	3.752	4,3	6.029	6,9	12.567	14,5
%	48,6	4,1		8,3		19,9	
Noćenja turista							
Ukupno	475.396	496.395	104,4	372.997	78,5	220.203	46,3
<i>Domaći turisti</i>	377.222	487.828	129,3	362.155	96,0	200.095	53,0
%	79,3	98,3		97,1		90,9	
<i>Strani turisti</i>	98.174	8.567	8,7	10.842	11,0	20.108	20,5
%	20,7	1,7		2,9		9,1	
Prosečno zadržavanje turista	2,7	5,5	203,7	5,1	188,9	3,5	129,6
<i>Domaći turisti</i>	4,1	5,6	136,6	5,4	131,7	4,0	97,6
<i>Strani turisti</i>	1,1	2,3	209,1	1,8	163,6	1,6	145,5

Broj zaposlenih u ugostiteljstvu društvenog sektora pokazuje tendenciju pada: 1998. godine bilo je zaposleno 2264 radnika a 2003. godine radilo je 1672. Nasuprot tome, ugostiteljstvo privatnog sektora pokazuje tendenciju rasta od 225 zaposlenih u 1998. godini do 904 u 2003. godini ne računajući vlasnike radnji kojih je u 2003. godini bilo 473 u odnosu na 450 iz 1998. godine.

Od društvenih preduzeća u oblasti turizma, privatizovano je samo "Srbija-turist", koje je i glavni nosilac razvoja turizma u oblasti hotelijerstva i raspolaže sa najvećim kapacitetima u Nišu i Niškoj Banji. Treba istaći da određeni hotelski kapaciteti nisu u funkciji ili je u toku njihova rekonstrukcija. U toku je proces privatizacije AD "Nissa", a u pripremi je privatizacija D.O.O. "Trem". Takođe, na području grada, postoji određeni broj privatnih turističkih preduzeća.

Od posebnog interesa za razvoj turizma u gradu su Turistička organizacija Niša (TON), Udruženje turističkih vodiča i preko 30 turističkih agencija. Na žalost ne postoje agencije koje u svojim planovima imaju i dovođenje naših i stranih turista u grad.

2.3.2 Kritični faktori uspeha

Kritični faktori uspeha u strategiji turizma su: razvijena saobraćajna infrastruktura, kulturno-istorijski spomenici, događaji, ličnosti i razne manifestacije, smeštajni kapaciteti, prirodna dobra u neposrednoj okolini, ali i gostoprimstvo lokalnog stanovništva i, pre svih, turističkih radnika.

Preduzetnička aktivnost nezamenljiva je poluga u delatnostima kao što je turizam. U ovoj oblasti posebno se pruža mogućnost za otvaranje i razvoj MSP na porodičnom principu, čime se obezbeđuju tri osnovne stavke dobrog turizma: gostoprimstvo, fleksibilnost i raznovrsnost.

2.3.2.1 Geografski i saobraćajni položaj

Niš ima mnogobrojne komparativne prednosti za razvoj turizma. Jedna od njih je i njegov geo-saobraćajni položaj, jer se nalazi na jednoj od najznačajnijih raskrsnica na Balkanskom poluostrvu, u prostranoj Nišavskoj kotlini, na površini od 596,79 km², blizu ušća Nišave u Južnu Moravu, na nadmorskoj visini od 202 m.

Klima je umereno-kontinentalna, srednja godišnja temperatura izmerena po poslednjem merenju u 2003. godini iznosila je 12,4 ° S, najhladniji mesec bio je januar (0,8 ° S) a najtopliji avgust (25,1 ° S).

Grad Niš su istoričari, geografi i putopisci oduvek smatrali kapijom Istoka i Zapada, jer ga presecaju tri značajna pravca međunarodnog drumskog i železničkog saobraćaja. U Nišu se ukršta više puteva koji povezuju Srednju i Zapadnu Evropu, Vlašku niziju i Pomoravlje sa Jadranskim, Egejskim i Crnim morem.

Najznačajnija veza Niša sa svetom je trasa evropskog koridornog pravca 10. Takođe je velika mreža regionalnih i lokalnih pravaca. Niš je jedan od najstarijih i najvažnijih železničkih čvorova u Srbiji. U toku je kompletiranje civilnog aerodroma "Car Konstantin" čime se ostvaruje bolje vazdušno povezivanje sa svetom u cilju bržeg razvoja inostranog turizma na teritoriji Jugoistočne Srbije kao i razvoj ostalih privrednih grana.

2.3.2.2 Prirodni resursi i potencijali

Veliki značaj za razvoj turizma, osim saobraćajnog položaja predstavljaju i mnogobrojna prirodna dobra u bližoj i daljoj okolini Niša (dve banje, dve klisure, jedna pećina, veliki broj izletišta, planinska zaleđa, jezera, reke, prirodni rariteti), koja se nalaze na prostoru od svega 30-ak kilometara oko grada.

Niška Banja je lečilišni, ali i centar rekreativnog turizma, kulturološko-manifestacionog turizma, sportsko-rekreativnog turizma, kongresnog turizma, poslovnog turizma, obrazovnog turizma, eko turizma, seoskog turizma... Niška Banja je prijatno i zdravo mesto za odmor, letovanje, izlete, lečenje i oporavak, sa izvorima lekovite vode, prijatnom klimom i vrhunskim medicinskim tretmanom, samo na 10 km od grada. Niška Banja leči koronarne bolesti, bolesti krvnih sudova, povećani krvni pritisak, reumatske poremećaje, ortopedske povrede, uključujući i tretmane skidanja telesne težine, anticelulit program i postoperativnu rehabilitaciju. Institut «Niška Banja» je moderno opremljen i raspolaže vrhunskim kadrom za savremene medicinske usluge.

"Banja Topilo" se nalazi na 25 km od grada u dolini Toponičke reke kod sela Kravlje. Ovo naselje je sa blizu 200 kuća u kojima ima oko 800 ležajeva za korisnike zdravstvenih usluga uglavnom. U sezoni ovde boravi oko 2.000 ljudi koji za potrebe terapije koriste termomineralnu vodu. Poznata je po većem broju termalnih izvora čije se vode razlikuju po hemijskom sastavu. Ova banja leči: hronični inflamatorni reumatizam, degenerativni i ekstraartikularni reumatizam, posledice trauma i ratnih ranjavanja i funkcionalnih oboljenja nervnog sistema, oboljenja nervnog sistema, oboljenja organa za varenje, bubrega i mokraćnih puteva.

Sićevačka klisura je lep, atraktivni kanjon dug 17 km, kroz koji protiče reka Nišava. U njoj se nalazi više od 20 crkvice i manastira. Pet km. od sela Sićevo, na putu Niš-Sofija, nalazi se hotel "Sićevo" sa 80 ležajeva, okružen sportskim terenima za košarku, odbojku, rukomet i fudbal, idealan za organizovanje sportskih kampova a živopisna okolina omogućuje šetnje, planinarenje i ribolov dok je kanjon reke Nišave idealan prostor za kajakaštvo.

Jelašnička klisura na 15 km istočno od grada je sa atraktivnim kamenim oblicima i vodopadima i interesantnom florom. Posebno treba naglasiti da ovde možemo naći endemični primerak biljke Ramonda serbica koja je preživela ledeno doba koju je otkrio srpski botaničar Josif Pančić. U neposrednoj blizini Jelašničke klisure se nalazi izvor lekovite vode. Balneološkom analizom vode, koju je izvršio Institut za rehabilitaciju iz Beograda, utvrđeno je da voda može da služi za piće, a u medicini, kombinovano sa drugim fizikalnim terapijama samostalno ili kao pomoćno lekovito sredstvo u programima prevencije, lečenja i medicinske rehabilitacije. Prema dosadašnjim analizama voda je indikovana za bolesti

gastrointestinalnog trakta, stanja nakon operacionih zahvata na žučnoj kesi i žučnim putevima, za neka oboljenja u dermatologiji i prevenciji karijesa.

Kamenički vis je izletištae nadomak grada, tačnije udaljeno 14 km od samog centra. Nadmorska visina je oko 800 m. Smeštaj se može naći u turističkom naselju «Šumski cvet». Tokom zime pruža mogućnosti za neke zimske sportove sa ski stazom dugom 350 m, stazom za sankanje i 2 ski lifta.

Cerjanska pećina se nalazi na svega 14 km od Niša, u prekrasnom predelu Kameničkog visa. Duga je 6 km i stara više od 2,5 miliona godina. Njena lepota zasenjuje mnoge pećine u svetu i kod nas davno uređene za turističke posete. Vazduh u njoj je veoma čist, sa relativno uprosečenom dozom radijacije, ustaljena je temperatura tokom leta i zime – 13 °C, temperatura vode je konstantna – 12 °C. Budući projekti treba da pruže elemente korišćenja turističkih resursa speleološkog sistema Cerjanke i Kameničkog visa u celini.

Dve izložbene postavke sa preko 160 fotografija upoznale su širu javnost sa lepotama Cerjanke. Na taj način manji deo podzemnog bogatstva iznet je na svetlo dana. Do sada su kartografski detaljno snimljena prva dva kilometra glavnog pećinskog kanala sa dvoranama, nišama i izvorima. Karte su urađene u razmeri podobnoj za detaljno projektovanje konačnog uređenja pećine. Izostao je nastavak ovog projekta zbog nedostatka sredstava.

Karakteristike Cerjanske pećine su :

- raznovrsnost i očuvanost morfoloških i hidroloških oblika (pećina, vrela, ponor, kraška jama i dr.),
- bogatstvo, raznovrsnost formi, veličina boja i sastav pećinskog nakita izražena u vidu stalaktita i stalagnita, kitnjastih saliva, talasastih draperija, pećinskih koralala, kristalnih cvetova, pećinskih prerasta i drugih formi, pri čemu izuzetnu vrednost predstavlja tzv. pećinska ruža,
- monumentalnost pećinskih kanala i dvorana (neke od njih imaju dužinu od 100 metara, širinu od 20 -30 metara i visinu do 40 metara),
- bogatstvo faune,
- na osnovu izraženosti i utemeljenih pretpostavki (povezanost objekteata u hidrološkom pogledu), Cerjanska pećina spada među najduže pećine u Srbiji.

Cerjansku pećinu čini više speleoloških oblika: Ponorska pećina, Provalija, Ponor Cerjanska propast, Povremeno sifonsko vrelo i Kraška jama iznad vrela.

Bojanine vode na 25 km od grada je izletištae koje se nalazi na obroncima Suve planine, ima ski stazu dugu 900 m sa žičarom, pogodna je za takmičenja u slalomu.

Ploče su lokalitet koji se nalazi između Niške i Belopalanačke kotline na nadmorskoj visini od 620 m. Od Niša je udaljen 24 km. Na Pločama se nalazi i planinarski dom okružen gustom hrastovom šumom.

Suva planina, Jastrebac, Svrlijske planine i njihovi obronci veoma su pogodni za **lov**. Lovna površina pretežno je brdsko-nizijskog tipa. Divljač koja nastanjuje lovišta je srna, divlja svinja, zec, fazan, poljska jarebica i jarebica kamenjarka.

Brojni **ribolovci** danas love u Južnoj Moravi, Nišavi, na Oblačinskom, Bovanskom i Zavojskom jezeru (kod Pirota).

Sela Donja i Gornja Studena pružaju idealne uslove za **odmor na selu**. Nalaze se u podnožju Suve planine na 400 m nadmorske visine, u neposrednoj blizini su: Sićevačka i

Jelašnička klisura i Bojanine vode. Smeštaj se može naći u sobama sa (**) i (***). U blizini reke Nišave, u selu Sićevo od turističkih kapaciteta postoje sobe sa (**) i (***).

Park prijateljstva u naselju Medoševac, na obodu Niša, na otvorenom prostoru, je jedinstven vrt sa preko 300 cvetnih vrsta iz niškog kraja i planinskih prostora Srbije kao i sa brojnim egzotičnim primercima iz celog sveta.

2.3.2.3 Kulturno-istorijski spomenici, događaji, ličnosti i aktuelne manifestacije

Grad Niš poznat je i po rođenju Konstantina Velikog koji je posle smrti svog oca, 307.god. izabran za imperatora. On, do tada progonjenom hrišćanstvu, daje ravnopravan status sa ostalim religijama u Rimskom carstvu. U vreme njegove vladavine Niš je postao veoma značajan centar privrede i umetnosti. Za vreme svog boravka u Nišu, koristio je kao letnju rezidenciju Medianu i ujedno obavljao državničke poslove u njoj.

Grad – muzej postao je zahvaljujući burnoj istoriji. **Narodni muzej** koji je osnovan 1933.god. raspolaže raznovrsnim predmetima neprocenjive istorijske vrednosti sa mnogih nalazišta (oko 40.000 predmeta iz oblasti arheologije, istorije, etnologije, istorije umetnosti). U Narodnom muzeju nalazi se spomen-soba o životu i radu našeg velikog pisca Stevana Sremca kao i spomen-soba našeg velikog pesnika Branka Miljkovića, njihova biblioteka i originalni rukopisi.

U okviru evidentiranih 265 objekata kulture i 66 objekata arheoloških nalazišta, od spomenika i muzeja koji se ističu svojom ekskluzivnošću i značajem je muzej **Mediana** (4.vek), arheološko nalazište na putu Niš-Niška Banja. Tu je i **Niška tvrđava** na obali Nišave koju su Turci podigli početkom 18.veka. Ovo je najbolje očuvani objekat ove vrste u centralnom delu Balkana sa arheološkim nalazištima iz predrimskog perioda – jedan od simbola Niša.

Ćele – kula je jedinstveni spomenik sa uzdanim lobanjama srpskih ustanika, Turci su je podigli nakon bitke na Čegru. Na **Čegru** je povodom 50 godina od oslobođenja Niša podignut spomenik u obliku kule.

Treba pomenuti i jedan od malobrojnih sačuvanih fašističkih logora u Evropi koji svedoči o stradanju građana Niša i jugoistočne Srbije u II sv.ratu. U spomen poginulima, a poginulo je 10.000 stanovnika Niša i južnog dela Srbije u II sv.ratu i to streljanjem na mestu na kome je kasnije podignut spomenik u obliku tri stisnute pesnice na **Bubnju**.

Ispred tvrđave grada nalazi se **spomen – kapela** podignuta 2000.god. civilnim žrtvama stradalim u našem gradu tokom NATO bombardovanja 1999.god.

Hramovi iz vremena vladavine Nemanjića nisu preživeli petovekovnu vladavinu islama. Crkve su ostale još samo po okolnim selima a manastir u Sićevačkoj klisuri je iz srednjeg veka. U parku "Sveti Sava", danas se gradi hram Sv. cara Konstantina i carice Jelene a u drugim delovima grada više manjih parohijskih hramova. Najznačajnije su crkve Sv. Pantelejmona (12. vek) i Vizantijska crkva (11.vek).

Od 19.veka do danas u Nišu su obnovljene neke crkve: Sv. Nikole, Sv. Pantelejmona, Saborna crkva (crkva Silaska svetog duha), crkva Sv. Ilije u Niškoj Banji.

U Nišu postoji i rimokatolička crkva, džamija, sinagoga kao i adventistička crkva.

Niš je veliki **obrazovni i naučni centar**. Visoko školstvo je deo istorije grada Niša posle Drugog svetskog rata. Danas u gradu ima 13 fakulteta. Grad raspolaže i institutima i naučno

– istraživačkim centrima na većini nižih fakulteta, a kao prva u zemlji i na Balkanu osnovana je 1900.god. Preventivno-istraživačka medicinska institucija.

Niš je između ostalog i **festivalski grad**. Na otvorenom prostoru Tvrđave, na Letnjoj pozornici održava se Filmski festival glumačkih ostvarenja. Poznatije manifestacije su: Letnji muzički festival "Nisomnia", Horske svečanosti, Niške muzičke svečanosti (NIMUS), "Nišvil" - džez festival, Internacionalni etno-festival, festival gradskih pesama, likovna i književna kolonija u Sićevu, Majska pesma, sajam knjiga, izložba cveća, Zlatne ruke – kulinarska izložba i takmičenja, lovačka izložba, dani pčelarstva,... U važne manifestacije spada od nedavno i Međunarodni sajam turizma i ekologije.

Niš je grad mnogobrojnih naučnih skupova, simpozijuma i kongresa iz skoro svih delatnosti a posebno mesto zauzima već tradiconlni Urbo – salon.

Moderni tržni centri su, u samom centru grada, "Kalča", "Sity passage", "Gorča", "Dušanov bazar", a na Bulevaru Nemanjića nalaze se centri "Zona"1,2 i 3.

Niš je grad sa **sportskom tradicijom**. Gotovo da nema sporta koji se ne upražnjava. U preko 30 sportskih grana (više od 200 sportskih klubova) registrovano je 15.000 sportista. Pored brojnih sportova, u gradu postoje i programi koji pružaju obilje avanturističkog provoda: Eco – challenge, Rafting, Trophy.

Onima kojima «obični» sportovi nisu dovoljan izazov omogućeno je bavljenje tzv. ekstremnim sportovima: **paraglajding** (kao najznačajniji tereni koji se koriste su Višegrad iznad sela Sićeva i Koritnik – iznad Niške Banje).

Za ljubitelje **sportskog penjanja**, planinarsko – alpinistički klub iz Niša uradio je na Jelašničkoj klisuri penjalište na prirodnoj steni sa atestiranom opremom. Pre nego što se oprobaju u ovom sportu na prirodnoj steni, sportistima je omogućeno penjanje na veštačkoj steni koja se nalazi ispred prostorija ovog kluba.

Safari klub iz Niša organizuje jedinstven sportski doživljaj u Evropi gde treba pokazati umeće u brzinskoj vožnji terenskog vozila i streljačku preciznost sa oružjem za ličnu bezbednost. Održava se svake godine, prvog vikenda u oktobru.

2.3.2.4 Smeštajni i ugostiteljski kapaciteti

Grad Niš, od smeštajnih kapaciteta, raspolaže sa 3396 ležajeva. Smeštajne kapacitete čine 12 hotela, 2 motela, 5 prenoćišta, 3 stacionara, 1 auto-kamp, kao i privatni smeštaj u Niškoj Banji. Od ukupnog broja ležajeva, 960 se nalazi u hotelima.

Kao jedan od većih centara tranzitnog turizma u ovom delu Balkana, Niš je razvijao i svoje turističke potencijale i objekte. Na autoputu Beograd-Niš, 9 km. udaljen od grada nalazi se motel "Nais"(***)

U blizini autoputa Niš-Skoplje nalazi se motel "Deligrad", dok u samom centru grada imamo hotel "Ambasador" (***) , hotel "Niš"(**), zatim hotel "Centroturist"(***) . U blizini centra imamo 3 manja hotela, garni hotel "Panorama luks"(***) , "Aleksandar"(***) i "Vidikovac", kao i privatni pansion "Lion MD" (***) .

Smeštajni kapaciteti u Niškoj Banji: hoteli raspolažu sa ukupno 294 ležaja ("Partizan" (**)-120 ležaja, "Ozren" (***) -174 ležaja), što se tiče privatnog smeštaja u Niškoj Banji može se naći 926 ležajeva u kategoriji od (*) do (***) , kao i 800 nekategorisanih privatnih ležajeva. Banja je i lečilišni centar, raspolaže sa 3 stacionara (560 ležajeva) koji ne podležu kategorizaciji (ne podležu plaćanju boravišne takse).

Ilustracija 46: Turistički kapaciteti (stanje 1.7.2005.)

Red. broj	Naziv objekta	Mesto	Kategorija	Broj ležajeva	Period korišćenja
1.	AMBASADOR	Niš,	Hotel***	240	
2.	NIŠ	Niš,	Hotel**		Van funkcije
3.	PARK	Niš	Hotel		Van funkcije
4.	PARTIZAN	Niška Banja	Hotel***	120	
5.	OZREN	Niška Banja	Hotel***	174	
6.	SRBIJA	Niška Banja	Hotel		Van funkcije
7.	CENTROTURIST	Niš	Hotel***	50	
8	SIĆEVO	Niš -Sićevo	Hotel nekategorisan	80	
9.	PANORAMA	Niš	Garni hotel***	16	
10.	ALEKSANDAR	Niš	Garni hotel***	48	
11.	VIDIKOVAC	Niš	Garni hotel	54	
12.	NAIS	Niš,Auto put,Niš-BG	Hotel	178	
13.	MEDIANA	Niš	Motel		Van funkcije
14.	DELIGRAD	Niš	Motel nekategorisan	30	
15	LION MD	Niš	Prenočište***	40	
16	UNIVERZITET	Niš	Prenočište nekategorisano	6	
17	DOM RUKOMETA	Niš	Prenočište nekategorisano	10	
18	ATINA	Niš	Prenočište nekategorisano	40	
19	BOJANINE VODE	Studena-B. vode	Prenočište, planinarski dom, nekategorisan	24	Sezonskog karaktera
20	NAIS	Niš,Auto put NI-BG	Kamp nekategorisan		Sezonskog karaktera
21	ŠUMSKI CVET	Kamenički vis	Kamp kućice nekategorisane		Sezonskog karaktera
22	STACIONAR RADON,(300) ZELENGORA,(160) TERME (100)	Niška Banja	Stacionari nekategorisani	560	
23	PRIVATNI SMEŠTAJ	Niška Banja	Domaćinstva - od (*) do (***)	926	Sezonskog karaktera
24	PRIVATNI SMEŠTAJ	Niška Banja	Domaćinstva nekategorisano	800	Sezonskog karaktera

Izvor podataka: Turistička organizacija Niš

Turistička privreda bori se sa brojnim problemima. Izražen je problem prateće infrastrukture (problem parkiranja), većeg broja nekategorisanih objekata, nepostojanja sistema usluga prema standardu ISO 9000 u cilju postizanja brže i kvalitetnije usluge, higijene i boljeg odnosa prema gostima. Nišu, takođe, nedostaje jedan reprezentativni hotel sa pet zvezdica koji bi bio uključen u neku od multinacionalnih grupacija.

Ukusna i dobra hrana može se u Nišu naći u preko 500 ugostiteljskih objekata sa više od 30.000 stolica, među kojima je veliki broj restorana brze hrane, ekspres restorana, specijalizovanih nacionalnih restorana u kojima se pored specijaliteta domaće kuhinje na meniju mogu naći i italijanska, meksička, kineska ili grčka jela. Raznovrsna ponuda može se naći i u kvalitetnim mlečno-voćnim restoranima i poslastičarama, a noćni život grada može se bolje upoznati u mnogim kafe-barovima i klubovima sa raznovrsnom muzikom.

Ilustracija 47: Kapacitet ugostiteljstva

Ugostiteljstvo				
	Objekti	Zaposleni	Ležaji	Sedišta
1990.	324	2.722	9.767	20.614
2003.*	53	1.545	3.246	8.814

Izvor: RZS

* društvena svojina

U periodu dugom više od decenije, zabeležen je potpuna distorzija ugostiteljske delatnosti u društvenoj svojini, koja je svoje kapacitete svela na svega 16% objekata kojima je raspolagala na početku devedesetih, nešto iznad 42% kapaciteta (sedišta) i gotovo prepolovljen broj zaposlenih.

2.3.3 Nove usluge i destinacije

Osnovna karakteristika, ali i izuzetna prednost Niša kao turističke regije je činjenica da se na prostoru od svega 30-tak kilometara oko grada i u samom gradu nalazi veliki broj turističkih potencijala i mogućnosti.

U nastavku se daje pregled mogućih strategija razvoja turizma po turističkim kategorijama.

2.3.3.1. Tranzitni turizam

Kao jedna od najvažnijih evropskih raskrsnica, Niš ni izdaleka ne koristi prednosti velikog tranzita kroz svoje područje. Osim kompleksa hotela "Nais", hotela "Sićevo" (u lošem stanju) i nekoliko privatnih (neadekvatnih) restorana na putu, Niš nema kvalitetnu i adekvatnu tranzitnu ponudu.

U cilju povećanja vremena koje gost provede kao «tranzitni turista» potrebno je sledeće:

- Izgradnja, adaptacija, doopremanje i privatizacija motela, kampova, restorana, servisa, trgovačkih mega centara, pumpi, šlep službi, mobilnih zdravstvenih službi, parking odmarališta, toaleta, telefona ...
- Izgradnja Turističkih informativnih centara (uz naplatne rampe) za usmeravanje turista na korišćenje potencijala (menjačnica, suvenir šopova ...)
- Formiranje dodatnih sadržaja za zadržavanje turista (sportsko-rekreativni, trgovinski, zabavni centri za decu, noćna ponuda za odrasle...)
- Prilagođenje ponude potrebama tranzitnih gostiju (internacionalna, specijalizovana i domaća ponuda hrane i pića, lanč paketi za tranzit, osnovne trgovinske potrebe tranzitnih gostiju...)
- Visok nivo higijene
- Kvalitetno obučeni i sa znanjem jezika kako turistički tako i saobraćajno - policijski kadar
- Izrada bilborda i turističke signalizacije na teritoriji Niša i Niške Banje.

2.3.3.2. Stacionarni turizam

Lekovite vode Niške Banje i njeni lečilišni kapaciteti pružaju izvanredne mogućnosti za razvoj zdravstvenog turizma. U ovom domenu je stanje dosta loše jer je sama ponuda okrenuta jedino prema bolesnicima a ne i potencijalnim turistima ili korisnicima revitalizacionih

programa. Takođe, nivo kapaciteta, snabdevenosti i ostalih uslova dovodi klijentelu najnižih platežnih mogućnosti, pa se i takvi finansijski rezultati ostvaruju.

U tom pravcu strategija bi sadržala sledeće:

- Definisanje statusa gazdovanja nad banjskim prirodnim resursima kao preduslov za otvaranje investicionog ciklusa i uvođenje konkurencije u banjsku ponudu
- Otvaranje investicionog ciklusa sa izuzetno beneficiranim uslovima za ulaganje u Nišku Banju
- Okretanje zdravstvene ponude prema ino-gostu na bazi ne samo lečilišnih aranžmana već i rekreativnih i revitalizacionih programa
- Razvijanje opšte turističke ponude za odmor i rekreaciju
- Razvijanje sportsko-rekreativnih sadržaja za organizacije takmičenja
- Usmeravanje (izuzetno povoljnim merama) trgovinske ponude u pravcu Niške Banje
- Stimulisanje održavanja raznih kulturno-zabavnih i umetničkih programa.

2.3.3.3. Istorijske znamenitosti

Grad Niš je jedan od najstarijih gradova na Balkanu. Njegova tradicija seže do 2000 godina unazad. Kroz ovo područje su svojim boravkom ostavile traga brojne civilizacije. Samim tim, Niš i okolina obiluju bogatstvom i kulturno-istorijskim znamenitostima iz gotovo svih perioda istorije.

Strategija razvoja ovog segmenta turističke ponude treba da sadrži pre svega:

- Otvaranje širokog investicionog postupka za arheološka iskopavanja (na potezu Mediane se nalazi, pod zemljom, čitav antički Niš, kao i na kompleksu Tvrđave)
- Valorizacija spomenutih i drugih znamenitosti za turističke potrebe kako sa aspekta izlaganja novootkrivenih iskopina tako i pre svega revitalizacijom tj. davanjem novih savremenih sadržaja za turističke namene
- Izrada informativno-propagandnog materijala na više jezika
- Obezbeđenje lokalne vodičke službe i autobusa za razgledanja, kao i veće uključenje turističkih agencija u ponudu ovakvih tura.

2.3.3.4. Gradski/poslovni turizam

Najteže stanje u niškom turizmu je vezano za ovaj segment turističke ponude. Ovo, pre svega, ima za razlog veoma loše stanje smeštajnih kapaciteta (hotela i motela), neadekvatnu kadrovsku strukturu i neprilagođenu ponudu.

Ovakva situacija je veoma ograničavajući faktor mogućeg broja noćenja i još više značajnijeg finansijskog ostvarenja od turizma.

Strategija u ovom domenu treba da ide ka sledećem:

- Brza privatizacija postojećih kapaciteta
- Hitno i organizovano edukovanje kadrova kako u zemlji tako i u inostranstvu i uvođenje sistema kvalitata ISO 9000
- Rekonstrukcija starih i izgradnja novih objekata visokog nivoa i većeg obima sadržaja, a naročito hotela garni tipa sa manjim brojem ležaja
- Specijalizacija restorana sa uvođenjem većeg broja različitih inostranih kuhinja
- Stimulisanje održavanja novih kulturno-zabavnih, poslovnih, kongresnih, festivalskih i ostalih programa i skupova kao preduslova za značajno povećanje efekata od turizma.

2.3.3.5. Izletnički turizam

Kao što je već naglašeno, ovo područje je izuzetno bogato prirodnim fenomenima (Sićevačka klisura, Jelašnička klisura) i izletištima (Bojanine vode, Kamenički vis, Ploče, Mali Jastrebac, Oblačinsko jezero, Krajkovačko jezero, Veštačko jezero – Gadžin Han, Donji Dušnik). Tu su i izvori tople vode i izletišta (Niška Banja, "Banja Topilo") i vrela (Dušničko, Divljansko, Krupačko).

Strategija razvoja ovog turističkog segmenta je pre svega vezana za potrebu uređenja ovih mesta i to od kvalitetne putne dostupnosti do opremanja izletišta svim neophodnim sadržajima za izletnike. Takođe, tu je i čitav niz potpuno neiskorišćenih mogućnosti od zdrave hrane i lekovitog bilja do prirodnih bogatstava koja su još uvek potpuno nedostupna.

2.3.3.6. Sportsko-rekreativni turizam

Ovaj segment posete i boravka u gradu Nišu je veoma značajan, a tek bi svojim razvojem mogao dostići željene namene. Kao grad u kome se održava veliki broj sportskih susreta i manifestacija, Niš poseduje zatvoreni kompleks bazena "Čair", 3 otvorena olimpijska bazena, jedan gradski stadion ("Čair") i više klupskih stadiona, sportsku halu – višenamensku (6.000 sedećih mesta), oko 30 teniskih terena, 33 fiskulturne sale, 56.000 m² otvorenih rekreativnih asfaltnih terena, veliki broj teretana i niz drugih sportsko-rekreativnih sadržaja.

Strategija ovog segmenta odvijace se u pravcu stimulisanja raznovrsnih sportskih sadržaja i izgradnje određenog broja sportskih objekata. Sređivanje gradskog stadiona značajan je korak u ovom pravcu.

Organizacija što većeg broja domaćih i inostranih takmičenja je takođe važan aspekt opredeljenja u ovom segmentu.

2.3.3.7. Lovni i ribolovni turizam

Prirodno bogatstvo ovog kraja je značajan preduslov razvoja ovog segmenta turističke ponude. U lovnom turizmu u okolini Niša, uglavnom je razvijen lov na: srne, divlje svinje, zečeve fazane, poljske i kamenjarske jarebice, a lovna površina iznosi 40.000 hektara. Istovremeno, za ribolov je najznačanije prisustvo reke Nišave i Južne Morave, kao i već navedena prirodna i veštačka jezera.

Strategija razvoja ovog domena podrazumeva:

- Istrajavanje na već određenom statusu da Niš bude lovno-uzgojni centar sitne divljači kao i centar parka divljači
- Velika šansa je u popuni novim vrstama divljači (jelen, divokoza, muflon, jelen –lopatar...)
- na lokacijama koje su za ovu namenu već definisane
- Stimulisanje otvaranja i rada većeg broja ribljih mrestilišta
- Formiranje kajakaških staza na divljim vodama
- Obnavljanje kontakata sa ino-turističkim agencijama koje su u periodu pre raspada Jugoslavije dovodile veliki broj lovaca u ovo područje.

2.3.3.8. Potencijalni turistički resursi

Postoji veći broj prirodnih i ostalih turističkih resursa koji će biti uvršteni u ukupnu turističku ponudu nakon obezbeđenja sredstava od strane zainteresovanih investitora.

Kada je reč o prirodnim resursima, najznačajniji potencijal je Cerjanska pećina. Osim nje tu su još i:

- Kompleks Suve planine – kao izvanredni prirodni potencijal i izvor zdrave hrane i lekovitog bilja. Takođe na ovom potezu se nalazi i *Serbica Ramonda*, kao jedinstvena endemska biljka u svetu koja je jedino kod nas i na još nekoliko mesta u svetu uspela da preživi ledeno doba.
- “Banja Topilo” – dalji razvoj i unapređenje ovog lokaliteta koji po vrsti i kvalitetu voda ima isti nivo sa Niškom Banjom.
- Seoski turizam – izuzetan potencijal ali do sada nevalorizovan.
- Sportsko kupališni centar “Ženeva” – Niška Banja
- Etno kompleks “Koritnik” – Niška Banja i niz drugih.

Od ostalih potencijalnih resursa, koji su u funkciji razvoja turizma, najznačajnije su sledeće investicije:

- Sajamski kompleks – izgradnja kao neophodan uslov daljeg razvoja.
- Kongresno-poslovni centar – veliki nedostatak ovakvog centra se ogleda u nemogućnosti organizovanja brojnih turistički značajnih i drugih manifestacija
- Reprezentativni gradski hotel sa 5 zvezdica – rekonstrukcijom nekog od postojećih hotela ili izgradnjom novog hotela.
- Botanička bašta sa akvarijumom – planiran pod nazivom “Kapija Čaira”
- Aerodrom Niš – izgradnja pratećih sadržaja.

2.3.3.9. Novi sadržaji u kulturnom turizmu

U daljoj viziji unapređenja turizma u gradu Nišu treba akcentirati određene potrebe stranih, domaćih i gradskih klijenata koji konzumiraju specifične sadržaje savremenih kulturoloških tendencija:

- 1) Kongresni turizam
- 2) Kolonija umetničkih radionica na keju
- 3) Specijalizovani klubovi
- 4) Disko klub
- 5) Koncertna dvorana

1. Kongresni turizam

Bavljenje kongresnim turizmom, podrazumeva opsluživanje oko 1000 učesnika kongresa, a to znači pored adekvatnog smeštaja, postojanje i kongresnog centra (predlog "Dom vojske"), kulturnih sadržaja, programa boravka i obilaska kulturne baštine grada i okoline. Sve to, omogućilo bi kvalitetan prihod i uvrščivanje našeg grada u svetsku kongresnu ponudu.

U Srbiji i Crnoj Gori godišnje se održava oko 50 kongresa različitog stručnog profila i to:

- do 200 učesnika (manji seminari i stručne prezentacije u Niškoj Banji);
- do 400 učesnika (manji kongresi u Soko-banji);
- do 500 učesnika (kongresi na Kopaoniku);
- do 600 učesnika (u Vrnjačkoj banji i Banji Koviljači);
- do 1000 učesnika (ozbiljni kongresi na Zlatiboru i Tari);
- preko 1000 učesnika (u Crnoj Gori - Herceg Novi, Budva i Bečići).

Obezbeđenjem neophodnih uslova za smeštaj i rad kongresa kapaciteta 1000 učesnika, Niš dolazi sa svojom ponudom na sam vrh kongresne lestvice u zemlji.

Stavljanjem u funkciju aerodroma “Konstantin Veliki” otvara se mogućnost organizacije međunarodnih. Slobodno vreme učesnika kongresa biće iskorišćeno za upražnjavanje kulturnih i zabavnih sadržaja u našem gradu.

2. Kolonija umetničkih radionica na nišavskom keju

Koloniju, nalik Monmartru u Parizu, Čelziju u Londonu ili Kanoga parku u Los Anđelesu, bi činili umetnički ateljei, galerije, saloni knjiga, bižuterije, suvenirnice, hobističke radionice, domaća radinost, umetnički nakit i sl. kolažirano u različitim ugostiteljskim sadržajima, bistroi, cafe, poslastičarnice, objekti fast food-a, itd. Sa obe strane keja izvodljivo je napraviti pedesetak ovakvih malih objekata.

3. Specijalizovani klubovi

Ugostiteljski objekti tipa saffea na keju bili bi obavezni da pruže različit kulturni sadržaj u vidu specijalizovanog kluba: jazz, bluz, rock, evergrin, klasične muzike, ambijentalne i sl.

Angažovanjem muzičkih grupa manjeg formata specijalizovanih za ove muzičke pravce dali bi kolorit gradske kulture u baštama ovih objekata na keju. To bi usmerilo gradsku strukturu na keju i Tvrđavi, što bi povratilo nekadašnji nivo grada i gravitiranje građana ka kulturnim sadržajima na ovim prostorima.

4. Disko klub

Grad Niš sa preko 100.000 mladih različitih generacija već 15 godina nema svoje disko klubove. Da je to neophodno, dokazuju čak i najmanji gradovi u svetu koji poseduju i kategorizaciju disko klubova od tinejdžerskih preko studentskih do rock i evergrina za starije generacije. Činjenica je da je Niš posedovao tu kategorizaciju u nekoliko projekata: "Mlekoteka", "Sokoteka", "Diskoteka" i "Disko 13".

5. Koncertna dvorana - **DVD** bioskop

Koncertna aktivnost u gradu Nišu odvija se u neadekvatnim prostorima, sportskoj hali "Čair" i na Letnjoj pozornici u Tvrđavi. Manji koncerti održavaju se u nekim foajeima fakulteta, a koncerti ozbiljne muzike u skućenim prostorima Narodnog pozorišta. Aktivna koncertna aktivnost u vidu dershola - igranki zapaža se još ranih 60-ih godina u "Indeks" klubu u Margeru, "Domu mladih" u Paliluli i "Sokolani" 70-ih i 80-ih godina nastavlja se po holovima fakulteta, a 90-ih godina u noćnom klubu "Čair" i "Banker" klubu.

Koncertno stvaralaštvo bilo kog muzičkog profila nikad nije imalo adekvatne uslove za svoj razvoj, a još manje posedovalo svoju gradsku produkciju što je i dovelo do njegove stagnacije i uništilo veliki broj muzičkih talenata. Jedino oni koji su kao pojedinci otišli za Beograd imali su mogućnost da unaprede svoju karijeru.

Potreba za jednom koncertnom dvoranom sa višenamenskim programom za 2.000 do 3.000 posetilaca sa studijskom audio – video i lajt opremom (nalik Lisinskom u Zagrebu) potrebna je ovom gradu već nekoliko decenija.

U ovom projektu, uzimajući u obzir bogatstvo muzičkog resursa našeg grada u svim muzičkim kategorijama, razviće se moćna produkcija, muzički marketing TV šou programi, kvizovi, dečiji koncerti, jazz festivali, festivali etno muzike i mnogi drugi scenski projekti.

Opremljenošću koncertne dvorane ukazuje se mogućnost kvalitetne reprodukcije **DVD** izdanja, modernog bioskopa, u slobodnim terminima kada nema koncerata.

Tako bi ovaj višenamenski objekat radio svakog dana u godini. Ako bi se dodali matine programi (projekcije, dečije i tinejdžerske programe) uz stručno marketinško vođenje objekata, moglo bi se organizovati i do 500 profitabilnih programa godišnje, što bi opravdalo ovakvu investiciju.

U oblasti turizma trenutno je u toku projekat **Rekonstrukcija muzičkog kluba 81**. Nosilac prava raspolaganja kluba je grad Niš. Donator je «Philip Morris», DIN – Niš, obezbedio je donaciju od 14.802.000 CSD za adaptaciju i rekonstrukciju zgrade. Radovi još uvek nezavršeni.

2.3.4 Promotivne aktivnosti

Strategija promocije Niša obuhvata veliki broj aktivnosti koje su različitog karaktera. Jedna od njih se odnosi i na izradu i postavljanje putne signalizacije koja igra važnu ulogu u skoro svim kategorijama turizma.

Putna signalizacija – putokazi za pravce prema Nišu ne postoje ili su oštećeni. Iz tog razloga predlaže se snimanje stanja na prilaznim saobraćajnicama i raskrscima prema gradu i banji i postavljanje odgovarajuće putne signalizacije.

U skladu sa predloženim aktivnostima ističemo neophodnost izrade i postavljanje bilborda - informativnih panoa koje treba locirati na strateškim putnim pravcima, na prilaznim putevima ka Nišu. Ozbiljan problem za turiste koji dolaze u Niš predstavlja pronalaženje kulturno-istorijskih znamenitosti. U tom smislu predlažemo postavljanje informativnih putokaza sa oznakom i obeležjem spomenika ili muzeja na koje se usmerava.

Turističko-svetleći rotacioni pano grada predstavio bi novi medijski vizuelni efekat programske ponude grada. Rotacioni pano obuhvatio bi manifestacione mesečne aktivnosti koje se održavaju u Nišu a koja bi obuhvatila sve segmente iz oblasti kulture, sporta, muzike itd. uključujući mesta i vreme održavanja.

Turistička organizacija Niša - TON ima vodeću ulogu kao nosilac interesa u razvoju turizma, naročito putem prezentacije objedinjene turističko-ugostiteljske ponude na sajmovima i turističkim berzama, organizovanja kulturnih i sportskih manifestacija, kao i štampanja novih turističkih propagandnih materijala.

Grad mora značajnije da ulaže u promociju turizma budući da ima veliki broj turističkih atrakcija i manifestacija za koje domaći i strani turisti ne znaju. Takođe, lokalna vlast treba da konkuriše za sredstva u novoosnovanom Fondu za razvoj turizma pri Ministarstvu trgovine i turizma Republike Srbije. Sredstva Fonda se mogu koristiti za izradu strategije razvoja turizma, finansiranje izgradnje turističke infrastrukture, finansiranje stručnog osposobljavanja kadrova u turizmu, jačanje lokalne turističke organizacije Niša i finansiranja drugih aktivnosti iz oblasti turizma.

2.3.5 Uslovi koncesija

Koncesije se javljaju kao model koji može doprineti znatnom unapređenju turizma u gradu Nišu. Da bi se definisali uslovi koncesija neophodno je prilagođavanje lokalnih pravnih akata sa zakonskim odredbama. Nakon toga, lokalne vlasti mogu pristupiti definisanju resursa koji mogu da budu predmet koncesija.

Zakon o koncesijama Republike Srbije (Službeni glasnik RS 55/2003) uređuje uslove, način i postupak davanja koncesija za korišćenje prirodnog bogatstva koje je u vlasništvu Republike Srbije. Osim toga, ovim zakonom se određuje predmet koncesije, sadržina ugovora o koncesiji, organi nadležni za davanje koncesija i uređuju druga pitanja od značaja za realizaciju koncesija.

Koncesija predstavlja pravo korišćenja prirodnog bogatstva ili dobra u opštoj upotrebi, koje domaćem ili stranom licu ustupa nadležni državni organ, pod posebno propisanim uslovima, uz odgovarajuću nadoknadu.

Uslovi za izdavanje koncesije su:

- 1) da se racionalno koriste prirodna bogatstva ili dobra,
- 2) tehničko-tehnološko unapređenje delatnosti koja je predmet koncesije i
- 3) zaštita i unapređenje životne sredine.

Obavljanje stručnih poslova u vezi sa davanjem koncesija i kontrolu izvršavanja koncesionih aktivnosti je u domenu Agencije za ulaganja u delatnosti od interesa za Republiku. Bitno je naglasiti da se koncesija daje na bazi prethodno sprovedenog postupka javne licitacije.

Koncesija se daje na rok od 30 godina. Međutim, stvarno trajanje koncesije se određuje u zavisnosti od predmeta koncesije i očekivanog profita u obavljanju koncesione delatnosti.

Veoma popularan oblik koncesije naročito u turizmu je takozvani B.O.T. (build-operate-transfer) sistem koji se zasniva na ugovoru o izgradnji i finansiranju objekta, njegovom korišćenju tokom koncesionog perioda i predaji objekta u svojinu Republike Srbije u ugovorenom roku, ne dužem od 30 godina. Ovaj vid koncesija može biti jedno od rešenja za unapređenje ugostiteljskih kapaciteta grada Niša u uslovima deficita sredstava za njihovu izgradnju ili modernizaciju.

2.3.6 Mogući rezultati

Strategija razvoja turizma treba da ima za rezultat nekoliko efekata. To su:

1. Jasan stav lokalne samouprave o potrebi razvoja turizma kao jedne od prioriternih privrednih grana na teritoriji grada Niša kroz značajnija ulaganja u turizam
2. Izgradnja većeg broja kategorisanih turističkih i ugostiteljskih kapaciteta u okviru značajnih turističkih mesta i u samom gradu
3. Bolje iskorišćenje pogodnih uslova za lovni i ribolovni turizam naročito kada je reč o stranim turistima
4. Negovanje interesantnih turističkih manifestacija koje treba da postanu zaštitni znak opštine
5. Bolje iskorišćenje uslova za kongresni turizam.

2.4 Unapređenje zaštite okruženja

2.4.1 Koncept održivog razvoja

Postoji više stotina definicija samog pojma održivog razvoja. Jedna od najkraćih, ali i najprihvaćenijih definicija jeste ona koju zagovara organizacija Ujedinjenih Nacija: "U pitanju je razvoj koji odgovara potrebama i aspiracijama postojeće generacije bez ugrožavanja mogućnosti zadovoljenja potreba i aspiracija budućih generacija"⁴. U globalnoj ekonomiji važi nova definicija bezbednosti. Pored političke stabilnosti i ekonomskog prosperiteta (održiv rast i rast standarda stanovništva), bezbednost podrazumeva i očuvanje okruženja. Problem je u tome što ekonomski prosperitet, uglavnom, dovodi do degradacije okruženja. Degradacija okruženja se manifestuje na različite načine: kroz globalno zagrevanje praćeno efektom staklene bašte i nepredvidivim klimatskim poremećajima, naglo smanjenje zaliha vode u

⁴Izvor: <http://www.google.com/url?sa=X&start=0&oi=define&q=http://www.unisdr.org/eng/library/lib-terminology-eng%2520home.htm>

određenim krajevima sveta, nastanak nepreglednih deponija u velikim gradovima, svakodnevno izumiranje neke životinjske ili biljne vrste i slično.

Bez obzira na ove i još mnoge druge zapanjujuće posledice ugrožavanja životne sredine zabrinjavajuće je da sve zemlje nisu potpisale Kjoto ugovor koji je usmeren na kvantitativno ograničavanje štetnih emisija u atmosferu i promociju održivog razvoja. „Kjoto protokol“ je najvažniji svetski dokument u oblasti zaštite životnog okruženja. Ovaj dokument kojim su se najrazvijenije zemlje na planeti obavezale da će smanjiti emisiju štetnih gasova, stupio je na snagu 16. februara 2005. godine (potpisan 1997. godine). Sporazumom koji je potpisala 141 država, među kojima i 30 industrijskih giganta (bez SAD i Australije) predviđeno je da se do 2012. godine za 5,2 odsto smanji emisija ugljen-dioksida u Zemljinoj atmosferi.

Upravo je rast ugljen-dioksida u atmosferi glavni krivac za efekat staklene bašte i globalno zagrevanje Zemlje, što je dovelo do uragana, suša, poplava i toplotnih udara u kojima je tokom poslednjih nekoliko godina život izgubilo na milione ljudi. S obzirom na to da se većina ugljen-dioksida u atmosferu ispušta sagorevanjem fosilnih goriva (nafta i uglj), pitanje pronalaska alternativnih vidova energije iz bilo je u prvi plan.

Trenutno od nafte zavisi 90 odsto celokupnog transporta, proizvodnje hrane, lekova i hemikalija na zemlji. Procjene su da će nam 2030. godine biti potrebno 60 odsto više energije, a zaliha nafte ima još za oko četiri decenije. Istovremeno prema podacima UN u narednih 30 godina proizvodnja hrane moraće da se poveća za 60 odsto na globalnom nivou da bi se pratio rast svetske populacije. Međutim, to neće biti moguće jer efekat staklene bašte i globalno zagrevanje značajno će smanjiti površinu poljoprivredno obradivog zemljišta.

Ukoliko se nastavi trend globalnog zagrevanja, prosečna temperatura na Zemlji će do 2100. porasti za čak 5,8 stepeni Celzijusa. Primera radi, od 1900. do 1990. temperatura je porasla za svega 0,6 Celzijusa. Prema podacima Američke svemirske agencije (NASA), 2005. će biti najtoplija godina u svetskoj istoriji. Koliko je situacija ozbiljna, odnosno koliko čovek razvojem industrije tome doprinosi svjedoči i podatak da su do sada najtoplije godine u istoriji bile 1998, 2002, 2003. i 2004. Pravu cenu efekata staklene bašte je nemoguće izračunati i ona se meri hiljadama milijardi dolara. Od zagađenosti vazduha, vode i posledica kiselih kiša umiru milioni ljudi, a prirodni eko sistem Zemlje ne može da nadoknadi pričinjenu štetu.

Bez obzira što je Kjoto protokol stupio na snagu februara 2005. godine državna zajednica Srbije i Crne Gore ga još uvek nije ratifikovala iako postoje najave da će se to učiniti do kraja ove godine.

Usvajanje Kjoto protokola i njegova realizacija su jedan od ključnih preduslova priključenja naše zemlje Evropskoj uniji, budući da ta zajednica izuzetno ozbiljno drži do standarda u vezi sa sprečavanjem neograničene emisije ugljen-dioksida i drugih gasova koji proizvode efekat "staklene bašte" u atmosferi, i dovode do globalnog zagrevanja. Šta više, direktiva EU je mnogo strožija od Kjoto protokola, pa je tako Evropska unija svojim članicama postavila zahtev da do 2010. godine emisiju štetnih gasova na svom području smanje za osam odsto u odnosu na nivo iz 1990. godine. Kjoto sporazum potpisnicama za isti zadatak daje rok do 2012, a maksimum zahtevanog smanjenja iznosi 5,2 odsto.

Osim toga, odugovlačenjem ratifikacije ovog sporazuma Srbija i Crna Gora su izgubile značajna finansijska sredstva koja bi im bila na raspolaganju da je državna zajednica potpisala, odnosno ratifikovala pomenuti dokument. Naime, ratifikacija Kjoto protokola bi omogućila našoj zemlji lakši pristup investicionim fondovima koji su nam potrebni kako bi rad mnogih domaćih industrijskih postrojenja uskladili sa zahtevanim ekološkim standardima.

Samim Protokolom predviđena su tri različita investiciona mehanizma od kojih je za našu zemlju u ovom trenutku najznačajniji mehanizam čistog razvoja (Clean Development

Mechanism-DM). Njime je predviđena mogućnost da razvijene zemlje ulažu u modernizaciju industrijskih postrojenja i smanjenje emisije ugljen-dioksida i drugih gasova sa efektom "staklene bašte", ali na teritoriji nerazvijenih i zemalja u razvoju, dok se svi tako ostvareni rezultati pripisuju državama investitorima. Na taj način, razvijene zemlje ili kako se to službeno kaže države iz Aneksa 1 (misli se na 30 najrazvijenijih) mogu postići smanjenje od pomenutih 5,2, odnosno osam odsto unoseći tehnološke novine na području zemalja u razvoju.

Zahvaljujući CDM Srbija bi mogla da dobije izuzetno povoljne kredite i investicije za restruktuiranje termoelektrana EPS, koje se smatraju za glavnog emitera ugljen-dioksida u Republici. Osim toga, ranije je bilo reči i da će kroz Kjoto protokol i učešće SCG u njemu, našoj zemlji biti smanjen i delom oprostjen spoljni dug, ali se to nije dogodilo jer navedeni dokument i dalje nije ratifikovan.

Prioritet Vlade u narednom periodu treba da bude usvajanje Kjoto protokola i pravljenje bilansa gasova koji su generisani na našoj teritoriji a stvaraju efekat staklene bašte. Takođe, neophodno je precizno identifikovati na nacionalnom i lokalnom nivou, koje su najznačajnije jedinice zagađenja u vidu industrijskih postrojenja, termoelektrana i saobraćajnih sredstava.

Ilustracija 48: Ekološka bomba u okolini Beograda: Termoelektrana Obrenovac

2.4.2 Vodeći trendovi u zaštiti okruženja

Najveći doprinos procesu zagađenja životne sredine daje proizvodnja energije. Naime, proizvodnja energije iz osnovnih energetske izvora ima izrazite negativne eksterne efekte. To se odnosi kako na proizvodnju energije iz fosilnih goriva (ugalj i nafta) tako i na nuklearnu energiju. Proizvodnja energije iz fosilnih goriva dovodi do emisije ugljen dioksida u atmosferu što, sa svoje strane, dovodi do lanca negativnih posledica kao što su globalno zagrevanje, klimatske promene, uništavanje šuma, zagađenje vode i zemljišta i smanjenje biodiverzifikacije. Nuklearna energija, pored problema zagrevanja, ima i visoke troškove odlaganja i bezbednog čuvanja nuklearnog otpada. Sve ovo dovodi do rasta troškova otklanjanja negativnih eksternih efekata proizvodnje energije iz osnovnih energetske izvora. Sa druge strane, ekonomski prosperitet se ne može zamisliti bez energije. Posebnu dimenziju problemu daje ograničeni kapaciteti osnovnih energenata i njihova neravnomerna distribucija. Svetska potrošnja nafte je oko 4 milijarde tona godišnje dok su rezerve nafte 120-160 milijardi tona skoncentrisane u nekoliko regiona.⁵ U tom smislu proizvodnja energije

⁵ Izvor: OSCE Mision to Serbia and Montenegro (2004): *Liber Perpetum: The Book of Renewable Energy in Serbia and Montenegro*.

na bazi obnovljivih energetske izvora je bitna karika za povezivanje energetske strategije i održivog razvoja. Glavni vidovi ove energije su hidroenergija, geotermalna energija, energija biomase, energije sunca, energije vetra i energije drveta.

Proizvodnja energije na bazi obnovljivih izvora koristi postrojenja male snage. Elektrane ove vrste imaju kapacite do nekoliko desetina MW električne energije dok velike termoeletrene ili nuklearne elektrane proizvode više od 2.000 MW. Potencijal obnovljivih energetske izvora je 20.000 puta veći od dnevne potrošnje energije dobijene iz fosilnih izvora i nuklearne energije⁶.

Regulacija proizvodnje energije je globalan proces koji dovodi do harmonizacije ponašanja kako razvijenih privreda tako i privreda u razvoju i tranziciji. Pri tome je prihvaćen princip da »zagadjivači plaćaju«. Polazna ideja je da vazduh nije slobodno dobro i da njegova upotreba treba da se plati. Nekontrolisana i neracionalna upotreba fosilnih goriva dovodi do negativnih eksternih efekata, ima uticaj na promenu ekosistema i, preko toga, na zdravlje, blagostanje, stabilnost i na globalnu bezbednost. Ti razlozi, kombinovani sa frustracijama zbog nemogućnosti slobodnog pristupa fosilnim gorivima, stvaraju tenzije između država. Nedopustivo je da se ekološke katastrofe javljaju kao posledica neadekvatnog obavljanja ekonomskih aktivnosti i/ili geopolitičkih razloga.

Pre 1990 god. Srbija je imala moderan energetske sistem koji je bio u stanju da zadovolji sopstvene potrebe i da viškove izvozi. Danas je stanje dramatično pogoršano u smislu deficita elektroenergije i visoke emisije štetnih gasova. Deficit elektroenergije koji je prouzrokovan gubitkom kapaciteta sa Kosova, razaranjem elektroenergetskog sistema tokom bombardovanja i padom njegove efikasnosti zbog neadekvatnog održavanja. Danas, u periodu maksimalne tražnje za električnom energijom Srbija oko ¼ svojih potreba obezbeđuje iz uvoza. U finansiranju uvoza učestvuju međunarodne finansijske organizacije.

Instalisana snaga energetske postrojenja je 8,355 MW od čega je instalirana snaga u termocentralama 5,171 MW, u hidrocentralama 2,831 MW i u elektranama na mazut i gas 0,353 MW. Termocentrale rade na lignit iz domaćih izvora sa izrazito negativnim efektom na okolinu. Glavne karakteristike elektroenergetskog sistema su: depresirane cene, rast potrošnje, niska efikasnost i nemogućnost ulaganja zbog finansijskih teškoća.

Cena struje je ispod EURc 1/kWh dovodi do korišćenja električne energije za grejanje tako da je proizvodnja nedovoljna da zadovolji vrhove tražnje u zimskom periodu. Nepovoljna je struktura potrošnje. Naime, industrija troši oko 20% ukupne proizvodnje energije a domaćinstva 66% što je skoro dvostruko više od evropskog proseka.

Prosečna mesečna potrošnja po domaćinstvu je oko 400 kW. Inače, potrošnja energije *per capita* raste apsolutno i u odnosu na GDP. Emisija štetnih gasova na bazi ove proizvodnje je visoka. Na primer, procenjuje se da je u 2002 god. emisija ugljen dioksida sagorevanjem fosilnih goriva na prostoru Srbije je bila 44,32 Mio metričkih tona. Intenzivnost ugljenika (ukupna emisija ugljen dioksida u odnosu na GDP u 2002 god. je bila 3,06 metričke tone na hiljadu USD po kursu iz 1995 god.).

Danas obnovljivi energetske izvori učestvuju sa simboličnih 1,6% u proizvodnji energije u Srbiji. Učešće energenata u proizvodnji energije prikazano je na Ilustraciji.

Ilustracija 49: Struktura energenata u Srbiji

Ugalj	54,3%
-------	-------

⁶ Izvor: Isto.

Nafta	24,3%
Gas	11,0%
Hidro-energija	8,7%
Obnovljivi energetske izvori	1,6%

Glavni fosilni izvori energije u Srbiji su lignit, sirova nafta i gas. Rezerve lignita su takve da obezbeduju samodovoljnost u proizvodnji energije u termocentralama. Rezerve lignita se procenjuju na 16 milijardi tona koncentrisane u tri zone: Kolubara, Kostolac i Kosovo. Rezerve nafte i prirodnog gasa pokrivaju oko 1/4 energetske potreba u toplanama. Rezerve sirove nafte se procenjuju na 78 miliona barela a rezerve prirodnog gasa na 78 triliona kubnih metara.

Glavne rezerve Srbije u domenu obnovljivih izvora su: biomasa 2,58 miliona toe, hidroenergija 400.000 toe, geotermalne energije 185.000 toe. Biomasa obuhvata ostatke koje se dobijaju primarnom preradom žecerne repe, suncokreta i soje kao i stajnjak. Takodje, postoje značajne mogućnosti korišćenja solarne energije. Stepenn solarnog zračenja je jedan od najvećih u Evropi. Odnos između stvarnog zračenja i mogućeg zračenja na godišnjem nivou je oko 50%. U većini regiona broj sunčanih sati se kreće u intervalu 2.000-2.500 godišnje. Trenutno se koristi oko 28.000 solarnih termalnih jedinica se koristi za zagrevanje vode i prostora. Konačno, postoji mogućnost korišćenja eolske energije. Iako u Srbiji ne postoje turbine na vetar gradovi kao što su Beograd, Niš i Vranje imaju značajan stepenn vetrovitosti (Vranje 133-156 dana, Beograd, 114-130 dana i Niš 81-105 dana). Procenjuje se da je potencijal vetra 26,3TWh godišnje.

Očigledno da u Srbiji postoji mogućnost diversifikacije u korišćenju energetske izvora u pravcu obnovljivih izvora. U pitanju je značajna niša u energetske sektoru koja može bitno da utiče na konkurentnost države, konkurentnost biznisa i konkurentnost finansijske sistema. Konkurentnost države se postiže pristupanjem međunarodnim sporazumima koji regulišu globalne probleme kao što je Kyoto protokol. Harmonizacija propisa sa Evropskom Unijom kao i susednim zemljama u vezi očuvanja okoline i borbe protiv globalnog zagrevanja je mali korak u dobrom pravcu. Konkurentnost biznisa se odnosi na privlačenje kapitala u nove investicije u različite obnovljive izvore, zapošljavanje i doprinos razvoju regionalnog energetske tržišta. Sa izuzetkom geotermalnih izvora, obim investicija je takav da se radi o malim i srednjim preduzećima. Ulaganja u studiju izvodljivosti kreću se u rasponu od 30-60 hiljada EUR dok ulaganja u demo projekte se kreću u rasponu od 150-400 hiljada EUR. Inicijalna ulaganja su značajno veća od troškova eksploatacije tako da posmatranjem ukupnih troškova tokom životnog ciklusa projekta ove investicije stavlja u situaciju troškovne superiornosti. Na to dopunski utiču i izbegnuti troškovi zbog otklanjanja negativnih posledica destrukcije okoline (po principu "zagadjivač plaća"). Konkurentnost finansijske sistema može se postići emisijom i prodajom energetske sertifikata na specijalizovanom tržištu čime se prodaju energetske prava zemljama sa deficitom proizvodnje energije iz obnovljivih izvora.

Glavni problemi u vezi sa iniciranjem ove strategijske teme u Srbiji su neizražen interes relevantnih faktora i odsustvo kritične mase eksperata iz oblasti. Doduše, isto važi i za istraživanja u oblasti konvencionalnih energetske izvora s tim da je kod novih energetske izvora to još izraženiji fenomen. Suština strategije je proaktivna uloga države i interesne grupa (velikih naučnih instituta, institut Vinča, na primer). Ukoliko relevantne interesne grupe budu imale pasivnu ulogu, nastaviće se proces širenja tehnološke jaza. Proaktivna uloga relevantnih interesne grupa je bitna u smislu da one moraju biti aktivni ne samo u definisanju adekvatnih tehnoloških, već i ekonomskih i regulatornih rešenja. Pomoć države u ovom delu mogla bi se manifestovati kroz plaćanje studije izvodljivosti i garantovanje nominalne vrednosti akcija korporacija nastalih realizacijom ovog programa.

Grad Niš u svojoj arhivi ima LEAP (Local Environmental Action Plan) koji je prihvaćen od strane Skupštine opštine Niš 2001. godine. Posle promena Zakona o lokalnoj samoupravi i održanih lokalnih izbora 2004. godine, imajući u vidu nejasan status po pitanju nasleđenih prava i obaveza novonastalih opština može se smatrati da je LEAP formalno-pravno, pa čak i suštinski izgubio status usvojenog dokumenta. Međutim, postojeći LEAP je u celini pravilno postavljen i vrlo je verovatno da bio kao validni dokument mogao biti usvojen sada od Skupštine grada Niša i nadalje implementiran.

Grad Niš sa oko 250.000 stanovnika je drugi po veličini grad u Srbiji i Crnoj Gori. Ovaj, nekada industrijski i privredni centar regiona, deli sudbinu većine gradova sa sličnom strukturom privrede i stanovništva u Srbiji i na Zapadnom Balkanu. Predimenzionisana preduzeća po kapacitetima i brojem zaposlenih radnika iz oblasti mašinske, elektronske i tekstilne industrije, ne mogu da prate savremena kretanja na tržištu. Nizak stepen restrukturiranja i privatizacije i kašnjenje ozbiljnijih reformi u privredi, doveli su do osiromašenja većeg broja stanovnika, jačanja sive ekonomije i povećanja socijalnih tenzija.

Sa druge strane, Niš poseduje uslove da, korišćenjem postojećih resursa u perspektivi, ostvari stabilan razvoj na novim osnovama i po evropskim standardima. Pri tome je neophodno izvršiti mnoge reforme, utvrditi nove pravce razvoja, revitalizirati i restrukturirati postojeće perspektivne sisteme i sl. Da bi se moglo to ostvariti nužno je projektovati STRATEGIJU ODRŽIVOG RAZVOJA GRADA NIŠA. Zbog toga je grupa nezavisnih eksperata, uz podršku OEBS – Misije u Srbiji i Crnoj Gori, pristupila definisanju okvira za izradu ove Strategije, a koji je ukratko predstavljen na prethodnim stranama.

U realizaciji strategije značajno mesto zauzimaju projekti. Projekat koji je apliciran je **Logistički centar za naučno-stručnu podršku razvoju malih i srednjih preduzeća u oblasti zaštite životne sredine**. Izvori finansiranja su Evropska Agencija za rekonstrukciju u iznosu od 73,63% odnosno 73.301 €, i Grad Niš sa 26,37% u materijalnim i ljudskim resursima, odnosno korišćenjem postojećih prostornih resursa i kroz rad radnika Gradske uprave. Korist od projekta je povezivanje naučno-stručne javnosti sa menadžmentom malih i srednjih preduzeća, kao i podizanje kapaciteta menadžmenta, približavanje propisima i standardima EU, angažovanje i uključivanje nauke u razvoj malih i srednjih preduzeća.

Jačanje institucionalne podrške lokalne samouprave u razvoju malih i srednjih preduzeća u oblasti zaštite životne sredine, omogućava doslednu primenu paketa zakona iz oblasti zaštite životne sredine i obaveze usklađivanja potencijalnih zagađivača sa zakonskim propisima. Formirana baza podataka za teritoriju četiri okruga Nišavskog, Topličkog, Timočkog i Pčinjskog. Ova baza podataka daće jasniju sliku stručnog potencijala i resursa iz oblasti zaštite životne sredine i poslužiće kao osnov za izradu katastra zagađivača. Projekat apliciran 19.09.2005. godine.

U gradu Nišu trenutno je u toku projekat **Energetska optimizacija zgrade Ginekološko – akušerske bolnice u Nišu**. Partneri u projektu su Evropska zajednica i Grad Niš. Agencija za energetska efikasnost je preko donatora Evropske zajednice obezbedila 96.000 € (62%) za poboljšanje energetske efikasnosti zgrade ginekološko-akušerske klinike u Nišu. Učešće grada je 58.976 € (38%). Ove aktivnosti će povećati energetska efikasnost u komponentama zgrade i svim uslugama. Paralelno sa ovakvim uštedama, vršiće se i edukacija bolničkog osoblja o mogućnostima energetske uštede i edukacija o unapređenju prakse povećanja komfora. U opisu projekta stoji da njegovo centralno mesto zauzima izrada termoizolacije spoljašnjih zidova i zamena postojećih prozora novim PVC prozorima.

2.4.3 Uklanjanje čvrstog otpada

Upravljanje otpadom uređeno je velikim brojem zakona i propisa na nivou republike. Nacionalna strategija upravljanja otpadom, koju je usvojila Vlada Republike Srbije 04.07.2003.godine, definiše osnovna usmerenja, principe i ciljeve upravljanja otpadom, strateške pravce i prioritetne aktivnosti na njihovoj implementaciji. U skladu sa tim mora se naći način za smanjenje nastajanja otpada, smanjenje korišćenja prirodnih resursa i smanjenje nastajanja opasnog otpada. Sve ovo zahteva fundamentalne promene u sadašnjem stavu prema otpadu i prihvatanja odgovornosti svakog građanina da smanjuje količinu otpada, a ne da odgovornost prepušta drugima.

Nastajanje komunalnog otpada zavisi od stepena industrijskog razvoja, životnog standarda, načina života, socijalnog okruženja, potrošnje i drugih parametara svake pojedinačne zajednice. Porast broja stanovnika i nagla urbanizacija i industrijalizacija društva, direktno utiču na rast potrošnje svih vrsta proizvoda, a to je i direktna posledica nastajanja sve većih količina čvrstog otpada, koji se mora sakupiti, transportovati, preraditi i bezbedno odložiti. Po mestu i izvoru nastanka, razlikuju se sledeće vrste otpada:

- **Komunalni otpad** čini otpad iz domaćinstva koji nastaje u stambenim zgradama, službenim prostorijama, prodavnicama itd. i otpad sa javnih površina, koji nastaje na ulicama, trotoarima, dvorištima, parkovima
- **Industrijski otpad** nastaje u proizvodnim procesima i sastoji se od raznovrsnih stabilnih i nestabilnih elemenata organskog i neorganskog porekla
- **Ostali otpad** koji nastaje kao rezultat različitih ljudskih delatnosti kao na primer: islužena vozila i njihovi delovi, sanitarni uređaji, automobilske gume, građevinski materijal, mulj iz postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda, biohazardni otpad (otpad iz bolnica, otpad animalnog porekla, životinjski leševi i sl.)

Postojeći sistem odlaganja otpada u Nišu vrši JKP "Mediana" sakupljanjem, odvoženjem i odlaganjem otpada na gradsku deponiju. Sadašnja tehnologija sakupljanja otpada vrši se od korisnika domaćinstava (kolektivnog i individualnog) oko 68.000 korisnika kao i 1.600 korisnika koji imaju svojstvo pravnog lica.

Deponija komunalnog otpada locirana je u jugozapadnom delu Niša, na zapadnim padinama Bubnja, oko 100 metara udaljena od puta Niš-Malošišće. Od centra grada deponija je pomenutim putem udaljena oko 5200 metara, a pravom linijom oko 4000 metara.

Na postojeću deponiju se takođe odvozi šut, zemlja, stari automobili i gume, medicinski otpad, uginule životinje pa i jedan deo opasnog otpada koji se izbacuje i o kome se praktično nema evidencije.

Na postojeću deponiju se odloži godišnje od 200-3000.000m³ raznog otpada, kao i stotinak tona papira, 50 tona otpadnog lima i dr.

Postojeća deponija je veličine oko 31ha i na nju se svakodnevno odlaže, sabija i prekriva zemljom sakupljeni otpadni materijal.

Procedne, atmosfere i slivne vode sa tela deponije se odlivaju bez ikakvog tretmana i ne postoji ni adekvatno otplinjavanje gasova. Na postojećoj lokaciji deponije ne postoji adekvatna infrastrukturna oprema i zgrade za razvrstavanje i vođenje evidencije o otpadu. Iz svih ovih razloga postojeće odlaganje otpada predstavlja složeni gradski problem, a ujedno i ekološki sa stanovišta izvora zaraze i zagađenja.

Osim deponije komunalnog otpada na Bubnju, u Nišu se godinama odlaže otpad na još 30 do 50 divljih deponija što je delom uzrokovano lošim komunalnim opremanjem prigradskih naselja kao i ukupnoj komunalnoj higijeni.

Zato je potrebno izraditi sledeće programe:

- program mogućeg selektivnog sakupljanja otpada, posebno onih koji se mogu reciklirati,
- program upravljanja otpadom (biohazardni, industrijski, hemijski, medicinski),
- program upravljanja otpadnim gumama,
- program upravljanja otpadnim uljima i
- program opremanja sakupljačkih centara za takve vrste otpada.

Osnovne karakteristike efikasnog sistema upravljanja otpadom obuhvataju širok opseg mera za unapređenje i olakšanje sprečavanja nastanka otpada na izvoru, odvojeno sakupljanje, reciklažu ili druge metode ponovnog dobijanja materijala iz otpada i pouzdano i ekološki održivo konačno odlaganje otpada.

Jedan od načina smanjenja problema trajnog odlaganja otpada je selektivno privremeno odlaganje proizvođača otpada koje podrazumeva posebno odlaganje po vrstama otpada čija je reciklaža moguća, a posebno odlaganje "nekorisnog otpada" koji se odnosi i trajno deponuje.

Strategija savremenog načina rešavanja otpada podrazumeva:

- sprečavanju stvaranja otpada i "čistih proizvoda",
- reciklažu,
- kontrolisano spaljivanje dela otpada,
- mehaničko sabijanje otpada koji će se trajno odlagati,
- odlaganje na trajne deplnije, što podrazumeva izbor lokacije, tehnološka rešenja odlaganja, bezbedan transport otpada, kontrolu gasova i procesnih tečnosti koji se stvaraju na samoj deponiji, završni radovi i zatvaranje deponije,
- rekultivacija, tehnička i biološka, uređenje prostora, uklapanje u okolni pejzaž i nova namena prostora.

U ovoj oblasti u gradu Nišu sprovode se već uveliko pojedinačni projekti. Jedan od njih je upravo završen, a reč je o **Početku organizovanog sakupljanja i transport komunalnog otpada iz naseljenih mesta Sićevo i Prosek**. Suština projekta je sređivanje Jelašničke klisure i početak sakupljanja otpada u naseljenim mestima Jelašnica, Gornjoj i Donjoj Studeni i Bojaninim vodama. Donaciju u iznosu od 1.500.000€ obezbedio donator NVO COOPI Italija.

2.4.4 Zagađenje vazduha

Jedan od osnovnih ekoloških problema gradova je aeroxagađenje koje je u direktnoj vezi sa razvojem urbane sredine.

Specifičnost zagađenja vazduha u odnosu na zagađenje drugih supstrata sredine je u tome što se zapravo radi o procesu prenošenja štetnih prirodnih i sintetskih materija u atmosferu i njihovoj transformaciji pod uticajem fizičkih i hemijskih faktora sredine. Zbog toga se ekološki potencijal vazduha može posmatrati samo kao deo potencijala "prirodnog" ekosistema, i to pod uslovom da autoregulacioni mehanizmi uspevaju da održe stabilnost takvog sistema.

S obzirom na to da su na teritoriji Niša, kao rezultat antropogenih faktora sredine, formirani tzv. veštački (delimično ili potpuno izmenjeni "prirodni" ekosistemi), u konkretnom slučaju se može govoriti samo o opterećenosti životne sredine i mogućnosti da ista do određenog nivoa prihvati zagađujuće materije, a uz uslov da ne postoji rizik po zdravlje ljudi i životnu sredinu.

Ispitivanje kvaliteta vazduha u Nišu već više godina, sistematski i u skladu sa posebnim programom, obavlja Institut za zaštitu zdravlja. Raspored mernih mesta i izbor parametara je urađen u skladu sa identifikovanim izvorima zagađenja, zonama grada i abiotičkim faktorima sredine (mikroklimom i orografskim karakteristikama terena).

2.4.4.1 Mikroklimatske karakteristike prostora

Osnovne mikroklimatske karakteristike posmatranog prostora su određene specifičnostima meteo uslova u prizemnom sloju atmosfere. Pored osnovnih parametara koji definišu urbanu klimu Niša i Niške Banje i topoklimatske zone (padavine, temperatura, vlažnost vazduha, pravac i brzina vetra i dr.), od izuzetnog značaja za prostornu raspodelu aerozagađenja su stabilnost atmosfere i inverziona stanja.

Srednja godišnja temperatura vazduha za područje Niša iznosi 11,51°C. Srednja godišnja amplituda temperatura iznosi 22,53°C. Najhladniji mesec je januar sa srednjom temperaturom od 0,62°C, dok je jul najtopliji sa 21,65°C. Na osnovu ovih podataka zaključuje se da klima posmatranog područja ima kontinentalno obeležje.

Ciklonske aktivnosti u Nišu se manifestuju prodorima vlažnih i hladnih vazdušnih masa sa Atlantskog okeana sa zapada i severozapada, toplih sa juga i jugozapada iz oblasti Sredozemlja, kao i zimskih prodora hladnih vazdušnih masa sa severoistoka.

Srednja godišnja vrednost padavina iznosi 577,79 mm, s tim da najviše padavina ima u oktobru - prosečno 67,87 mm, a najmanje u februaru, prosečno 35,50 mm.

Na osnovu praćenja brzine i smera duvanja vetra može se zaključiti da su u Nišu značajno zastupljene tišine (337,42‰), dok se vetrovi javljaju u 662,58‰ slučajeva. Najmanje tišina ima u martu (244,58‰), dok su one u toku decembra najzastupljenije (392,58‰).

Stabilnost atmosfere utiče na intenzitet procesa turbulentnog mešanja u prizemnog sloju. U stabilnoj atmosferi ovaj proces je slab i svodi se na difuziju stranih materija, tj. aerozagađenja. Zbog sporog širenja aerozagađenja oko izvora, javljaju se visoke koncentracije. U nestabilnoj atmosferi turbulentni vrtlozi imaju dimenziju olujnih oblaka, pa je širenje aerozagađenja znatno brže, što dovodi i do brzog pada koncentracije polutanata. Prema podacima Republičkog hidrometeorološkog zavoda na području Niša je najzastupljenija klasa stabilnosti "D" (neutralna stratifikacija atmosfere) i to u 40% slučajeva. Kada je atmosfera neutralno stratifikovana, čestice polutanta imaju istu gustinu i temperaturu kao i okolni vazduh na datoj visini i nemaju tendenciju bilo kakvog vertikalnog kretanja, pa stoga ostaju na istoj visini. U ovako stratifikovanoj atmosferi zagađujuće materije emitovane blizu zemljine površine teže da ostanu tamo, uslovljavajući pojavu veoma visokih prizemnih koncentracija.

2.4.4.2 Orografske karakteristike terena

Grad Niš i Niška Banja su smešteni u Niškoj kotlini. Centralni deo grada se nalazi u najnižem delu kotline, što uslovljava posebne mikroklimatske uslove prostora i slabiju provetrenost istog.

Kotlina zauzima površinu od 591 km², s tim da sam grad obuhvata 32 km². U kotlini je izgrađeno 22 naselja, a procenat izgrađenosti je manji od 10%.

Srednja vrednost nadmorske visine u kotlini je 200 m, s tim da se po obodu teren uzdiže i do visine od 1024 mnm (Višegrad).

Nišku kotlinu i grad Niš preseca reka Nišava koja se uliva u Južnu Moravu na oko 13 km nizvodno od centra grada. Nišava na posmatranom prostoru ima nekoliko manjih pritoka.

2.4.4.3 Identifikacija izvora zagađenja

Na osnovu identifikacije izvora zagađenja u Nišu svi značajni emitri su grupisani na sledeći način:

- saobraćaj,
- industrija,
- TO/TE postrojenja i individualna ložišta,
- komunalne i
- poljoprivredne aktivnosti.

Saobraćaj predstavlja mobilni - linijski izvor zagađenja vazduha specifičnim polutantima, od kojih su najznačajniji oni koji nastaju kao produkti nepotpunog sagorevanja fosilnih goriva: HCHO, HxCy, CO i dr. kao i olova i NOx. Saobraćaj u Nišu, kako drumski tako i železnički (perspektivno i avio) je razvijen, posebno tranzitni, međugradski i javni. Najvećim delom zbog starosti vozila i nekvalitetnog goriva, ali i zbog karakteristika saobraćajnica i postojeće organizacije, saobraćaj u letnjim mesecima predstavlja dominantan izvor zagađenja vazduha.

Industrija, zajedno sa **TO/TE postrojenjima** i individualnim ložistima predstavlja stacionarni izvor zagađenja sredine.

Industrijske/proizvodne aktivnosti u Nišu su raznorodne. Dominira elektro i metalna industrija, prehrambena i duvanska, a zastupljene su i druge grane kao što je: tekstilna, hemijska, građevinska, industrija kože i gume i dr. Industrijske zone se nalaze na četiri lokaliteta: zapadni, severozapadni, istočni i južni. Ovako nepovoljna lokacija industrije u odnosu na vulnerabilne objekte (stanovanje, rekreaciju, školstvo/predškoolstvo i dr.) dodatno uslošnjava ekološke probleme u gradu. Činjenica je da veći industrijski kompleksi ne rade, ili rade sa značajno smanjenim obimom, pa industrija u ovom trenutku nije najznačajniji izvor zagađenja vazduha. Međutim, problem i dalje postoji s obzirom na to da zastarela, neadekvatno održavana industrijska postrojenja imaju uticaja na stanje zagađenosti vazduha, posebno u akcidentalnim situacijama. U okolini većih izvora zagađenja Institut za zaštitu zdravlja iz Niša ispituje koncentracije specifičnih polutanata: NH₃, H₂S, Pb i Cd i posebno taložne materije i teške metale u taložnim materijama.

Manji pogoni raznovrsnih privrednih delatnosti se često uvlače u zone stanovanja (obrada i zaštita metala i plastike, obrada drveta, formulacija kućne i druge hemije i sl.) i pod firmom zanatskih radnji ili zanatske proizvodnje, koje uslovno ne zagađuju sredinu, dobijaju lokacije izvan industrijske zone. Ovakve male pogone je teško kontrolisati, često menjaju proizvodni program a u najvećem broju slučajeva rade sa izrabovanim uvezenim mašinama. Zbog toga oni ne retko predstavljaju izvore zagađenja na mikrolokalitetu.

TE/TO postrojenja i individualna ložišta u Nišu koriste najmanje "ekološka" goriva: ugalj, lož ulje, mazut i drvo.

Iz ovakvih izvora se primarno emituju nespecifični polutanti kao što su SO₂, čađ i sedimentne čestice. Iz analize osnovnih karakteristika kotlovskih postrojenja u industriji Niša, vidi se da ista ne poseduju uređaje za prečišćavanje emitovanih gasova.

Rezultati proračuna merenja emisije polutanata iz ovakvih izvora ne ukazuju na značajne razlike u poslednjih desetak godina, kako kad je ugalj, tako i kad je ulje korišćeno kao energent.

U zimskim mesecima TO/TE postrojenja i individualna ložišta predstavljaju dominantan izvor aerozagađenja na teritoriji Niša.

Komunalne aktivnosti su primarno izvor povećanih koncentracija taložnih čestica i suspendovanih materija. Činjenica da Niš nije potpuno ekipiran osnovnim infrastrukturnim instalacijama i objektima, kao i to da ima propusta u održavanju javne higijene (održavanje javnih površina, sakupljanje i deponovanje smeća i dr.), ukazuje na to da se najveći deo indentifikovanih polutanata generiše na teritoriji grada.

Analizom izgrađenosti i uvidom u namenu prostora može se zaključiti da se na posmatranom prostoru deo teritorije koristi za poljoprivrednu proizvodnju. Površine namenjene poljoprivrednim kulturama predstavljaju izvor čestičnog zagađenja, posebno u suvo vreme, zbog nekontrolisanog korišćenja sredstava za zaštitu bilja i fertilizata.

2.4.4.4 Merna mesta i parametri ispitivanja

Koncentracije zagađujućih materija se u Nišu prate na 24-26 mernih mesta. Merna mesta su izabrana tako da se na njima može oceniti uticaj dominantnih izvora zagađenja, stacionarnih ili mobilnih, a prema vrsti su podeljena na:

- prometne raskrsnice 13x
- stambene zone sa izvorom zagađenja 4x
- stambene zone 4x
- industriju 3x
- urbani centar 1x
- zonu odmora i rekreacije (Niška Banja)..... 1x

Vreme ispitivanja je dnevno, nedeljno i mesečno.

Parametri koji se ispituju su:

- SO₂,
- čađ,
- teški metali u čađi (Pb, Cu, Mn),
- NO₂,
- suspendovane čestice,
- teški metali u suspendovanim česticama (Cd, Mn, Ni),
- taložne materije,
- teški metali u taložnim materijama (Cd, Pb, Ni, Zn, Cr) i
- izduvni gasovi motornih vozila (CO, NO_x, HCHO).

2.4.4.5. Kvalitet vazduha

Na osnovu analize rezultata ispitivanja koncentracije pojedinačnih polutanata u dužem periodu može se konstatovati da prosečne godišnje koncentracije sumpordioksida pokazuju silazni trend.

Ovaj pad se može tumačiti u jednom delu gašenjem individualnih ložišta i manjih kotlarnica i prelaskom na daljinsko grejanje, ali i većim udelom električne energije u grejanju.

Koncentracije SO₂ van sezone loženja su promenljive, tj. beleži se naizmenički pad i porast istih.

Epidemiološka ispitivanja rađena u Institutu za zaštitu zdravlja Niš (1998-1999) su pokazala da i ovako značajno smanjenje koncentracije SO₂ i čađi nije dovoljno jer i registrovane vrednosti nepovoljno deluju na zdravlje, posebno na osetljive delove populacije. Učestalost

respiratornih simptoma kod dece je vrlo visoka, posebno ako se uporedi sa rezultatima sličnih studija u svetu.

Posebnim istraživanjem (Đorđević, A.: Funkcionalna analiza uticaja sumpor-(IV)oksida i čađi na kvalitet vazduha grada Niša (2003), Magistarski rad, Fakultet zaštite na radu, Niš; izvršena je kvalitativna i kvantitativna ocena kvaliteta vazduha korišćenjem indeksa kvaliteta na osnovu C98 svih srednjednevnih izmerenih vrednosti SO₂ i čađi za period 1980-2001. Izračunavanje indeksa kvaliteta vazduha za duži vremenski period dovodi do zaključka da grad Niš karakteriše uglavnom "umereno dobar" kvalitet vazduha, s tim da centralni deo grada Niša, zbog slabe provetrenosti ima najduže vreme zadržavanja zagađujućih supstanci.

Prosečne godišnje koncentracije izduvnih gasova motornih vozila: azotnih oksida i formaldehida ne prelaze dozvoljene vrednosti prema važećem Pravilniku, dok su prosečne godišnje koncentracije ugljenmonoksida na većini mernih mesta u 2003. godini bile iznad GVI.

Koncentracije teških metala su i dalje relativno visoke, dok su koncentracije specifičnih polutanata (amonijaka, olova i kadmijuma) prema podacima iz prošle godine u granicama dozvoljenih vrednosti.

Pored monitoringa koncentracija zagađujućih materija poreklom motornih vozila u toku 2002. godine je obavljeno pilot istraživanje sa ciljem utvrđivanja da li je značajna pojava respiratornih simptoma i oboljenja kod onih koji stanuju uz prometne raskrsnice u odnosu na stanovnike Niške Banje. Ispitivanje je pokazalo da je za većinu simptoma i oboljenja dokazana statistička značajnost veće učestalosti kod eksponiranih.

Radi smanjenja aerozagađenja potrebno je:

- Kompletno priključivanje gradskog jezgra na daljinski sistem grejanja,
- Izvršiti gasifikaciju svih jedinica za sagorevanje u toplanama i kotlarnicama,
- Regulisati saobraćaj izgradnjom više paralelnih saobraćajnica na najfrekventnijim pravcima čime bi se sprečilo stvaranje crvenih tačaka zagađenja,
- Formiranje pravnog monitoringa za kontrolu zagađenosti vazduha senzorskog tipa, sa centralnom jedinicom i neprekidnim dežurstvom što bi omogućilo da se upravlja kvalitetom vazduha i pravovremeno i adekvatno reaguje u slučaju akcidentnih zagađenja.

2.4.5 Odabir lokacija za deponije

U Generalnom urbanističkom planu Niša i Niške Banje do 2010. godine navedeno je 1991. godine da postojanje deponije smeća na Bubnju površine 12 ha, od čega je 6 ha na području GUPa nema odgovarajuću infrastrukturu, drenažu i zaštitu. Već u LEAP dokumentu iz 2001. godine navodi se da je površina preko 30 ha, od čega je veći deo u opštini Niš a deo u opštini Doljevac (dakle rast deponije nije bio dobro projektovan i predskazan). Postojeća deponija-smetlišta komunalnog otpada locirana je u jugozapadnom delu Niša. Od centra grada deponija je putem Niš-Malošišta udaljena oko 5200 metara od centra grada (oko 100 m od puta), a pravom linijom oko 4000 metara. Početak odlaganja otpada bio je 1965. godine i već 1998. godine zbog popunjenosti počinje odlaganje mimo površine deponije. S obzirom na sastav tla i pojavu peskovito šljunkovitih sedimenata za očekivati je postojanje procednih gravitacionih voda po celom terenu, pri čemu po raspoloživim navodima na direktnom pravcu procednih voda nema naselja. Navedeno je u GUPu da će se uz striktno poštovanje planirane tehnologije, separaciju i opremanje moći uspešno koristiti u narednih 10 godina, od vremena usvajanja GUPa početkom devedesetih godina. Navodi se da za hemijski otpad nema rešenja, što predstavlja i današnji status situacije. Ne postoji ništa od uslova za upravljanje različitim kategorijama opasnog otpada. U istom dokumentu u okviru prostorno-ekoloških uslova opredeljen je regionalan pristup rešavanja problema.

Trenutna praksa postupanja otpadom predstavlja ozbiljan rizik po javno zdravlje (izveštaj Svetske banke i Ekonomske komisije za Evropu UN za Srbiju za 2002. godinu).

Regionalni koncept postupanja komunalnim otpadom je uslov za stvaranje finansijskih aranžmana koji bi Niš (i Srbiju) doveli u poziciju da na optimalan način iskoristi instrumente finansiranja koje potencijalno odobrava EU u procesu primanja u članstvo (ukoliko je politička odredjenost i aktivnosti u tom smeru), kao i da se iskoristi mogućnost povoljnih kredita kao na primer IBRD.

Prema raspoloživoj dokumentaciji projekat deponije (pretežno sanacija postojeće sa mogućnošću korišćenja deponijskog gasa) uradjen je još 1993. godine, sa doradom 1998. godine i nalazi se kod investitora – Direkcije za izgradnju grada Niša. U okviru projekta monitoringa podzemnih voda i preventive zagadjivanja, koji je uradjen od 2000. do 2002. godine u Nišu (Švajcarska direkcija za razvoj i izgradnju SDC u saradnji sa NAISSUS Niš, 2002), ukazano je da je limitirana zaštićenost podzemnih voda od zagadjenja.

Od strane GTZ, sa Fidecom kao lokalnim partnerom, 2003. godine je uradjen Plan regionalne deponije u skladu sa Nacionalnom strategijom upravljanja otpadom iz koga proističu dve predložene alternative.

Posebno je iskazan problem najsiromašnijeg sloja stanovništva (Romi i drugi), koji žive od skupljanja otpada po smetlištima i kojima kroz projekte upravljanja otpadom treba omogućiti alternativne izvore egzistencije.

U ovoj oblasti trenutno je projekat u toku **Izrada projektne dokumentacije za sanaciju, zatvaranje i rekultivaciju deponije čvrstog komunalnog otpada »Bubanj«**. Reč je o izradi glavnog projekta za prihvatanje i odvođenje atmosferskih voda van tela deponije, glavnog projekta za prikupljanje i evakuaciju filtrata iz tela deponije, glavnog projekta za prihvatanje i odvođenje deponijskog gasa, projekta komunalne infrastrukture (hidrantska mreža, vodovodna i kanalizaciona mreža za sanitarne mreže, PTT mreža, električna instalacija, ograda deponije), glavnog projekta rekultivacije i zatvaranja deponije. Izvršeni su geodetski radovi i potpisani ugovori sa Institutom "Kirilo Savić" za izradu projektne dokumentacije, glavni tehnološki projekat, glavni projekat komunalne infrastrukture i projekat zatvaranja i rekultivacije.

2.4.6 Mogućnosti reciklaže

Dugoročni integralni plan upravljanja otpadom jedne lokalne zajednice treba da predvidi poboljšanje u odnosu na potencijalni porast količine otpada i značajno povećanje nivoa ponovnog korišćenja i reciklaže otpada. Reciklaža predstavlja uklanjanje korisnih materija iz otpada, kako bi se one mogle ponovo upotrebiti. Rezultat je ušteda dragocenog prostora na deponiji i ekonomska dobit od prodaje recikliranog materijala.

Razvojna uloga reciklaže otpadnih i sekundarnih sirovina, kao posebne visokoprofitabilne privredne grane, je u njenom doprinosu zaštiti životne sredine, očuvanju prirodnog mineralnog resursa, smanjenju uvoza deficitarnih materija i ušteda energije.

Osnove razvoja kada je reč o gradu Nišu su u obavezi da se standardi u zaštiti životne sredine do 2010. godine upotpunosti usaglase sa evropskim-reciklaža otpadnih i sekundarnih sirovina najefikasniji je sektor optimalne zaštite životne sredine pri čemu se tu podrazumeva i uskladištenje definitivnog otpada.

Naime, gradska deponija je puna, postoji problem u njenom širenju sa porastom broja stanovnika. Zbog toga ključne strateške akcije i promene su u organizovanoj reciklaži koja je

pod apsolutnom kontrolom nadležnih opštinskih organa vlasti i katastra, preko jedinstvenog centra upravljanja otpadom. Posebna kontrola mora postojati kod reciklaže hazardnog otpada. Komunalna preduzeća imaju ulogu u operativnom izvršenju reciklaže. U operativnom izvršenju recikalže poseban značaj treba dati manjim preduzećima u privatnom vlasništvu. Vrednost potrebnih investicija za izgradnju industrijskih kapaciteta za reciklažu različitih tehnogenih sirovina je velika. S toga, grad treba da se angažuje u pronalaženju povoljnih investicionih sredstava za ovu namenu.

Veliki deo ovih evidentiranih i uočenih problema može se prevazići, ili bar ublažiti preduzimanjem određenih aktivnosti, koje nisu povezane sa značajnim finansijskim ulaganjem. To podrazumeva podizanje javne svesti o značaju reciklaže, uspostavljanje mreže-sistema za sakupljanje, kao i uspostavljanje sistema za reciklažu otpada. Neophodno je uspostaviti paralelan sistem sakupljanja i sistema za reciklažu jer ni jedan ne može raditi bez ovog drugog.

2.4.7 Ulaganje u očuvanje eko sistema

Jedan od mnogobrojnih i danas popularnijih pristupa problematici životne sredine usvojen od značajnog kruga naučne i političke javnosti je integralni ili konceptualni pristup, a može se sažeti u dve kategorije: razvoj i okolina.

Razvoj kao proces ekonomskih, društvenih i kulturnih strukturnih promena sa direktnim delovanjem na odnose među ljudima, a u kome učestvuje ukupno stanovništvo neke zemlje. Okolina, tj. životna sredina kao ukupan skup prirodnih i stvorenih vrednosti čiji kompleksni međusobni odnosi čine okruženje, odnosno prostor i uslove za život. S obzirom da je društveno ekonomski razvoj proces kroz koji ljudi nastaje da stvore i uvećaju bogatstvo iz prirodnih i ljudskih resursa, sledi da upravo okolina određuje granice u kojima je razvojni proces uopšte moguć.

Narušavanje ne samo fizički, već i društveno-ekonomske dimenzije okoline, nije svojstveno samo u uslovima razvijenosti. Poznato je da i nerazvijenost predstavlja ozbiljnu pretnju eko sistema.

Društveno-ekonomski razvoj dalekosežno utiče na kvalitet životne sredine i jedno od prioritarnih pitanja tog razvoja je zaštita i unapređenje životne sredine, kao uslova ukupnog razvoja i opstanka. Ekološka ravnoteža i unapređivanje nivoa življenja predstavljaju polaznu osnovu svih planskih dokumenata. Zaustavljanje dalje degradacije i ublažavanje negativnih uticaja dosadašnjg razvoja na životnu sredinu i sanacija postojećih izvora zagađenja vode, vazduha i zemljišta, jedan su od ciljeva privrednog i društvenog razvoja. Zaštita životne sredine koja osigurava nesmetani razvitak uz istovremeno čuvanje prirodnih i ljudskih razvojnih potencijala, predstavlja jedan od najznačajnijih i najsloženijih zadataka današnjice.

Jedan od osnovnih ekoloških problema gradova je aerozagađenje koje je u direktnoj vezi sa razvojem urbane sredine. Radi smanjenja aerozagađenja potrebno je preduzeti mere koje su detaljno objašnjene na prethodnim stranama ovog dokumenta.

Drugi ekološki problem gradova je svakako buka. Grad Niš je prostor sa značajnim akustičkim opterećenjem s obzirom da kao privredni, ekonomski i kulturni univerzitetski i istorijski centar juga Srbije predstavlja raskrnicu sa značajnim intenzitetom drumskog, železničkog i avionskog saobraćaja.

Trenutni saobraćajni problemi koji su značajni faktor buke u gradu Nišu su stara vozila, loš kvalitet pokrova na saobraćajnicama, malo zelenila oko saobraćajnica, nedovoljan broj linija

javnog prevoza za sve delove grada, problemi raskrsnica, nedovoljno parking mesta, prolaz železničkog saobraćaja kroz stambeni deo grada, loš kvalitet prigradskih puteva, zagušenje saobraćaja u špicevima, nepostojanje biciklističkih staza, izgradnja benzinskih pumpi u stambenim zonama, loša obeležnost pešačkih prelaza.

Za potrebe akustičkog mapiranja i zoniranja teritorije grada Niša, planiranje zvučne zaštite i ocenu smetnji od komunalne buke potrebno je u narednom periodu pristupiti sistematskom praćenju nivoa buke i definisanju njegove vremenske zavisnosti na mernim mestima koji predstavljaju reprezentativne lokalitete specifične namene, u cilju dobijanja što više podataka o nivou buke na prostoru teritorije grada, radi efikasnijeg planiranja zvučne zaštite.

U proceduri sistematskog nivoa buke na teritoriji grada Niša kao glavni izvor buke evidentiran je saobraćajni tok. Nivoi buke saobraćajnog toka u određenoj tački u neposrednoj okolini puta zavise od karakteristika saobraćajnica i motornih vozila koja učestvuju u saobraćaju.

Mere za zaštitu od saobraćajne buke kojima se ona može svesti na nivo koji isključuje negativne efekte na čoveka mogu biti različite i to: pravilno planiranje namene površina, uključivanje mera zaštite od buke u fazi projektovanja građevinskih objekata, izgradnja vertikalnih zaštitnih zidova, hortikulturno uređenje pojasa duž putne saobraćajnice, ograničenje brzine kretanja vozila, zabrana saobraćaja za pojedine kategorije vozila i njihovo usmeravanje na pravce manje osetljive na buku, bolja regulacija saobraćaja, poboljšanje površine kolovoznog zastora, kontrola nivoa buke vozila, sankcionisanje ponašanja učesnika u saobraćaju, su načini kojima se planira smanjenje buke u Gradu Nišu.

Grad Niš ima složen, razuđen i fleksibilan sistem za vodosnabdevanje. Sastoji se od tri pojedinačna vodovodna sistema. Regionalni sistem Ljuberađa – Niš, sistem Studena – Niš i izvorište podzemne vode sa veštačkim prehranjivanjem "Mediana I". U cilju očuvanja kvaliteta vode sistema Studena – Niš i Ljuberađa – Niš potrebno je uspostaviti režim sanitarne zaštite u sabirnoj oblasti, i uneti u katastarske, prostorne i urbanističke planove.

Sliv reke Nišave je šira zona sanitarne zaštite izvorišta Mediana i potrebno je preduzeti mere za unapređenje kvaliteta reke Nišave. Za te potrebe neophodno je kontinualno praćenje kvaliteta vode monitoring sistemom duž celog toka reke Nišave. Da bi se održao kvalitet reke Nišave mora se strogo voditi računa o novim tehnologijama koje mogu da zažice uzvodno od Niša i da svaka takva tehnologija mora biti pod kontrolom, tj. da se otpadne vode prečešćene ispuštaju u recipijent.

Otpadne vode grada Niša odводе se preko dva gradska kolektora u reku Nišavu. Industrijske otpadne vode predstavljaju veliki problem za gradski kanalizacioni sistem. Industrijske i sanitarne otpadne vode treba rešavati izborom optimalnog predtretmana za prečišćavanje industrijskih otpadnih voda i njihovo svođenje na nivo sanitarnih, koje mogu da se tretiraju na centralnom postrojenju.

Inače, u gradu Nišu počev od 2003. godine sprovodi se projekat Rekonstrukcija vodovodnog i sanitarnog sistema uz značajno učešće donacije Vlade Nemačke u izvorima finansiranja. Prva faza projekta je završena uspešno. Ova faza opisuje se sledećim aktivnostima: rekonstrukcija vodovodnog i sanitarnog sistema, ugradnja 40 merača, kućnih (5000) i industrijskih (127) vodomera, postavljanje razvodnih i potisnih cevovoda na II visinskoj zoni-Vinik, rekonstrukcija vodovodne mreže 12,89 Km., 1000 priključaka, 17 šahti, nabavke vozila, računara, konsultantske usluge. Druga faza projekta odnosi se na nabavku opreme za detekciju kvarova, rovokopača, rakete, valjka, konsultantske usluge, rekonstrukciju vodovodne mreže, unapređenje sistema naplate, iz I faze preneto završetak II visinske zone Vinik. Treća faza podrazumeva rekonstrukciju vodovodnog i sanitarnog sistema koja treba da dovede do boljeg snabdevanja vodom građana Niša.

Komunalna higijena podrazumeva sve elemente čistoće gradskih prostora i prostora značajnih za ljudsko zdravlje i jedan je od bitnih faktora zdrave životne sredine. Odlaganje otpada vrši se na gradsku deponiju koja je u fazi sanitarno-tehničkog uređenja, zatvaranja i rekultivacije radi smanjenja negativnih uticaja na životnu sredinu. I pored svih napora JKP "Mediana" u gradu ima veliki broj divljih deponija.

Za bolju komunalnu higijenu u gradu Nišu potrebno je stalno edukovanje građana o razvrstavanju otpada na sekundarne sirovine i komunalni otpad, povećanje broja kontejnera i učestalost njihovog pražnjenja i održavanja, bolje čišćenje i pranje ulica, bolje održavanje zelenih površina i češće akcije odnošenja kabastog otpada iz domaćinstva, potpuno saniranje divljih deponija i čišćenje rečnih tokova.

2.5 Poljoprivreda

2.5.1 Vodeći trendovi u poljoprivredi

Poljoprivreda grada Niša, po zvaničnim podacima doprinosi sa 8 % nacionalnom dohotku odnosno sa 1 % ukupnoj zaposlenosti u Republici Srbiji. Osim toga, poljoprivreda obezbeđuje dovoljno hrane za lokalno stanovništvo kao i sirovine za lokalnu prehrambenu industriju. Poljoprivreda je takođe osnov ruralnog razvoja u regionu.

Poljoprivredno zemljište čini 62% ukupne površine Niša, odnosno 0,15 ha po stanovniku. U Republici Srbiji udeo poljoprivrednog zemljišta iznosi 66 %, odnosno 0,65 ha po stanovniku. Od ukupne obradive površine 98% je privatno vlasništvo. Farmeri poseduju specifična znanja neophodna za proizvodnju i to naročito povrća, po čemu je region poznat u Srbiji.

Ipak, poljoprivredu karakterišu usitnjeni privatni posedi, prosečne veličine manje od 5 ha, koji se najčešće sastoje od nekoliko parcela, nepravilno razbacanih u prostoru. Prosečan farmer je stariji od četrdeset godina i poseduje mehanizaciju staru 20 godina. Lokalno i regionalno tržište su malog kapaciteta, a razvijena tržišta sa većom kupovnom moći su udaljena.

Poljoprivreda Grada Niša sa svojim prirodnim resursima, ljudskim i tehničkim potencijalima, koji nisu u potpunosti iskorišćeni, može, i u trenutnim proizvodnim uslovima, ostvarivati značajno više prihode i doprineti ekonomskom razvoju grada.

Zemljišni fond Grada Niša obuhvata 36 996 ha. poljoprivrednog zemljišta. U poljoprivredno zemljište ulazi obradivo poljoprivredno zemljište sa 33 537ha i pašnjaci sa 7 503 ha. Obradivo poljoprivredno zemljište obuhvata :

- 21 729 ha oranica i bašti,
- 1 949 ha voćnjaka,
- 3 961 ha vinograda i
- 1847 ha livada.

U strukturi poljoprivrednog zemljišnog fonda sa aspekta vlasništva dominira privatno vlasništvo sa preko 86%, tj 31 921 ha je u privatnom vlasništvu . Prosečni zemljišni posed je oko 3 ha. a učešće oraničnog u prosečnom posedu je oko 2 ha po domaćinstvu . U pogledu kvaliteta poljoprivrednog zemljišta dominiraju druga, treća, četvrta i peta bonitetna klasa zemljišta .

U prigradskoj i seoskoj sredini živi oko 72 357 stanovnika , čija prosečna starost iznosi oko 40 godina, a oko 23 310 stanovnika je u dobu od 15 – 40 godina starosti. Karakteristično je

da u seoskoj populaciji preovlađuju staračka domaćinstava, a veoma je mali broj domaćinstava koji se bavi isključivo poljoprivredom.

Strukturu proizvodnje karakteriše izuzetna heterogenost, prisustvo svih vidova proizvodnje (tzv "svaštarenje") i to najvećim delom za potrebe samog domaćinstva. Dominiraju sitni, nespecijalizovani poljoprivredni proizvođači, bez jasne poslovne i tržišne orijentacije. Rezultat ovakve proizvodne strukture su niski i neredovni prihodi uz odsustvo ozbiljnog planiranja razvoja i većih investicija.

Stočni fond Grada Niša trenutno čini 7.156 goveda (5.470 ženska priplodna grla), 12.874 ovaca, 19.768 svinja i oko 163.393 komada živine. Primarnu stočarsku proizvodnju pretežno obavljaju individualna poljoprivredna gazdinstva. U poslednjih prtaestak godina stočni fond na teritoriji grada, u pogledu osnovnog stada i u pogledu ostvarenog inteziteta proizvodnje, ima stalnu tendenciju pada.

Mehanizacija - na području grada nalazi se oko 7.000 traktora, 14.000 jednoosovinskih samohodnih mašina, 800 kosačica, 130 žitnih kombajna, 25 vršalica, oko 1.000 pumpi za navodnjavanje, oko 2.000 motornih prskalica, oko 1.000 tanjirača, oko 5.000 drljača, oko 1.100 sejalice, oko 500 rasturača veštačkih đubriva, oko 10 berača kukuruza (podaci iz 2001.). U privatnom vlasništvu je 99,5% mehanizacije. Osnovna karakteristika je izrazita starost (20 godina u proseku) i amortizovanost mašina. Broj mašina za osnovnu obradu odgovara obradivim površinama, a nedostaju mašine za setvene radove i predsetvenu pripremu, negu, zaštitu i ubiranje useva.

Navodnjavanje - Obzirom na umereno kontinentalne prilike, koje u zadnjih desetak godina karakterišu duži sušni periodi, naročito u letnjim mesecima potrebe za navodnjavanjem sve više dolaze do izražaja. Trenutno, navodnjavanje se vrši sporadično, malim motornim pumpama, bez rasprskavanja a oko 15.000 ha oranica prve, druge i treće bonitetene klase nalazi se na mestima pogodnim za navodnjavanje.

Postojeći vid organizovanja su 11 Zemljoradničkih Zadruga ("starijih"), 2 novoformirane i 2 u postupku osnivanja i 3 udruženja poljoprivrednika. Zadruga ("starije") su sa par izuzetaka u izuzetno teškoj ekonomskoj situaciji što je rezultat kako njihove loše poslovne politike i otuđenja od osnovnih principa zadrugarstva (da služe interesu poljoprivrednika a ne zaposlenih), tako i zbog loših makroekonomskih kretanja u zemlji tokom poslednjih 10 godina prošlog veka. Postoje i pozitivni primeri novog organizovanja na izvornim principima zadrugarstva koji dokazuju da se može poslovati uspešno.

Instituti, organizacije i službe, koje istovremeno predstavljaju i vid postojećeg i vid savetodavnog sektora, na teritoriji grada su:

- DP "Agrorazvoj" Niš, područna služba za poljoprivredu za teritoriju 7 opština
- Centar za reprodukciju i VO "Niš", centar za veštačko osemenjavanje i unapređenje stočarstva za teritoriju jugoistoka Srbije
- Centar za vinogradarstvo vinarstvo "Niš", deo Instituta za istraživanje u poljoprivredi Beograd, pokriva jugoistok Srbije
- Projekat integralnog razvoja mlekarstva "Reka Mleka", donacija 2.000.000\$, realizacija 2003-2006 DP "Agrorazvoj
- Odsek za poljoprivredu grada Niša / fond za razvoj poljoprivrede grada niša (budžet fonda 2005 – 10.450.000, 00 din.)
- Službe za poljoprivredu Gradskih Opština/ fondovi za razvoj poljoprivrede GO-a (budžeti fondova 2005 – 4.500.000,00 din.)

Trenutno stanje trgovine poljoprivrednim proizvodima na području grada Niša (i šire) karakteriše najniži oblik organizovanosti što uzrokuje hroničnu nestabilnost lokalnog i

regionalnog tržišta. Trgovina na malo se odvija preko gradskih zelenih pijaca na kojima se nalazi veliki broj prekupaca (nakupaca) - posrednika u lancu prodaje između poljoprivrednika i potrošača što uzrokuje nerealno visoke cene i odsustvo akumulacije – investicije u primarnu proizvodnju poljoprivrednika . Trgovina na veliko se obavlja na kvantaškoj pijaci i direktno otkupom od poljoprivrednih proizvođača na mestima proizvodnje što uzrokuje mali protok robe i kapitala. Jedini vid realizacije robe van regiona je individualni odvoz robe na beogradsko tržište i sporadičan "izvoz" po narudžbini od strane špeditera na tržišta Bugarske, Makedonije, Crne Gore i Republike Srpske. Nedostatak organizovanog sistema kontrole kvaliteta onemogućuje u potpunosti izvoz na razvijenija tržišta .

Stanje u sektoru trgovine repromaterijalom i opremom za poljoprivrednu proizvodnju se ne razlikuje u mnogome, karakteriše ga prisustvo nekoliko veletrgovina i veliki broj maloprodaja. Ne retka je i pojava trgovine repromaterijala neodgovarajućeg kvaliteta što uzrokuje i česte i velike štete u proizvodnji.

Bankarski sistem za sada nema značajniji plasman u poljoprivredu , kako zbog kamata tako koje se kreću od 1,5 do 1,9 na mesečnom nivou, tako i zbog nezainteresovanosti poljoprivrednika za investiranje uzrokovane nesigurnim plasmanom i slabim kreditnim bonitetom pre svega u smislu obezbeđenja kredita (nerešeni pravno imovinski odnosi). Trenutno se, kao deo podsticajnih mera za razvoj poljoprivrede, od strane Ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva odobravaju kratkoročni i dugoročni krediti. Dugoročni krediti odobravaju se registrovanim poljoprivrednim gazdinstvima preko poslovnih banaka za izgradnju i kupovinu sistema za navodnjavanje, kupovinu mehanizacije, podizanje višegodišnjih zasada, podizanje plastenika i staklenika i vrši se kreditiranje stočarske proizvodnje. Rok otplate kredita je do 5 godina sa kamatnom stopom od 3% na godišnjem nivou. Na teritoriji grada do sada odobreno je oko petnaest dugoročnih kredita.

Shodno niskom nivou specijalizacije proizvodnje, tržišnoj orijentaciji, kvalitetu, konkurentnosti i sopstvene organizovanosti poljoprivrednika, realizacija proizvodnje je izuzetno teška i nesigurna.

Ilustracija 50: Doprinos poljoprivrede ND i zaposlenosti

1990.		
Područja	ND	Zaposlenost
	%	%
Niš	4,6	0,9
Nišavski okrug	18,0	0,7
Republika Srbija	16,4	5,3
2003.		
Niš	6,1	1,0
Nišavski okrug	16,0	1,6
Republika Srbija	18,2	3,6

Generalno, poljoprivreda je jedan od pratećih sektora u opštini Niš. Naime, između dva popisna perioda, učešće poljoprivredne u ukupnoj populaciji se smanjilo (sa 4,4% na 2%), kao i udeo aktivnog poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu (sa 3,6% na 1,5%). Ekonomski posmatrano, poljoprivreda je u 2003. u odnosu na 1990. godinu povećala učešće u stvaranju dohotka a smanjila broj zaposlenih u ovom sektoru u odnosu na ukupnu zaposlenost u privredi opštine.

Komparacija opštine Niš po svim navedenim indikatorima sa Srbijom, ukazuje da su vrednosti znatno ispod republičkog proseka, osim kada je u pitanju učešće aktivno poljoprivrednog stanovništvo u ukupnom poljoprivrednom stanovništvu (71,6, RS 64,8%).

Ilustracija 51: Područja prema granama poljoprivredne proizvodnje, u %

1991.						
Područje	Obradivo zemljište	Voćnjaci	Vinogradi	Livade	Pašnjaci	Ribnjaci, trstici, bare
R. Srbija	64,1	4,5	1,7	11,7	17,6	0,7
Niš	59,9	5,3	11,7	5,3	17,8	0,003
2003.						
R. Srbija	65,4	4,8	1,3	11,6	16,1	0,7
Niš	58,6	5,2	10,6	5,4	20,2	0,01

2.5.2 Kritični faktori uspeha

Iako su prisutne tendencije na nivou Republike ka unapređenju sektora situaciju karakteriše sledeće :

- nedefinisana državna politika o obliku privatizacije, dokapitalizacije i revitalizacije poljoprivrednih kombinata i zemljoradničkih zadruga;
- nepostojanje politike zaustavljanja nepovoljnih demografskih kretanja i smanjenja razlika kvaliteta življenja u seoskoj u odnosu na gradsku sredinu;
- nepostojanje razvijenog tržišta poljoprivrednih proizvoda;
- nedostatak tržišne orjentisanosti poljoprivrednika;
- nedostatak resursa kod poljoprivrednika koji bi privukli investicije (kvalitetni projekti) i shodno tome nezainteresovanost banaka za plasman kvalitetnih kreditnih linija ;
- nedostatak sposobnosti poljoprivrednika da shvate potencijal tržišta i usmere u tom pravcu svoj razvoj;
- nedostatak savremene opreme prilagođene potrebama "srednjih" gazdinstava na tržištu;
- nedostatak definisanog, razumljivog sistema kvaliteta poljoprivrednih proizvoda.

Kao rezultat navedenog, prosečnog poljoprivrednog proizvođača karakteriše nedovoljna stručnost kao rezultat nedostatka kvalitetnog stručnog servisa , gotovo apsolutno neiskustvo u metodima optimalnog upravljanja i planiranja u poljoprivrednoj proizvodnji, pristupu tržištu repromaterijala i poljoprivrednih proizvoda te je zbog toga nesposoban da organizuje savremenu tržišno orjentisanu, konkurentnu i profitabilnu proizvodnju .

U skladu sa strategijom decentralizacije i regionalizacije ruralnog razvoja, lokalna samouprava prepoznaje interes za sopstveni razvoj lokalnog agrosektora u čijem sklopu je osnovni činioc organizovano tržište i savetodavni sektor . Da bi se pokrenulo tržište i savetodavni sektor koji će odgovoriti potrebama lokalnih poljoprivrednika mora se primeniti princip *aktivnog učešća* poljoprivrednih proizvođača kroz radionice, korisničke odbore i slično.

Lokalni razvoj može biti znatno otežan bez stvaranja adekvatnog okruženja na republičkom nivou, a to bi podrazumevalo:

- završetak procesa privatizacije;
- formiranje efikasnog tržišta poljoprivrednih inputa i outputa;
- stvaranje efikasnih institucija za transfer znanja (poljoprivrede, ekonomija);
- razvitak svih oblika udruživanja poljoprivrednika;
- izgradnja bankarskog sektora koji će odgovarati potrebama poljoprivrede;

- izgradnja modela poljoprivrednog gazdinstva koje će odgovoriti tržišnim zahtevima.

Zvanično proklamovani ciljevi Vlade RS-a u agrosektoru su :

- obezbeđenje sigurnosti ishrane stanovništva
- unapređenje kvaliteta i bezbednosti hrane
- ohrabrivanje izvoza hrane
- unapređivanje tehnološke efikasnosti, ekonomičnosti poljoprivredne proizvodnje i prerade
- rast standarda života u ruralnoj sredini

U skladu sa analizom Svetske Banke "Breaking with the past. The path to stability and growth: Assistance Priorities and Sectorial Analyses, 2003.", pomoć od strane međunarodnih donatora može se očekivati za sledeće aktivnosti :

- mere za unapređivanje strukture poljoprivredne proizvodnje , marketinga i trgovine
- mere uvođenja privatnog sektora i njegovih investicija u poljoprivrednu proizvodnju
- mere jačanja javnih institucija vezanih za razvoj poljoprivrede

Svetska Banka savetuje da se u budućnosti donatorska sredstva usmeravaju ka prihvatanju novih tehnologija i preuređenju savetodavno-razvojnog servisa u cilju omogućavanja boljeg iskorišćivanja poljoprivrednika mogućnosti tržišta poljoprivrednih proizvoda.

2.5.3 Komparativne prednosti poljoprivrede

Na području grada deluju brojne naučne institucije i poljoprivredne službe. Skupština grada je 1996. godine osnovala Fond za razvoj poljoprivrede čiji je osnovni zadatak podsticanje aktivnosti radi postizanja optimalnog proizvodnog okruženja na lokalnom nivou. Sredstvima Fonda na području grada omogućeno je:

- Uspostavljanje i rad savremene Prognoznog izveštajne službe PISu zaštiti bilja na svojoj teritoriji. Sistem PIS-a čine 2 centralna punkta i 15 automatskih agrometeoroloških stanica koje su postavljene u voćnjacima, vinogradima i baštama niških poljoprivrednika. Automatske agrometeorološke stanice povezane su modemsom (telefonskom) vezom sa računarima u centralnim punktovima u DP "Agorarazvoj" Niš i Centru za vinogradarstvo i vinarstvo Niš. Na ovaj način stručnjaci za zaštitu bilja mogu da prate agrometeorološke parametre (temperaturu vazduha na 5 cm i na 150 cm, temperaturu zemljišta, relativnu vlažnost vazduha, dužinu vlaženja lista, količinu padavina i dužinu sunčeve insolacije) na reprezentativnom uzorku za teritoriju grada Niša, i da uz pomoć instaliranih softverskih paketa (Bahus i Karlos) vrše obradu podataka i prognozu pojave biljnih bolesti. Zadatak prognozno izveštajne službe je upravo da prateći meteorološke i biološke parametre prognozira momenat povišene pojave i prelaska "praga štetnosti" biljnih bolesti i štetočina i na vreme signalizira optimalni momenat i izbor sredstava za njihovo uspešno suzbijanje.
- Opremanje laboratorije za ispitivanje kvaliteta zemljišta koja je smeštena u DP "Agorarazvoj" i omogućeno je niškim poljoprivrednim proizvođačima da tačno saznaju kvalitet svog zemljišta i dobiju preporuku za naredna prihranjivanja mineralnim i organskim đubrivima kao i preporuku za optimalni vid biljne proizvodnje na tom zemljištu.
- Opremanje laboratorije za hemijsko, mikrobiološko i mikotoksikološko ispitivanje stočne hrane i namirnica i omogućeno kvalitetnije analiziranje stočne hrane a samim tim i bezbednija proizvodnja životnih namirnica stočarskog porekla
- Pokretanje postupka opremanja i akreditacije Enološke laboratorije Centra za vinogradarstvo i vinarstvo Niš i omogućiće će pružanje kvalitetne usluge analitičke kontrole kvaliteta alkoholnih i bezalkoholnih proizvoda.
- Realizacija Projekta uspostavljanja proizvodnje kvalitetnog loznog sadnog materijala (kalemova) na području grada Niša želi se podstaći ovaj vid proizvodnje i sadnja novih vinograda kvalitetnim sortama vinove loze. U realizaciji Projekta učestvuju: Centar za

vinogradarstvo i vinarstvo Niš, kooperanti kalemari iz Jelašnice, DP " Agrorazvoj" Niš i Odsek za poljoprivredu.

- Pokretanje realizacije Projekta uspostavljanja Poljoprivredne razvojno savetodavne službe , čija je realizacija započela krajem 2003. godine, predviđa formiranje mobilnog tima koji bi direktnim pristupom perspektivnim poljoprivrednicima, na terenu, na njihovim poljoprivrednim gazdinstvima pružao stručno-tehničku pomoć.

Izrada Studije, "Analiza mogućnosti korišćenja površinskih i podzemnih voda pogodnih za navodnjavanje poljoprivrednih kultura na teritoriji Grada Niša". Studiju je izradio Institut za vodoprivredu "Jaroslav Černi" A.D. Beograd. Studija je pokazala:

- kvalitet voda i mogućnost njihovog korišćenja za navodnjavanje;
- količine i lokacija voda raspoloživih za navodnjavanje;
- najekonomičnije metode za iskorišćavanje voda u kontekstu strukture proizvodnje;

Kao prednost može se smatrati i prisustvo stranih razvojnih projekata:

Projekat integralnog razvoja mlekarstva "**Reka mleka**" je razvojni projekat koji finansira SIDE - Švedska međunarodna organizacija za pomoć i saradnju, a sprovodi OPTO International AB i GRM International BV. Projekat podržava pilot farme sa 80 % cene opreme po izboru korisnika (opreme za stočarsko -mlekarsku proizvodnju) pri čemu poljoprivrednici-korisnici, po principu podele troškova, učestvuju sa 20 % cene. Osnovni cilj Projekta je pretvaranje slabe proizvodnje mleka u jaku, tržišno orjentisanu, povećanu proizvodnju sa mnogo boljim kvalitetom mleka i u skladu sa standardima EU o kvalitetu mleka. Projekat bi trebalo da obuhvati 200 poljoprivrednih proizvođača u dvadesetak sela i potpomogne njihovo udruživanje i povezivanje sa subjektima mlekarskog sektora. Tako udruženi robni proizvođači – farmeri, predstavljaju dobar primer i ukazati na značaj udruživanja poljoprivrednih proizvođača u svojim sredinama.

U oblasti poljoprivrede trenutno je u toku projekat «**Dobra farma**». Izvor finansiranja su donacije iz programa podrške Vlade Kraljevine Holandije lokalnim zajednicama u Srbiji, prema Memorandumu o razumevanju koji je potpisan sa Vladom Srbije (projektom su obuhvaćeni Niš i Šabac). Koristi od projekta su kompletno opremanje demonstracionih farmi novom tehnologijom, proizvođači na samim farmama edukovani za korišćenje nove tehnologije, unapređenje stručne veterinarske savetodavne službe i izrada biznis planova za farmere. Projektom se želi unaprediti sektor mlekarstva i to u oblasti primarne proizvodnje mleka a putem formiranja demonstracionih farmi koje će biti primer pravilnog bavljenja mlečnim govedarstvom u našem regionu i edukacijom farmera i stručnog savetodavnog sektora. Projektom je predviđeno da se formira najviše 15 demonstracionih farmi na teritoriji Niša i Šapca, koje će biti opremljene novom tehnologijom i na kojima će se odvijati praktičan trening farmera i stručnog savetodavnog sektora. Obaveza lokalne samouprave je da obezbedi dovoljne ljudske i druge resurse za nesmetano odvijanje projekta. Do sada su formirane dve farme. Projekat je u drugoj godini realizacije i završava se 2005. godine.

Takođe, napravljena je aplikacija za projekat **Razvoj poljoprivredne proizvodnje kroz podršku preduzetništvu u agrorazvoju, saglasno standardima EU na teritoriji**. Izvori finansiranja su sufinansiranje od strane Evropske agencije za rekonstrukciju 61,10% odnosno 42.395,50 € i Grada Niša 38,90% u materijalnim i ljudskim resursima kroz korišćenje kapaciteta i rada radnika lokalne samouprave. Projektom se obezbeđuje podrška nosiocima poljoprivrednih gazdinstava i članovima formalnih i neformalnih grupa farmera, udruženja i zadruga u boljoj organizaciji da bi svoju proizvodnju učinili profitabilnijom i brže se prilagodili tržišnim uslovima. Takođe, projektom se obezbeđuju uslovi za razvoj poljoprivrednih gazdinstava u skladu sa strategijom poljoprivrede Republike Srbije kroz edukaciju stručnog kadra radnika Uprave za privredu, održivi razvoj i zaštitu životne sredine i edukaciju samih poljoprivrednih proizvođača iz oblasti menadžmenta, marketinga i novih

tehnologija u proizvodnji hrane.

Kao razvojna ograničenja u poljoprivredi mogu se smatrati nepovoljna demografska kretanja, velika razlika kvaliteta življenja u seoskoj u odnosu na gradsku sredinu, nepostojanje razvijenog tržišta poljoprivrednih proizvoda, dominacija ekstenzivne poljoprivredne proizvodnje, usitnjenost poseda i nedostatak tržišne orijentisanosti poljoprivrednika, nepostojanje srednje i visoko stručnih obrazovnih institucija .

2.5.4 Preporuke za dalji razvoj

S obzirom da je jedan od osnovnih ciljeva poljoprivrede Srbije integracija u zajedničku poljoprivrednu politiku Evropske unije, neophodno je unapređenje produktivnosti, promena strukture proizvodnje u pravcu gajenja profitabilnijih kultura, uvećanje gazdinstava, orijentisanost ka kvalitetu i bezbednosti hrane, formiranje registra proizvođača, stoke.

Da bi se sve ovo postiglo neophodno je uspostavljanje efikasne savetodavne službe po uzoru na modele navedene službe iz evropskih i zemalja. Savetodavnu službu treba da čini mobilni tim stručnjaka koji direktnim pristupom poljoprivrednicima (perspektivnim u smislu razvoja u robne proizvođače – farmere), konkretno na terenu u njihovim objektima, pruža tehničko-tehnološku i menadžment-marketinšku pomoć u smislu unapređivanja njihove proizvodnje, plasmana, investicije i sl. Pomoć bi bila konkretna u smislu unapređivanja konkretne farme, gazdinstva a obuhvatila bi sve aspekte njegovog razvoja (organizaciona, tenička, tehnološka, ekonomska, marketinška, investiciona, ekološka i sl.) i optimalizacije proizvodnje. Treba izgraditi savetodavnu službu koja će da zadovolji potrebe proizvođača i odgovori promenama i zahtevima tržišta.

Paralelno sa razvojem savetodavnog sektora trebalo bi razvijati i uspostaviti tržišno informacioni sistem kojim bi se omogućilo prikupljanje i analiza podataka o postojećem upravljanju, pristupu tržištu, indentifikacija problema i nedostataka, njihovo rešavanje uz eksperimentisanje i demonstraciju na samim gazdinstvima, indentifikacija puteva za uvećavanje prihoda na gazdinstvu i izrada pogodne strategije razvoja konkretnog gazdinstva.

Razvoj poljoprivredne proizvodnje treba posmatrati kao jedan integralni deo ruralnog razvoja. U Strategiji poljoprivrede Srbije se kaže: "Ruralni razvoj je zapravo složen socioekonomski razvoj posebnog tipa regiona koji uključuje čitav niz pitanja kao što je zaposlenost, industrija, poljoprivreda, zdravlje, transport, životna sredina, socijalne službe, obrazovanje, komunikacije."

2.5.5 Mogući rezultati

Prelazak sa tradicionalne ekstenzivne poljoprivredne proizvodnje na intenzivnu poljoprivrednu proizvodnju.

Povećanje broja edukovanih farmera, robnih proizvođača koji će uz korišćenje podsticajnih sredstava Republike i lokalne samouprave, moći da primeni savremenu tehnologiju u poljoprivrednoj proizvodnji i postignu zadovoljavajuće prinose i kvalitet u skladu sa standardima EU.

Farmeri su udruženi u svoje asocijacije i preko njih ostvaruju svoje interese. Jakog farmera prati jaka i razvijena savetodavna služba.

Ruralni razvoj je u usponu. Stvorena je svest o zaštiti životne sredine od uticaja efekata poljoprivredne proizvodnje.

2.6 Jedinice za lokalni razvoj

2.6.1 Nacionalni nivo

2.6.1.1 Fond za razvoj Republike Srbije

Fond za razvoj Republike Srbije osnovan je zakonom koji je donela Narodna Skupština Republike Srbije 08. aprila 1992. godine.

U skladu sa Zakonom o Fondu sredstva se koriste za:

- finansiranje programa iz oblasti privrednog i regionalnog razvoja
- podsticaj malih i srednjih preduzeća
- finansiranje podsticaja izvoza
- finansiranje privrede za likvidnost
- finansiranje redovne delatnosti Fonda

Vlasništvo Fonda je 100% državno. Izvori sredstava iz kojih se alimentira delatnost Fonda su:

- budžet Republike
- naplata dospelih anuiteta kreditnih plasmana i pripadajuće kamate
- priliv sredstava od ostatka stečajne, odnosno likvidacione mase društvenih preduzeća
- sredstva solidarnosti
- sredstva subvencija
- pozajmice od poslovnih banaka
- domaći i inostrani krediti

Upravljačku strukturu Fonda čine: Upravni odbor, Nadzorni odbor i direktor, koje imenuje Vlada Republike Srbije.

Fond odobrava kredite privrednim subjektima direktno ili preko poslovnih banaka.

Aktivnosti Fonda za razvoj koje direktno utiču na stopu razvoja lokalne ekonomije mogu se obuhvatiti u nekoliko linija. Dole su date one linije koje su relevantne za razvoj lokalne ekonomije grada Niša.

Prioritet u korišćenju sredstava imaju:

- investicioni programi iz oblasti industrije, prerađivački kapaciteti iz oblasti poljoprivrede i usluge;
- programi koji se realizuju na području opština čiji korigovani narodni dohodak po stanovniku ne prelazi 50% proseka Republike Srbije, u poslednjoj godini za koju postoje statistički podaci, kao i devastirana područja Republike Srbije;
- programi koji obezbeđuju veći nivo projektovane rentabilnosti, odnosno veće ekonomske efekte po jedinici uložених sredstava i brži povraćaj uložених sredstava;
- programi koji obezbeđuju otvaranje novih radnih mesta i veće neto devizne efekte;
- programi koji ne zahtevaju nova ulaganja u izgradnju građevinskih objekata;
- programi podsticanja razvoja banjskog i planinskog turizma, odnosno eko i ruralnog turizma, kao i finansiranje projekata iz oblasti turizma na području E -75;
- programi koji pod ostalim jednakim uslovima imaju veće učešće sopstvenih sredstava i učešće drugih izvora u strukturi finansiranja u odnosu na sredstva Fonda.

Kreditna podrška grupi malih i srednjih preduzeća odobravaće se za sledeće namene:

- ulaganjem u nove programe;
- tehničko -tehnološku modernizaciju;
- ulaganjem u trajna obrtna sredstva radi podsticanja proizvodnje i potpunijeg korišćenja kapaciteta;
- osvajanjem novih tržišta i preorijentacijom na izvozne programe;

Prednost u korišćenju sredstava imaju programi koji obezbeđuju:

- Veći nivo projektovane rentabilnosti, odnosno već ekonomske efekte po jedinici uložених sredstava i brži povraćaj uložених sredstava .
- Veće sopstveno učešće i učešće drugih izvora u strukturi ulaganja, u odnosu na sredstva Fonda.
- Zapošljavanje većeg broja radnika.
- Veće izvozne neto efekte.

Fond je direktno usmeren na podsticanje izvozno orijentisanih programa odobravanjem kratkoročnih kredita za finansiranje pripreme proizvodnje namenjene izvozu, na bazi zaključenih ugovora o izvozu. Prioritet u korišćenju sredstava će imati izvozni programi koji obezbeđuju veći neto devizni priliv po jedinici uložених kreditnih sredstava.

Podsticanje zapošljavanja odobravanjem mikro kredita po programu zapošljavanja radnika koji su ostali bez posla u procesu tranzicije. Krediti će se odobravati u visini mase sredstava koja bude obezbeđena od Nacionalne službe za zapošljavanje.

2.6.1.2 Agencija za privatizaciju Republike Srbije

Agencija za privatizaciju osnovana je radi promovisanja, iniciranja, sprovođenja i kontrole postupka privatizacije. Sedište Agencije je u Beogradu. Agencija ima organizacionu jedinicu u mestu sedišta organa teritorijalne autonomije, a može imati organizacione jedinice i u drugim mestima.

Sredstva za osnivanje Agencije obezbeđuju se iz:

- 1) budžeta Republike Srbije i
- 2) donacija, priloga i sponzorstva domaćih i stranih pravnih i fizičkih lica.

Sredstva za rad Agencije obezbeđuju se iz:

- 1) prihoda koje ostvari obavljanjem poslova iz svoje nadležnosti;
- 2) donacija, priloga i sponzorstva domaćih i stranih pravnih i fizičkih lica;
- 3) drugih izvora, u skladu sa zakonom.

Agencija obavlja delatnost posredovanja u prodaji državnog i društvenog kapitala i imovine u postupku privatizacije, kao i poslove:

- 1) promocije privatizacije;
- 2) iniciranja privatizacije;
- 3) sprovođenja privatizacije;
- 4) kontrole postupka privatizacije.

U obavljanju poslova promocije privatizacije Agencija informiše javnost o subjektima privatizacije, edukuje javnost o privatizaciji i daje informacije o potencijalnim kupcima, kapitalu, proizvodima, uslugama i radnoj snazi na domaćem tržištu.

U obavljanju poslova iniciranja privatizacije Agencija pokreće inicijativu za izradu programa restrukturiranja, oglašava prospekt subjekta privatizacije u sredstvima javnog informisanja, prikuplja podatke o broju potencijalnih kupaca subjekta privatizacije.

U obavljanju poslova sprovođenja privatizacije Agencija određuje metod privatizacije u subjektu privatizacije, organizuje i sprovodi postupak prodaje putem javnog tendera, predlaže tenderskoj komisiji izbor najpovoljnije ponude, organizuje postupak prodaje putem javne aukcije, po potrebi priprema dokumentaciju za privatizaciju metodom javnog tendera, program privatizacije odnosno program restrukturiranja, organizuje postupak prodaje akcija prenetih na Akcijski fond, sprovodi restrukturiranje u postupku privatizacije ili upućuje zahtev nadležnom organu da sprovede restrukturiranje u postupku privatizacije, objedinjuje i čuva dokumentaciju i podatke o sprovedenim javnim tenderima i javnim aukcijama, pribavlja mišljenje organa teritorijalne autonomije, odnosno lokalne samouprave, prema mestu sedišta subjekta privatizacije.

U obavljanju poslova kontrole postupka privatizacije Agencija proverava procenjenu vrednost kapitala ili imovine subjekta privatizacije, usklađenost programa privatizacije ili programa restrukturiranja sa propisima, da li je priliv sredstava po osnovu izvršene prodaje u skladu sa ugovorom o prodaji, izvršenje ugovora o prodaji, prenos akcija bez naknade zaposlenima, evidentiranje akcija u Privatizacionom registru.

Organi agencije su: upravni odbor, nadzorni odbor i direktor. Članove upravnog odbora i nadzornog odbora imenuje i razrešava Vlada Republike Srbije, od kojih najmanje jednog na predlog organa teritorijalne autonomije. Članovi upravnog i nadzornog odbora, kao i direktor imenuju se na period od četiri godine. Upravni odbor ima predsednika i četiri člana. Nadzorni odbor ima predsednika i četiri člana. Direktora Agencije imenuje i razrešava Vlada Republike Srbije.

Nadzor nad radom Agencije vrši ministarstvo nadležno za poslove privatizacije.

2.6.2 Lokalni nivo

2.6.2.1 Interna lokalna uprava

Organi grada Niša⁷ su: skupština grada, gradonačelnik i gradsko veće. Skupština grada je predstavnički organ koji vrši osnovne funkcije utvrđene Ustavom, zakonom i Statutom. Skupština ima 61 odbornika koje građani biraju tajnim glasanjem. Odbornici se biraju na četiri godine. Predsednik skupštine bira se iz reda odbornika. Predsednik skupštine ima zamenika koji ga zamenjuje u slučaju njegovog odsustva, sprečenosti da obavlja funkciju ili po posebnom ovlašćenju.

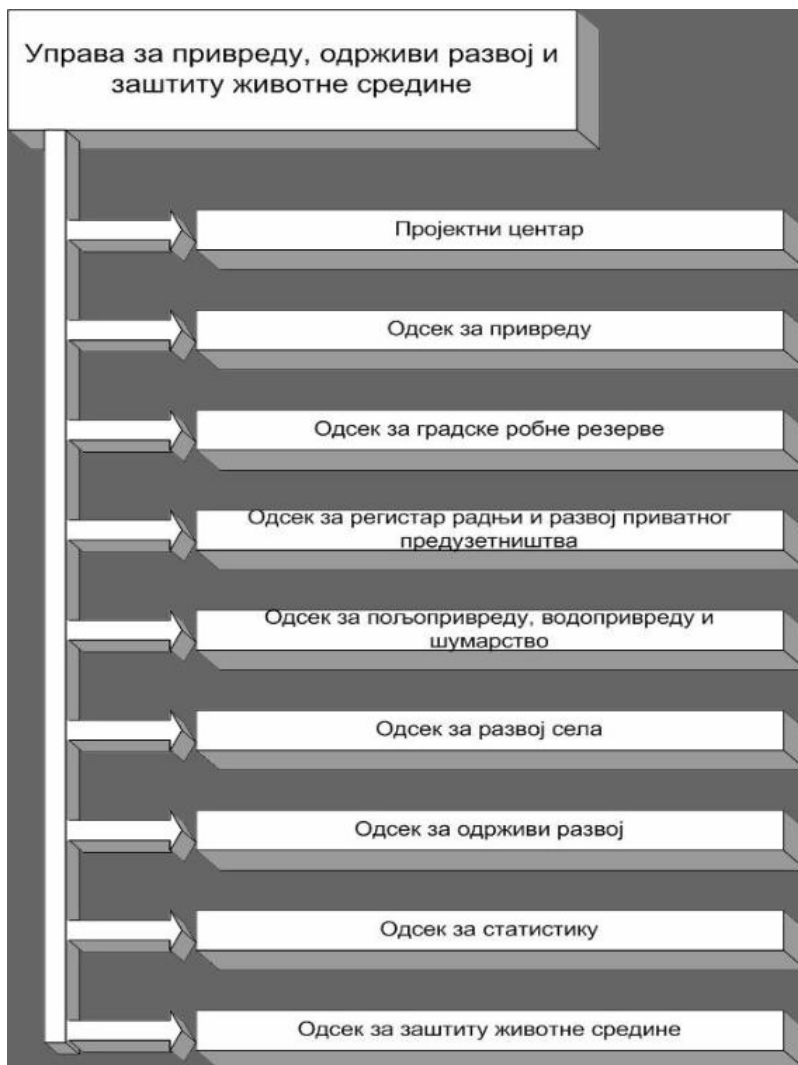
Izvršnu funkciju u gradu vrši gradonačelnik. Gradonačelnik se bira na izborima neposrednim i tajnim glasanjem. Gradonačelnik ima zamenika, koji ga zamenjuje u slučaju njegovog odsustva ili sprečenosti da obavlja dužnost.

Gradsko veće je organ koji usklađuje ostvarivanje funkcija gradonačelnika, skupštine grada i vrši kontrolno-nadzornu funkciju nad radom gradskih uprava. Gradsko veće broji pet članova koje bira skupština na predlog gradonačelnika.

U gradu postoji više uprava za pojedine oblasti. O organizaciji gradskih uprava odlučuje skupština grada na predlog gradonačelnika. Radom uprave rukovodi načelnik.

⁷ Izvor Statut grada Niša.

Organizaciona struktura uprave koja se, između ostalog, direktno bavi razvojem lokalne ekonomije grada Niša predstavljena je sledećom organizacionom shemom.⁸

Grad ima svog gradskog arhitektu i gradskog menadžera koje postavlja gradonačelnik.

Grad Niš je teritorijalna celina koja se sastoji iz gradskih opština. Gradske opštine su: Palilula, Crveni krst, Mediana, Pantelej i Niška Banja.

Organi gradske opštine su: veće gradske opštine i predsednik opštine. Veće gradske opštine čini devet većnika. Izvršnu funkciju vrši predsednik opštine. U gradskoj opštini obrazuje se opštinska uprava kao jedinstvena služba kojom rukovodi načelnik.

Grad Niš permanentno unapređuje rad svoj uprave. U tu svrhu pristupa se realizaciji nekoliko projekata.

U toku je projekat **Jačanje kapaciteta lokalne samouprave u delu izrade i upravljanja projektima u skladu sa standardima EU**. Izvori finansiranja su Evropska agencija za

⁸ Izvor: web strana www.nis.org.yu

rekonstrukciju 81.050 € i grad Niš 14.950 €. Koristi od projekta ogledaju se u unapređenju organizacionih kapaciteta i ljudskih resursa Gradske uprave. Projekat obuhvata obuku zaposlenih u Projektom centru za rad na projektima u skladu sa standardima Evropske unije i organizovanje rada Projektog centra prema modelu partnerske opštine iz Evropske unije. Razlog pokretanja ovakvog projekta je sve veće učešće lokalne samouprave u aktivnostima međunarodne saradnje u procesu tranzicije sa ciljem približavanja Evropskoj uniji, a što nameće potrebu za efikasnijim angažovanjem službenika Gradske uprave u izradi projekata i upravljanju projektima, kao i stvaranju i održavanju efektivnih kontakata sa EU partnerima, a koje zahteva poznavanje i približavanje EU standardima.

Takođe, u toku je i projekat **Unapređenje kvaliteta usluga u javnom sektoru grada Niša putem implementacije CRM-a** (Customer Relationship Management). Partneri u projektu su SEENET, JKP "Mediana" i JKP "Naissus". Izvori finansiranja su donacija Italijanskog Ministarstva za inostrane poslove i Okruga Empoli Valdeze. Reč je o pilot projektu koji će se uključiti u jedinstveni Call centar grada za pružanje svih usluga putem telefona i e-mail građanima. Cilj projekta je unapređenje komunikacija između davaoca i pružaoca usluga na teritoriji Grada, primenom novih tehnologija. Realizacija projekta je od 01.10.2005. godine i trajaće 9 meseci.

Grad Niš osnivač je većeg broja preduzeća i ustanova kojima direktno služi interesima građana. U nastavku se daje njihov pregled:

1. JP za vodovod i kanalizaciju "Naissus" Niš, Ul. Kneginje Ljubice br. 1
2. JP Direkcija za izgradnju grada Niša, Ul. 7. Juli br. 6
3. JP Zavod za urbanizam Niš, Ul. 7. Juli br. 6
4. JKP "Gradska toplana" Niš, Ul. Blagoja Parovića br. 3
5. JKP za objedinjenu naplatu komunalnih, stambenih i drugih usluga i naknada
6. JKP "Medijana" Niš, Ul. Tvrđava bb
7. JP "Nišstan", Ul. Branka Krsmanovića br. 1
8. JP "Gradska stambena agencija Niš", Ul. Generala Milojka Lešjanina
9. JKP "Tržnica", Ul. Đuke Dinić br. 4
10. JP "Aerodrom" Niš, Ul. Vazduhoplovaca bb
11. JP za radio i televizijsku delatnost "Niška televizija", Ul. Vojvode Mišića br. 50
12. JP za novinsku izdavačku delatnost "Narodne novine" Niš, Ul. Generala Bože Jankovića br. 9
13. JP za snimanje, prikazivanje, iznajmljivanje i distribuciju filmova i video kasete "Nišfilm", Ul. Obrenovićeve br. 19
14. Ustanova za predškolsko vaspitanje, obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, ishranu, ugostiteljstvo i turizam "Pčelica" Niš, Ul. Orlovića Pavla
15. Ustanova za dnevni boravak dece i omladine ometene u razvoju "Mara", Ul. Sestre Baković bb
16. Ustanova dečiji kulturno-obrazovni i rekreativni centar Niš, Ul. IX. brigade
17. Narodno pozorište Niš, Ul. Voždova br. 28
18. Pozorište lutaka, Ul. Bulevar dr Zorana Đinđića bb
19. Ustanova Niški kulturni centar, Ul. Svetozara Markovića bb
20. Narodni muzej Niš, Ul. Nikole Pašića br. 59

21. Istorijski arhiv, Ul. Tvrđava bb
22. Niški simfonijski orkestar, Ul. Generala Milojka Lešjanina 16 a
23. Galerija savremene likovne umetnosti, Ul. Kej Živote Đošića br. 1
24. Centar za socijalni rad "Sveti Sava" Niš, Ul. Svetozara Markovića br. 41
25. Ustanova za fizičku kulturu "Sportski centar Čair", Ul. IX. Brigade br. 10
26. Turistička organizacija Niš, Tržni centar "Kalča", II sprat lok. 62, Voždova 7
27. Narodni univerzitet, Ul Trg kralja Milanabb
28. Regionalni centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju

2.6.2.2 Opštinski razvojni centri, tehnološki razvojni centri i zone industrijskog i tehničkog razvoja

U sklopu strategije razvoja industrije i drugih privrednih grana, neophodno je razvijati i naučno-tehnološku osnovu za primenu visokih znanja i tehnologija. Nuačni i tehno parkovi su u savremenom društvu najprofitabilniji i najefikasniji oblici razvoja područja.

Sušтина tehno-parkova je u njihovoj kreativnosti. Oni stvaraju klimu za:

- inovacije i izvoz,
- promociju samozapošljavanja,
- pozitivan imidž preduzetnika,
- obezbeđivanje najnovijih tehnoloških inovacija,
- otvaranje novih profitabilnih radnih mesta,
- pomoć u pretvaranju područja u profitabilne firme,
- povezivanje domaćih MSP sa ino-kapitalom, i
- obezbeđivanje direktnih stranih investicija za tehno-parkove.

U budućem periodu, grad Niš direktno će se angažovati na promociji tehno-parka, ali i promociji industrijskih zona, ustanovljavanju slobodne zone Niša, kao i info-biznis centra koji će pomagati preduzetnike u vođenju novo postavljenih preduzeća.

U ovoj oblasti sproveden je projekat **Zona unapređenja poslovanja - BID zona Niš**. Koristi od projekta sastoje se u formiranju zone u užem gradskom jezgru i unapređenom poslovanju privrednih subjekata u zoni. Projekat je podrazumevao opredeljivanje lokacije za formiranje zone, registrovanje poslovnog udruženja koje rukovodi zonom, kapitalne investicije u funkciji opremanja zone, uspostavljanje novog oblika saradnje sa Gradskom upravom. Sredstva za projekat obezbeđena iz donacije u iznosu od 50.000 \$ od donatora USAID (CHF) i učešća grada u iznosu od 110.000 \$. Projekat je završen 2004. godine.

Inače, na području grada Niša osnovana su dva tranziciona centra, čija je misija prestrukturiranje velikih preduzeća:

- Tranzicioni centar "MIN Holding", mašinska industrija
- Tranzicioni centar "NITEX", tekstilna industrija.

2.6.2.3 Vladine regionalne institucije

U Srbiji do 2001. godine nisu postojale institucije koje su pružale nefinansijsku pomoć sektoru MSP. Do tada samo su privredne komore pružale određene poslovne informacije, organizovale seminare i treninge na postojeće ekonomske teme. Ništa se nije činilo povodom ponude pomoći u otvaranju i razvoju biznisa. Počev od 2001. godine, donatori iniciraju i znatno podržavaju početne korake u ustanovljavanju nefinansijske podrške MSP

sektoru. Posle osnivanja Republičke agencije za razvoj MSP, osniva se 10 regionalnih agencija za razvoj MSP, a jedna od njih je i u Nišu.

Regionalna agencija pruža više vidova usluga potencijalnim preduzetnicima kao što su usluge edukacije (orijentacioni treninzi u različitim oblastima), usluge konsaltinga (izrada biznis plana, registracija preduzeća ili radnje, pronalaženje izvora finansiranja, poreski konsalting, uvođenje ISO standarda, uvođenje informacionih sistema), usluge informisanja i istraživanja baza podataka (pretraživanje baza preduzeća, pretraživanje pravnih akata, asistencija u uspostavljanju poslovnih kontakata) i usluge po posebnim zahtevima (organizacija konferencija za štampu, promocija preduzeća, izrada web prezentacija i slično).

Regionalna agencija za razvoj MSP SO Niš pripremila je i Nacrt strategije razvoja malih i srednjih preduzeća SO Niš za period 2003 – 2008, koji daje osnovne pravce razvoja ovog sektora. Ova agencija jedan je od autora «Privrednog vodiča grada Niša» izdatog 2004. godine, koji na jednom mestu daje privrednu sliku lokalne ekonomije.

2.6.2.4 Poslovni inkubacioni centar

U Nišu je 30.09.2005. godine otvoren Biznis inkubator centar. Inkubator centar d.o.o. Niš nalazi se u ul. Šumadijskoj br.1. Osnivači su Grad Niš (51%) i Regionalna agencija za razvoj MSP (49%). Reč je o realizaciji **Projekta za preduzetništvo, trening i usluge u Nišu**. Administrator projekta je SINTEF - Norveška fondacija za naučno i industrijsko finansiranje. Trenutno je izabano 12 korisnika usluga (stanara) Inkubator centra. Projektom se obezbeđuje uspostavljanje bussiness inkubatora za industrijsku proizvodnju u Nišu i razvijanje programa obuke za preduzetnike. Uspešna izgradnja prvog inkubator centra u Srbiji doprinela bi otvaranju novih inkubator centara u niškom regionu, kao i privlačenje stranih investitora i donatora, što bi imalo pozitivne efekte na ukupno stanje privrede u Nišu.

2.6.2.5 Službe zapošljavanja

Republika Srbija, samim tim i grad Niš već izvestan broj godina prolazi kroz period u kome se osećaju posledice lošeg vodjenja ekonomije. Visina BDP-a je opala za više od polovine u odnosu na 1989. godinu. Stopa nezaposlenosti, iako na nivou proseka standardnih ekonomija u tranziciji, prikriva ozbiljne probleme na tržištu rada.

- Kao prvo, tržište rada u Srbiji je u stagnaciji, sa veoma ograničenim protokom rada i radnih mesta.
- Za razliku od većine ekonomija u tranziciji, gde najveći deo nezaposlenih na tržištu rada predstavljaju radnici koji su ostali bez posla, u Srbiji i gradu Nišu većinu predstavljaju osobe bez iskustva (uglavnom mladi). Prema podacima NSZ, filijala Niš, na dan 31.12.2004. godine evidentirano je 47.204 nezaposlena lica, od čega je 25.836 žena ili 54,7%. Skoro 2/3 nazaposlenih lica je mlađe od 40 godina. Naime, 27,6% nazaposlenih lica je staro od 31 do 40 godina, a 22% ima između 19 i 25 godina.
- Zapošljavanje novih radnika je ograničeno, što je potvrđeno malim brojem radnika sa zaposlenjem (na neodređeno, pa čak i određeno vreme) u ukupnoj zaposlenosti (u formalnom sektoru). Kao posledica ovoga, rešavanje nezaposlenosti i nalaženje novog posla ispostavlja se kao težak poduhvat. Na primer, u Nišu više od tri četvrtine nezaposlenih (konkretno 77,09% svih nezaposlenih) traži posao duže od godinu dana, što je čak i po standardima ekonomija u tranziciji veoma veliki broj. Slabi izgledi za nalaženje posla dovode do efekta "obeshrabrivanja" radnika, pri čemu se oni povlače, jer prestaju da veruju da mogu naći zaposlenje.

Donošenjem Zakona o preduzećima, Republika Srbija je poslednjih nekoliko godina započela proces ekonomskih reformi i programa privatizacije. Očekuje se da će vlasnička transformacija preduzeća u kratkoročnom smislu uključiti velika otpuštanja radnika.

Misija Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ) je: povećanje konkurentnosti i zapošljivosti radne snage i zapošljavanje kroz sistem mera aktivne politike tržišta rada. NSZ ima nezamenljivu ulogu u sprovođenju strategije zapošljavanja i aktivne politike tržišta rada. Aktivna politika tržišta rada predstavlja važan element u okviru Nacionalne i Evropske strategije zapošljavanja. Umesto dominantnog političkog stanovišta tokom druge polovine 20 veka o direktnim državnim intervencijama na tržištu rada, afirmisan je model različitih formi fleksibilnosti u formiranju zarada, radnog vremena i sl. Ovakav pristup umesto centralizovanog, birokratizovanog i neefikasnog sistema orijentisanog na evidentiranje i upravljanje pravilima bez značajnijeg uticaja na usklađivanje ponude i tražnje na tržištu rada definiše okvir za rad NSZ sa svojim filijalama.

Kreiranje i implementacija strateških pristupa u razvoju tržišta rada i politike zapošljavanja zahteva harmonizaciju aktivnosti različitih subjekata kao kreatora nacionalnih strategija u različitim oblastima i institucija zaduženih za sprovođenje dogovorenih rešenja.

Opređenost za aktivnu politiku zapošljavanja predstavlja dugoročnu orijentaciju. Aktivna politika zapošljavanja se zasniva na sledećim prioritetima:

1. pomoć u traženju posla i prevencija dugoročne nezaposlenosti
2. podrška preduzetništvu i unapređenje klime za otpočinjanje poslovanja
3. promovisanje adaptibilnosti radnika u preduzeća za promene
4. obezbeđivanje kvalitetnijeg ulaganja u ljudski kapital
5. rast ponude rada i podrška aktivnom starenju
6. podrška polnoj ravnopravnosti u pogledu zapošljavanja i zarada
7. borba protiv diskriminacije posebno ugroženih grupa
8. unapređenje finansijskih podsticaja u cilju veće isplativosti rada
9. značajno smanjenje neformalnog rada
10. podrška profesionalnoj i geografskoj mobilnosti.

Mere aktivne politike zapošljavanja sprovedene u NSZ filijala Niš su sledeće:

1. Programi aktivnog traženja posla. U Filijali Niš nije formiran Klub za traženje posla, pa se aktivnost traženja posla svela na obuke za aktivno traženje posla (ATP). U 2004. godini održano je 9 obuka na kojima je bilo uključeno 117 lica.
2. Programi susretanja ponude i tražnje (Sajmovi zapošljavanja). U 2004. godini održano je 32 sajma za nezaposlena lica kojima je prisustvovalo 640 lica. Sajmovi su organizovani za poznate poslodavce na kojima se zaposlilo 153 lica sa evidencije NSZ.
3. Programi dodatnog obrazovanja i obuke. Grupa za dodatno obrazovanje i obuku spada u aktivne mere zapošljavanja čiji je predmet osposobljavanje nezaposlenih lica i zaposlenih za čijim je radom prestala potreba za samostalan rad na poslovima u matičnom ili u drugom zanimanju, po određenom programu, u cilju njihovog zapošljavanja. Funkcije Grupe mogu se globalno podeliti u tri grupe:
 - Programi sticanja osnovnih, posebnih i stručnih znanja i veština za obavljanje određenog rada: osnovno obrazovanje, osposobljavanje za I i II stepen stručne spreme, prekvalifikacija, dokvalifikacija, inoviranje znanja, sticanje posebnih znanja i veština i obuka za poslove radnog mesta,
 - Programi osposobljavanja pripravnika od III do VII stepena stručne spreme za samostalan rad u struci zasnivanjem radnog odnosa na neodređeno vreme,
 - Program osposobljavanja pripravnika od IV do VII stepena stručne spreme po ugovoru o vonoterskom radu radi polaganja stručnog ili pripravnčkog ispita.

U 2004. godini zaključeni su ugovori sa ukupno 236 lica sa evidencije NSZ. Od toga je 142 pripadnika volontera, 54 pripadnika sa SSS, 6 pripravnika sa VŠS i 34 pripravnika sa

VSS. U julu mesecu 2004. godine otpočelo se sa finansiranjem 12 talentata (lica sa VSS sa prosečnom ocenom u toku studija najmanje 8,00). Stipendija traje 12 meseci i znosi 7.200 dinara. Filijala Niš je u saradnji sa Izvršnim odborom grada Niša jula 2004. godine raspisala konkurs za dodelu subvencija od strane grada Niša poslodavcima koji prime mladog stručnjaka sa VSS u radni odnos na određeno vreme od 12 meseci radi sticanja prava polaganja stručnog ili pripravnčkog ispita. Visina subvencija inosila je 10.000 dinara. Konkurs je raspisan za 150 lica, a zaključeno je 40 ugovora.

4. Razvoj preduzetništva i programi zapošljavanja. Programi zapošljavanja obuhvataju:

- subvenciju za samozapošljavanje
- novo zapošljavanje
- novo zapošljavanje lica sa invaliditetom
- subvenciju doprinosa ili zarade lica sa invaliditetom
- regionalni program
- jednokratnu isplatu novčane naknade

Kod programa samozapošljavanja u 2004. godini otvorena su dva konkursa na kojima je podneto 1105 zahteva, a odobreno je 598 programa za 607 lica. Za regionalne programe je odobreno 22 programa po kojima je zapošljeno 195 lica sa evidencije NSZ. Kod zapošljavanja lica sa invaliditetom podneto je 13 zahteva za samozapošljavanje koji su usvojeni. Programe novog zapošljavanja iskoristilo je 44 poslodavca. Viškovi zaposlenih, kojima je isplaćena jednokratna novčana naknada po Socijalnom programu za zaposlene kojima prestaje radni odnos u procesu restrukturiranja preduzeća i pripreme za privatizaciju, stečaj i likvidaciju, imaju mogućnost da koriste podsticajna sredstva. U okviru aktivnih mera NSZ je učestvovao u zapošljavanju ovih lica preko socijalnih programa.

Aktivnosti poslovnog centra Niš ogledaju se kroz motivacionu, informativno savetodavnu i edukativnu delatnost usmerenu na podsticajni razvoj preduzetništva. Aktivnosti ove funkcije odnosile su se u najvećem obimu na jednodnevne obuke za nezaposlena lica. U 2004. godini Poslovni centar je održao 31 edukaciju za ukupno 760 nezaposlena lica. Od ukupno 588 lica koja su pohađala obuku na teritoriji Filijale Niš, do sada je registrovano 117 privrednih subjekata i 29 lica je zasnovalo radni odnos, što u procentima iznosi 23,3%.

Posredovanje u zapošljavanju osnovna je funkcija NSZ. To je funkcija od koje počinju sve aktivnosti vezane za evidenciju i ostvarivanje prava nezaposlenih lica i gde se sve aktivnosti završavaju. Upravo zbog toga je i veliki obim poslova radnika u posredovanju. Na kvalitet posredovanja utiče veoma veliki broj stranaka po savetodavcu i poslovi evidentiranja na koje se utroši veći deo radnog vremena, nemogućnost telefoniranja (mali broj direktnih brojeva), nedovoljan broj računara i njihova zastarelost, itd.

Profesionalno informisanje ima veliki značaj za pravilan izbor zanimanja i to naročito na raskrsnici profesionalnih puteva kada treba odlučiti kojim putem krenuti dalje. Na području Filijale Niš u 2004. godini, individualnim profesionalnim informisanjem obuhvaćeno je 522 lica, a grupno je informisano 895 lica. Profesionalnim savetovanjem obuhvaćeno je 276 učenika, studenata i nezaposlenih.

"Lepša Srbija" je projekat privremenog zapošljavanja i stručne obuke koji sprovodi Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike uz podršku Ujedinjenih nacija -Programa za razvoj (UNDP). Svrha projekta Lepša Srbija je da ublaži dejstvo restrukturiranja srpske privrede (pre svega talasa privatizacije državnih preduzeća) na nezaposlenost u gradovima. U okviru projekta planirano je renoviranje objekata i površina u gradskim centrima: oko 20 u Beogradu, 11 u Nišu i 2 u Zrenjaninu, čime će se stvoriti određeni broj privremenih poslova,

a od kojih će mnogi biti namenjeni licima koja su dugotrajno nezaposlena. Očekuje se da će projekat doprineti lepšem izgledu gradova korisnika projekta i da će pomoći u stvaranju boljeg životnog okruženja za njihove stanovnike.

Deo ovog projekta koji se sprovodi u gradu Nišu finansira se iz sledećih izvora: Vlada Austrije 124,844 \$, Vlada Holandije 240,000 \$ i Grad Niš 197,016 \$. Koristi od projekta su:

- omogućava sticanje novih veština i kvalifikacija dugotrajno nezaposlenima, uvećavajući njihove šanse da nađu zaposlenje.
- omogućava privremeno zapošljavanje dugotrajno nezaposlenima, izbeglicama, interno raseljenim licima i pripadnicima romske manjine, integrišući ih u društvo i među ekonomski aktivno, radno sposobno stanovništvo.
- jača mala i srednja građevinska preduzeća koja sklapaju ugovore u okviru projekata.
- poboljšava životnu sredinu građana i turističku atraktivnost ciljnih gradova.
- jača lokalne kapacitete u cilju sprovođenja politike podrške zapošljavanju i jača partnerstvo između centralnih i lokalnih institucija vlasti.

2.6.2.6 Nevladine organizacije i udruženja

U Nišu trenutno radi 61 nevladina organizacija (NVO u klasičnom smislu) kao i više desetina sportskih, profesionalnih, muzičkih i hobi udruženja, o kojima ne postoje precizni podaci.

Može se proceniti da ukupno skoro 200 različitih udruženja građana deluje u Nišu. U svakom slučaju se može proceniti da sva udruženja okupljaju najmanje nekoliko hiljada građana, odnosno otprilike isto koliko ih je angažovano u sektoru uprave.

Napred se daje pregled nevladinih organizacija po azbučnom redu:

1. ALIJANSA ZA PROSPERITET I STABILNOST
2. BALKANSKI GRAĐANSKI FORUM
3. BIOLOŠKO DRUŠTVO "DR SAVA PETROVIC"
4. BIRO ZA MULTIETNICKE I MULTIKULTURALNE INTEGRACIJE
5. CENTAR ZA DEVOJKE
6. CENTAR ZA KULTURNU SARADNJU NA BALKANU "SV. CAR KONSTANTIN"
7. CENTAR ZA LJUDSKA PRAVA - NIŠ
8. CENTAR ZA MULTIMEDIJALNE KOMUNIKACIJE
9. CENTAR ZA RAZVOJ INFORMISANJA I DEMOKRATIJE
10. CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE I DEMOKRATIJU - NIŠ
11. CENTAR ZA ZAŠTITU POTROŠAČA I UNAPREĐENJE KVALITETA ŽIVOTA GRAĐANA "FORUM"
12. COOPI - MEĐUNARODNA SARADNJA
13. DRUŠTVO "DOBROTVOR"
14. DRUŠTVO "DANTE ALIGIJERI" - KOMITET NIŠ
15. DRUŠTVO ZA ZAŠTITU I UNAPREĐENJE MENTALNOG ZDRAVLJA DECE I OMLADINE
16. DRUŠTVO ZA ZAŠTITU SUVE PLANINE
17. DRUŠTVO ZA ZAŠTITU ŽIVOTINJA
18. EKOLOGIJA FUTUR 2000
19. EKOLOŠKO DRUŠTVO "ECOLOGICA NYSSANA"
20. ELSA - EVROPSKO UDRUŽENJE STUDENATA PRAVA - LOKALNA GRUPA NIŠ
21. FONDACIJA ZA LOKALNE INICIJATIVE NA BALKANU
22. FORUM ZA GRAĐANSKA PRAVA
23. GRAĐANSKA ALTERNATIVA
24. GRAĐANSKA CITAONICA "APOSTROF"

25. HRAST - CENTAR ZA PODSTICAJ PSIHOLŠKOG RASTA I RAZVOJA
26. HUMANITARNO UDRUŽENJE ROMA
27. KOMRENSKI SOCIOLOŠKI SUSRETI
28. MEĐUOPŠTINSKA ORGANIZACIJA SAVEZA SLEPIH SRBIJE- NIŠ
29. NAUCNO ISTRAŽIVACKA, OBRAZOVNA I HUMANITARNA ORGANIZACIJA YU-ROM CENTAR
30. NAUCNO-TEHNOLOŠKA ASOCIJACIJA "KONSTANTIN"
31. NIŠKO UDRUŽENJE STUDENATA SA HENDIKEPOM
32. NTM - NOVE TEHNOLOGIJE U MEDIJIMA
33. ODBOR ZA GRAĐANSKU INICIJATIVU
34. ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA - NIŠ
35. ORAGANIZACIJA ZA HUMANITARNU POMOC I SARADNJU "OPSTANAK"
36. ORGANIZACIJA ZA MEĐUNARODNU POMOC I RAZVOJ
37. POSTPESIMISTI - NIŠ
38. PROTECTA - CENTAR ZA RAZVOJ GRAĐANSKOG DRUŠTVA
39. REGIONALNI CENTAR ZA ODRŽIVI RAZVOJ I EKOLOGIJU
40. ROMSKI EDUKATIVNI CENTAR
41. SAVEZ ROMA JUGOSLAVIJE
42. SEKCIJA ZA OBRAZOVANJE PREDŠKOLSKOG UZRASTA DECE ROMA
43. STUDENTSKA UNIJA FILOZOFSKOG FAKULTETA - NIŠ
44. STUDENTSKA UNIJA GRAĐEVINSKO-ARHITEKTONSKOG FAKULTETA U NIŠU
45. STUDENTSKA UNIJA UNIVERZITETA U NIŠU
46. U.N.IT. - UDRUŽENJE NIŠ- ITALIJA
47. UDRUŽENJE "SRECNA PORODICA"
48. UDRUŽENJE "TRAG"
49. UDRUŽENJE DISTROFICARA NIŠ
50. UDRUŽENJE GRAĐANA CLANOVA PORODICA I PRIJATELJA MENTALNO OBOLELIH OSOBA "ZVONO"
51. UDRUŽENJE GRAĐANA ROMA "EKOLOGIJA - AMARODROM"
52. UDRUŽENJE GRAĐANA ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA, PRIVATNE SVOJINE, KAO I POVRACAJ NACIONALIZOVANE IMOVINE "ARGUMENT"
53. UDRUŽENJE NASTAVNIKA ENGLESKOG JEZIKA "NELTA"
54. UDRUŽENJE OSOBA KOJE ŽIVE SA DIABETES MELLITUS-OM "RUKA RUCI"
55. UDRUŽENJE PARAPLEGICARA NIŠAVSKOG OKRUGA
56. UDRUŽENJE PORODICA KIDNAPOVANIH I NESTALIH LICA NA KOSOVU I METOHIJI - KANCELARIJA U NIŠU
57. UDRUŽENJE PREDUZETNIKA I ZANATLIJA
58. UDRUŽENJE ZA HUMANU SARADNJU MEĐU LJUDIMA PUTEM INTERNETA
59. UDRUŽENJE ZA ZAŠTITU DECIJAH PRAVA "DECIJI OSMEH"
60. ŽENSKI ISTRAŽIVACKI CENTAR ZA EDUKACIJU I KOMUNIKACIJU - NIŠ
61. ŽENSKI PROSTOR

Izvor: CRNPS, Beograd, April 2004